

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан
Университет имени Шакарима города Семей

Мектеп және колледж оқушыларына арналған

«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»

VII облыстық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

VII областной научной конференции

«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

для учащихся школ и колледжей

1 сәуір 2023 ж.

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан
Университет имени Шакарима города Семей

Мектеп және колледж оқушыларына арналған
«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»
VII облыстық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

VII областной научной конференции
«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»
для учащихся школ и колледжей

1 сәуір 2023 ж.

ISBN 978-601-313-022-4

УДК 373.1(06)

М 46

Бас редактор:

Ердембеков Б.А. – филология ғылымдарының докторы, профессор, Басқарма төрағасы-Ректор «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Редакция алқасы:

Қалибекқызы Ж. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырлыған профессор, Басқарма Мүшесі – ғылым және инновация жөніндегі проректор «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

Евлампиева Е.П. – биология ғылымдарының кандидаты, ғылыми қызметті басқару бөлімінің басшысы

Семейская З.Т. – ғылыми қызметті басқару бөлімінің аға ғылыми қызметкері

Мектеп және колледж оқушыларына арналған «ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ» VII қалалық ғылыми конференция материалдары. – Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, 2023.– 98 б.

Өздерінің зерттеу нәтижелерін төмендегі бағытта жүргізен конференция қатысушыларының: инженерлік, аграрлық, физикалық және математикалық, жаратылыстану, педагогикалық, экономикалық және гуманитарлық ғылымдар, информатика және ақпараттық технологиялар, филология, жасыл экономика бойынша жинаққа мектеп оқушылары мен колледж студенттерінің баяндамаларының тезистері енгізілді.

Материалы VII городской научной конференции «ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ» для учащихся школ и колледжей. – Университет имени Шакарима города Семей, 2023. – 98 с.

В сборник включены тезисы докладов школьников и студентов колледжей, отражающие результаты собственной исследовательской деятельности по основным научным направлениям: инженерные, аграрные, физико-математические, естественные, педагогические, экономические и гуманитарные науки, информатика и информационные технологии, филология и др.

© Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, 2023

СЕКЦИЯ № 1: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Шмунк Даниил

КГКП «Геологоразведочный колледж»

Руководитель – Букмухаметова М.Б.

**ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ АДсорбЦИОННОЙ СПОСОБНОСТИ
АКТИВИРОВАННОГО УГЛЯ**

Целью данной работы является изучение адсорбционной способности активированного угля.

Задачи, поставленные для достижения цели:

- найти примеры практического применения адсорбционной способности активированного угля в профессиональной деятельности и в жизни человека.

- изучить адсорбционную способность активированного угля;

- понаблюдать и проанализировать явление адсорбции, на примере активированного угля.

Адсорбция (от лат. ad – на, при и sorbeo – поглощаю), поглощение какого-либо вещества из газообразной среды или раствора поверхностным слоем жидкости или твёрдого тела.

Одним из адсорбентов является активированный уголь (активный, карболен) (от лат. carbo activatus) – вещество с развитой пористой структурой, которое получают из различных углеродсодержащих материалов органического происхождения. Наиболее качественными, из доступных сорбентов являются уголь из кокосовой скорлупы и березовый (БАУ-А) уголь.

С точки зрения химии активированный уголь – это одна из форм углерода с несовершенной структурой, практически не содержащая примесей. Активированный уголь на 87-97 % по массе состоит из углерода, также может содержать водород, кислород, азот, серу и другие вещества.

Области применения активированных углей. На сегодняшний день активные угли выпускаются в большом количестве и ассортименте и нашли применение в следующих областях: очистка питьевой и сточных вод; очистка оборотных вод на предприятиях; осветление сахарных сиропов; очистка газов и рекуперация паров; получение медикаментов; очистка спиртоводных растворов и вин; использование в качестве катализаторов и носителей катализаторов; в золотодобывающей промышленности для извлечения золота из рабочих растворов.

Адсорбционная способность активированного угля.

Исследование № 1. Адсорбция активированным углем различных веществ из растворов.

Цель работы: изучить адсорбцию активированным углем различных веществ из растворов.

Вывод: чем прозрачнее и светлее жидкость, тем лучше произошла адсорбция, т.е. фуксин адсорбирует лучше всего.

Исследование № 2. Адсорбция ионов свинца активированным углем.

Цель работы: изучить адсорбцию активированным углем ионов свинца.

Вывод: ионы свинца адсорбируются активированным углем с учётом времени взбалтывания.

Исследование № 3. Влияние природы вещества на адсорбцию.

Цель работы: изучить влияние природы растворителя на адсорбцию активированным углем.

Вывод: Фуксин плохо растворим в воде и хорошо - в спирте. Соответственно, из воды он будет как бы выталкиваться на границу раздела, как плохо сольватированное вещество. Адсорбция на угле будет высокая. А из спирта он адсорбироваться будет плохо, потому что хорошо им сольватирован, и ему не слишком выгодно уходить на границу раздела. Кроме того, если сравнивать с водой, то сам спирт можно считать ПАВ. Поэтому он до некоторой степени будет вытеснять фуксин с поверхности угля и сам занимать эту поверхность.

Вывод:

Активированный уголь продемонстрировал нам свои адсорбционные способности, т.е. поглощающие свойства.

Почему же, эта маленькая черненькая таблеточка способна так эффективно поглощать различные вещества?

Все дело в особой углеродной структуре, которая представляет собой слои атомов углерода, расположенных хаотично относительно друг друга, из-за чего между слоями образуется пространство – поры. Эти поры как раз и придают активированному углю его свойства – поры способны поглощать и удерживать в себе другие вещества. И пор этих невероятное количество. Так, площадь пор всего 1 грамма активированного угля может достигать до 2000 м^2 !

Мы сделали вывод своими исследованиями, что не все вещества полностью адсорбируются активированным углем.

Одной из причин того, что эти вещества остались в растворе, и окраска не изменилась, может быть то, что размеры молекул этих веществ больше чем размеры пор адсорбента. А так же, между молекулами вещества и поверхность пор активированного вещества не возникли силы притяжения.

Литература

Интернет-ресурсы:

1. Ownlab/ru (Своя лаборатория)
2. images.yandex.ru
3. <http://www.nehudlit.ru/articles/descr363913.html>
4. <http://allencyclopedia.ru/1091>
5. <http://ekodominfo.ru/distantsionnoe-obuchenie/i-snova-eksperiment> - статья "Химические опыты дома".
6. wikipedia HYPERLINK "<https://ru.wikipedia.org/>". HYPERLINK "<https://ru.wikipedia.org/>"org

Кривобоков Никита

КГКП «Геологоразведочный колледж»

Руководитель – Букмухаметова М.Б.

ИССЛЕДОВАНИЕ НЕНЬЮТОНОВСКОЙ ЖИДКОСТИ

Данная работа посвящена необычным жидкостям, тем, которые не изучаются в школьных курсах физики и химии, но которые обладают удивительными свойствами и очень интересны для изучения: при малых нагрузках они мягкие, текучие и эластичные, а при больших – становятся твердыми и очень упругими. Эти жидкости называются неньютоновскими.

Выбранную мною тему считаю актуальной, потому что исследований свойств неньютоновской жидкости проводится ничтожно мало, а вещество, заключающее в себе свойства и жидкости, и твердого тела можно использовать во многих областях жизни.

Цель моей работы: получить неньютоновскую жидкость и изучить некоторые свойства неньютоновских жидкостей и возможности их использования.

Гипотеза: я предполагаю, что неньютоновская жидкость, это смесь, которая обладает свойствами жидкостей, а также некоторыми «особыми» свойствами, данный вид жидкости можно изготовить в домашних условиях, используя различные варианты и сочетания ингредиентов.

В работе использовал следующие методы исследования:

Наблюдение, изучение теоретических материалов, проведение опытов, анализ.

Жидкость – состояние вещества, в котором оно может неограниченно менять форму при механическом воздействии снаружи, даже очень малом, практически сохраняя при этом объём. Жидкости обладают текучестью и вязкостью.

Неньютоновские жидкости не поддаются законам обычных жидкостей, эти жидкости меняют свою плотность и вязкость при воздействии внешних сил.

Если воздействовать на неньютоновскую жидкость механическими усилиями, мы получим совершенно другой эффект, жидкость начнет принимать свойства твердых тел и вести себя как твердое тело.

Если на него воздействовать резко, сильно, быстро – он проявляет свойства, близкие к свойствам твердых тел, а при медленном воздействии становится жидкостью, течёт.

Применение неньютоновских жидкостей

В военном производстве: выпуск бронежилетов для военных.

В косметологии: Чтобы косметика держалась на коже, ее делают вязкой, будь это жидкий тональный крем, блеск для губ, подводка для глаз, тушь для ресниц, лосьоны, или лак для ногтей.

В кулинарии: Чтобы улучшить оформление блюд, сделать еду более аппетитной и чтобы ее было легче есть, в кулинарии используют вязкие продукты питания, например, соусы, масло, маргарин, или майонез

В медицине: В медицине необходимо уметь определять и контролировать вязкость крови, так как высокая вязкость способствует ряду проблем со здоровьем. По сравнению с кровью нормальной вязкости, густая и вязкая кровь плохо движется по кровеносным сосудам, что ограничивает поступление питательных веществ и кислорода в органы и ткани, и даже в мозг.

Экспериментальное исследование свойств неньютоновских жидкостей

Как можно поиграть с неньютоновской жидкостью.

Пример неньютоновской жидкости – модные сейчас хэндгам (жвачка для рук) и лизун, а еще – обычная болотная трясина или зыбучие пески. А есть еще один вариант неньютоновской жидкости, которая называется «ооблек» («oobleck»).

Но все эти опыты можно проводить дома, не переживая за оставленный беспорядок. Даже если жидкость прольётся, на полу или текстиле она сразу затвердеет, и вам останется только убрать сухие комочки. Поэтому предлагая детям эксперименты, можно не беспокоиться за последствия.

Сохранение свойств

У неньютоновской жидкости есть существенный недостаток: жидкость утрачивает свои свойства, когда из нее испаряется вода. Мною было проведено исследование, в результате которого я выяснил, что свойства сохраняются 2-5 дней в зависимости от температуры окружающей среды.

Заключение. В результате исследования получено представление о некоторых свойствах неньютоновских жидкостей.

Неньютоновские жидкости не поддаются законам обычных жидкостей, эти жидкости меняют свою плотность и вязкость при воздействии на них физической силой, причем не только механическим воздействием, но и даже звуковыми волнами.

Я доказал, что в домашних условиях можно сделать неньютоновскую жидкость.

Основываясь на свойствах неньютоновской жидкости, я хочу предложить несколько **способов ее использования.**

1. Изготовление контейнеров для транспортировки и хранения легко бьющихся стеклянных предметов (стекло, посуда, елочные игрушки и др.)
2. Использование неньютоновской жидкости при изготовлении защитных средств (наколенники, налокотники, шлемы и др.) для спортсменов, а так же их применении при обучении маленьких детей ходьбе.
3. Предлагаю латать дорожное покрытие водонепроницаемыми мешками, наполненными неньютоновской жидкостью. Когда на неё не действуют внешние силы, она течёт, как жидкость, но как только на нее накатывается колесо автомобиля, она моментально превращается в твердую, как асфальт, субстанцию.

Жұмабеков Диас, Жұманов Марлен

«Білім мекемесі «Авиценна жоғары медициналық колледжі»
Ғылыми жетекші – Мұқашева Ж.Н., биология пәнінің оқытушысы

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СУСЫНДАРДЫҢ ЖАСӨСПІМДЕР АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Кіріспе

Қазіргі уақытта энергетикалық сусындар кеңінен таралуда, бұл сусындар сессия кезеңіндегі студенттер, шаршаған жүргізушілер, спорт алаңдарында қатты шаршағандар үшін панацея болып табылатындай. Энергетикалық сусындардың адам ағзасына әсері және оның пайдасы мен зиянын анықтау өзекті мәселелердің бірі болып келеді. Шынымен де, бұл сусындар құрамында бізді белсенді және сергек

ететіндей, шаршауды жеңілдетедіп, ақыл-ой жұмысына көмектесетін, сонымен қатар бізді белсенді жұмысшы, спортшы, биші ете алатын ғажап нәрсе бар ма? "Энергетиктерді" қолдану зиянсыз ба және ғажайып энергия қайдан келеді? Энергетикалық сусындар дегеніміз не? Осы сұрақтарға зерттеу жұмысы арқылы жауап аламыз деп ойлаймыз.

Зерттеудің мақсаты: энергетикалық сусындардың адам ағзасына әсерін анықтау.

Міндеттері:

1. Энергетикалық сусындардың шығу тегі мен құрамы туралы әртүрлі ақпарат көздерін зерттеу.
2. Энергетикалық сусындардың әртүрлі түрлерінің қасиеттеріне эксперименттік зерттеулер жүргізу.
3. Жасөспірімдердің ағзасына энергетикалық сусындардың әсерін зерттеу.
4. Нәтижелерге талдау жасау және қорытынды.

Негізгі бөлім

Еліміздің нарығында сергітетін түрлі энергетикалық сусындардың сатылып жатқанына біраз уақыт болды. Қазіргі таңда энергетикалық сусындар жастардың сүйікті сусынына айналды. Бұл сусындардың зияндылығы, әсіресе жас ағзаға қаншалықты зардап әкелетіні кейінгі уақыттарда ғана айтыла бастады. Адамның орталық жүйке жүйесін белсендендіріп, жұмыс істеу қабілетін арттыруға бағытталған бұл сусындардың құрамында кофеин, таурин сияқты қоспалар бар. Энергетикалық сусындардың құрамы туралы мәліметін қалбырының сыртынан қарап алдық. Энергетикалық сусындардың негізгі компоненттері және олардың адам ағзасына әсері. [6]

Энергетикалық сусындарды эксперименттік зерттеу

Колледж студенттерімен энергетикалық сусындарды тұтынуды анықтау мәселелері бойынша сауалнама жүргіздік. Сауалнама сұрақтары:

1. Сіз энергетикалық сусынның не екенін білесіз бе?
2. Сіз энергетикалық сусындарды тұтынасыз ба?
3. Қаншалықты жиі?
4. Қолдану мақсатыңыз?

Бұл сауалнамаға 15 пен 17 жас аралығындағы 93 студент қатысты.

Зерттеу нәтижесі: сауалнаманы қорытындылай келе, барлық оқушылар энергетикалық сусындар туралы білетіні белгілі болды. Оның ішінде: 78% - қолданып көрсе, тек 21% - ы қолданып көрмеген, 5% - ы үнемі энергетикалық сусындарды пайдаланады. Энергетиктер көңіл-күйді жақсарту үшін пайдаланады – 42%, қызығушылықтан – 8%, достарымен бірге компания үшін-50%. Оқушылардың 24% - энергетикалық сусындар адам денсаулығына зиян, 27% – еш әсері жоқ деп ойласа, 49% - мүлдем білмейді. Энергетиктердің құрамына сусындарды қолданған оқушылардың жартысынан көбі қызығушылық танытты.

Зерттеу нысаны ретінде «Gorilla», «Flash» және «Zet» энергетикалық сусындары алынды. Сусындардың құрамы .

Тәжірибе № 1. Органолептикалық қасиеттерді анықтау

Химиялық стаканға 20 мл сусын құйып, әйнекпен жабамыз, 5 минуттан кейін әйнекті алып тастап, осы сусынның иісін және түсін көреміз. Түсі: қызғылт сары, ашық сары. Иісі: тропикалық жемістер, аскорбин қышқылы, карамель қоспалары. Қорытынды: энергетикалық сусындардың органолептикалық қасиеттері қоспалар мен бояғыштарға байланысты.

Тәжірибе № 2. "Әмбебап индикатор көмегімен энергетикалық сусындар ерітінділерінің ортасының қышқылдығын (рН) анықтау"

Әр энергетикалық сусындарға индикатор қағазын түсіріп, нәтижелесінде: барлық үлгілердегі энергетикалық сусындардың рН ортасының реакциясы 3-тен 5-ке дейін. Қорытынды: "энергетиктер" жеткілікті жоғары қышқылдықты қамтиды.

Тәжірибе № 3. "Көмірсулар - глюкозаны анықтау"

Энергетикалық сусынғанатрий гидроксиді $NaOH$ мен мыс хлоридінің $CuCl_2$ ерітінділері құйылады, олардың әрекеттесуімен мыс $Cu(OH)_2$ гидроксиді түзіледі, алынған ерітіндіні жалынындасары-қоңыр тұнба пайда болғанға дейін қыздырамыз. Қорытынды: №3 үлгіде "Zet" энергетикалық сусынында глюкоза мөлшері көбірек.

Тәжірибе № 4. Тауринді анықтау

Тәжірибені орындау: біз энергетикалық сусынның ерітіндісіне жаңа дайындалған мыс (II) гидроксидінің $Cu(OH)_2$ ерітіндісін қосамыз. Ерітінділердің беткі қабатында күлгін бояу пайда болады. Қорытынды: тұрақты күлгін бояу № 1 пробирка Gorilla сусынында сақталады.

Тәжірибе № 5. Йодометриялық әдіспен сусындардағы С витаминін анықтау

Пробиркаға 2 мл энергетикалық сусын, содан кейін аздап крахмал ерітіндісін құйямыз. Одан кейін, йод ерітіндісін (10-15 секунд ұсталынып тұратын) тұрақты көк бояу пайда болғанға дейін қосамыз. Қорытынды: барлық үлгілерде С дәрумені бар.

Тәжірибе № 6. Бояғыштарды анықтау

Тәжірибе үшін белсендірілген көмірдің 5 таблеткасын ұсақтау керек. Пробиркаға 20 мл энергетикалық сусын құйып, белсендірілген көмір қосамыз. Алынған қоспаны қыздырып, салқындағаннан кейін ерітіндіні сүземіз. Белсендірілген көмір энергетикалық сусындардың құрамына кіретін бояғыштарды сіңіреді, нәтижесінде ерітінді мөлдірленеді. Қорытынды: барлық үлгілерде бояғыш бар, ең көбі №1 үлгі "Zet" энергетикалық сусынында.

Тәжірибе № 8. Энергетиктердің өсімдік және жануар ұлпаларына әсерін талдау

Зерттеу үшін картоп және шикі жануар еті алынды. Сондай-ақ, тәжірибе жүргізуді бақылау үшін су бейтарап орта ретінде алынды.

Қорытынды: жануарлар тінінің ісінуі; түсінің лас сұрға дейін өзгеруі; майлы қабықтың пайда болуы; ақуыздың денатурациясы; газдың бөлінуі және көбіктің пайда болуы көрініс берді. Осы өзгерістердің барлығы «энергетиктер» адамдардың денсаулығы үшін, әсіресе асқазан-ішек жолдарында мәселесі бар адамдар үшін қауіпті екенін көрсетеді. Ең қауіпті – «Zet» энергетикалық сусыны.

Энергетикалық сусындардың жасөспірімдер ағзасына әсері.

Бұл тәжірибеде сусынның адам ағзасына яғни жүрек соғысымен қысымға қалай әсер ететіні анықталды. Эксперимент жүргізілді: аптасына 2-3 рет энергетикалық сусындарды тұтынатын 3 колледж студенттерінің жүрек соғысымен қан қысымын бақыладық.

Қорытынды: Энергетикалық сусындарды тұтынатын барлық 3 оқушы бастапқыда күш-қуаттың жоғарылауын сезінеді, бір сағат ішінде жүрек соғысы жиілеп кететіндігін байқайды. Екеуінде қысымның жоғарылауы байқалды, ал біреуінде қалыпты болды. Жүрек соғысының көрсеткіші қалыпты жағдайдан жоғары болды.

Қорытынды

Зерттеу барысында көз жеткізгеніміз:

– Жасөспірімдер «энергетиктердің» белсенді тұтынушылары болып табылады және дәрігерлер энергетиктерге деген мұндай құмарлықты тәуелділіктің жаңа түрі деп атайды, сондықтан энергияны қысқа уақыт ішінде қозғыштық тудыратын және оларға тәуелділікті тудыратын психостимуляторлар деп атауға болады.

– Энергетикалық сусындардың құрамындағы кофеин жүрек-қан тамырлары жүйесіне кері әсер етеді.

– Сусындарды күніне 1 қалбырдан артық мөлшерде тұтынуға болмайды. Сусынды нормадан тыс тұтыну нәтижесінде қан қысымы, қандағы қант деңгейінің айтарлықтай жоғарылауы және жүйке жүйеге қауіп төндіруі мүмкін.

– Сусындарда көп мөлшерде кездесетін дәрумендер денсаулыққа да оң әсер етпейді.

– Аты «энергетик» болғанымен, заты оған сай емес. Керісінше бойдағы бар энергияны артығымен жұмсап, түгелімен шығарады. Былайша айтқанда, адамның энергиясын өзінен «қарызға алады».

– Күшті қалпына келтірудің ең жақсы тәсілі – жақсы демалу, физикалық белсенділікті қалыпқа келтіру, ұйқы мен ояту режимін сақтау.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы – алынған нәтижелер жасөспірімдердің назарына жеткізіледі. Материалдарды колледж сайтында орналастыру жоспарлануда.

Ұсынысымыз:

– Мектеп жасындағы балалармен 18 жасқа толмаған жасөспірімдерге тұтынуға тыйым салынса, дүкендердегі сатылымына шектеу шараларын енгізсе.

– Энергетикалық сусындардың орнына жастар арасында қымыз, шұбат, айран, қатық сияқты пайдасы мол, әрі құнарлы ұлттық өнімдеріміз насихатталса.

– Энергетикалық сусындарды жарнамалау азайтылса.

ВЫРАЩИВАНИЕ МИКРОЗЕЛЕНИ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ

Микрозелень – это молодые ростки овощных растений и трав. Миниатюрная зелень выращивается в специально созданных для этого условиях. Ростки содержат повышенное количество питательных веществ, витаминов, минералов, аминокислот и пр. Объясняется это тем, что они находятся только на старте своего развития и по максимуму используют запас питательных веществ семени. Употребление микрозелени в пищу насыщает нас витаминами, дает запас энергии, способствует очищению организма [1].

Микрозелень способна активно расти без использования каких-либо удобрений и стимуляторов. Запаса питательных веществ и жизненной силы в семени хватает для активного роста. Таким образом, получаемая микрозелень – экологически чистый и органический продукт.

Разновидностей микрозелени огромное количество. Можно выращивать практически любые овощи, салаты, травы, злаковые и бобовые культуры. Например: руккола, свекла, редис, подсолнечник, горчица и т.д. [2].

Микрозелень можно выращивать в контейнере с грунтом и без грунта.

В своей работе мы выращивали микрозелень в контейнере на джутовом коврикe. Выращивали: редис, дайкон, брокколи, руккола, мизуна, кресс-салат и горчицу.

Для выращивания микрозелени нам нужно подготовить [3]:

1. Семена для микрозелени.
2. Контейнер с отверстием и без отверстия.
3. Джутовый коврик. Мы пробовали выращивать микрозелень на вате, но был слишком большой расход ваты. Пробовали выращивать микрозелень на кокосовом субстрате, но после созревания микрозелени, было сложно отмыть зелень от субстрата. Самый оптимальный вариант для выращивания микрозелени – это выращивание на ковриках.

Процесс посадки микрозелени [4]:

Для начала берем контейнер с отверстием (объем контейнера 750 мл), надеваем его на целый контейнер (объем контейнера 1000 мл). После положили джутовый коврик в контейнер и обильно намочили его водой. Далее распределяем семена по поверхности коврика (семена не должны плотно прилегать друг к другу, т.к. может образоваться плесень).

Мы использовали разбавленный раствор перекиси водорода для предотвращения появления плесени. После того как мы распределили семена по джутовому коврику, мы обрызгали семена разбавленным раствором перекиси водорода. Далее контейнер прикрыли прозрачной крышкой для сохранения влаги, и на 3 сутки поместили в темное место.

После того как зелень вырастает на 2-3 см, мы ставим зелень на подоконник. Микрозелень не любит прямые солнечные лучи. Микрозелень так же не любит, большое количество воды. При поливке, мы наливали воду таким образом, что коврик был хорошо напитан водой, но из него не выливалась вода. Поливали аккуратно с помощью пульверизатора. 7-14 сутки микрозелень можно срезать. Срезанную микрозелень можно хранить в холодильнике до 5-и суток.

Так же мы провели эксперимент, вырастили микрозелень при достаточном освещении (10-12 часов в сутки) и без освещения. Микрозелень выращенная при оптимальных условиях имела насыщенный окрас, а микрозелень выращенная без источника света, были более бледного цвета.

Литература

1. Алексеев Ю. Е. и др. Редька – *Raphanus* // Травянистые растения СССР. В 2 т / Отв. ред. доктор биол. наук Работнов Т. А. – М.: Мысль, 1971. – Т. 1. – С. 428-429. – 487 с.
2. Гиль Л.С., Пашковский А.И., Сулима Л.Т. – Современное овощеводство закрытого и открытого грунта. Практическое руководство. – Житомир: “Рута”, 2012. – 468 с.
3. Лаврова С. А. Занимательная ботаника / С. А. Лаврова. – Белгород : Белый город, 2008. – 144 с.
4. <https://zelen.pro/obschee/441-chto-takoe-mikrozelen-polza-i-primeneni.html>

ТАБИҒАТ БАЙЛЫҒЫН ХАЛЫҚ ИГЛІГІНЕ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Алакөлдің емдік балшығы – еліміздің экономикасына үлкен үлес қосатын, халықтың денсаулығын жақсартуға таптырмас емдік орынның бірі.

Алакөлдің емдік балшығы – оның бірегей қазынасы. Емдік балшық құрамында күкіртсутек, натрий, кальций, темір тұздары және көптеген пайдалы минералдар бар. Алакөл балшығының емдік қасиеті ертеден белгілі, теріге өте пайдалы: теріні тазартады, жасартады, пайдалы заттарға қанықтырады және сергітеді. Алакөл емдік балшығы адам ағзасындағы кездесетін радикулит, неврит, ганглионит, невралгия сияқты жүйке жүйесінің сонымен қатар тірек-қимыл жүйесі аурулары: буындардың қабыну аурулары, артрит, полиартрит, жарақаттардың салдары және аскорыту мүшелері аурулары: асқыну кезеңінен тыс асқазан жарасы, гепатит, холецистит, энтероколит, колит, гастрит, тері аурулары: созылмалы экзема, нейродермит, псориаз және тыныс алу органдары: бронхит, пневмония, бронх демікпесінің кейбір түрлері, құлақ, тамақ және мұрынның кейбір ауруларына таптырмас ем [1].

Негізгі бөлім:

Қара саздың құрамында ең күшті биологиялық белсенділікті анықтайтын пайдалы минералдардың бай жиынтығы бар. Қара саздың құрамына мыналар кіреді: темір, стронций, магний, кальций, азот, фосфат, селен және кварц [2].

Зерттеу бөлімі

I. Алакөлдің емдік балшығының химиялық құрамын зерттеу.

II. Емдік балшықты денсаулыққа тиімді пайдалану әдісі.

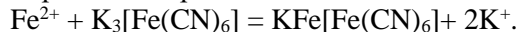
I. Алакөлдің емдік балшығының химиялық құрамын зерттеу.

1. Балшықтың сулы сорындысын дайындау. 10-20 г. балшықты колбаға салып 250 мл дистильденген суда ерітеміз. Тығынмен жауып, 3 минут араластырамыз. Сорындыны фильтр қағазы арқылы сүземіз [3].

2. Балшық құрамындағы кальций ионын анықтау (Ca^{2+}). 5 мл балшық сорындысына 2-3 тамшы 10% CH_3COOH , 2-3 тамшы 4% $(\text{NH}_4)_2\text{C}_2\text{O}_4$ құямыз. $\text{Ca}^{2+} + \text{C}_2\text{O}_4^{2-} = \text{CaC}_2\text{O}_4$ ақ тұнба түзілді

3. Балшық құрамындағы темір ионын анықтау (Fe^{2+}). Фарфор ыдыстағы 2 г балшыққа 2% HCl құйып, 3-5 минуттан соң фильтр қағазын салып, 2-3 тамшы $\text{K}_3[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ тамызамыз. Қағазда жасыл-көк дақтың пайда болуы темір ионының бар екенін көрсетеді.

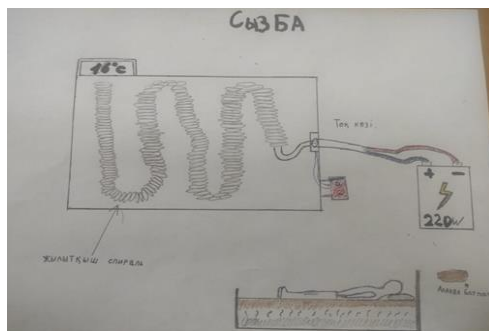

II. Емдік балшықты денсаулыққа тиімді пайдалану әдісі

1. Балшық терапиясы: Балшықтан жасалған жаттығулар алаңдаушылық сезімін жояды. Заманауи технология әлемінде кейде күйбең тірліктен жасырынып, өзіңді өзіңізге батыру өте маңызды. Ерекше құрылымы мен жұмсақтығына байланысты балшық тактильді сезімдерді белсендіреді, жүйке кернеуін жеңілдетеді және агрессивтілікті төмендетеді. Ол сөзбе-сөз теріс эмоцияларды бойына сіңіріп, адам санасын жасампаздыққа бағыттайды. Балшық терапиясы табандылыққа үйретеді, қиял мен шығармашылықты дамытады [4].

2. Саздың тазартқыш,антисептикалық,қабындыруға қарсы саз ванналарын пайдалану.Саз ванналарын пайдалану аталған ауруларды емдейді ,жақсы нәтиже береді.

3. Емдік балшықтан жасалған ,үнемі пайдалануға болатын төсек немесе тақта.Төсек тұрақты температураны ұстап тұратын тоқпен немесе батареялармен арнайы жылынатын,балшық жағылған төсеніші бар құрылғы.Негізі ағаштан жасалған тақта,батареялар және емдік балшығы бар төсеніштен тұрады.Ал бұл құрылғының ерекшелігі кез келген уақытта, үнемі, ұзақ пайдалануға болады [5].

Қорытынды: Алакөл сазының адам ағзасына пайдасы ұшан теңіз. Жас ұрпақтың дені сау, қарт кісілердің өмір жасын ұзарту мемлекетіміздің алдына қойылған міндеттерінің бірі. Дені сау ұрпақ-ел болашағы. Өз перзенттерінің ақылшысы, одан кейінгі ұрпақтарының тәлімгері,қамқоршысы өнеге үлгісі қарттарымыздың денсаулығын жақсарту ұрпақ міндеті.

Әдебиеттер

1. Амерханова Ш.К. «Аналитикалық химия». – Астана – Фолиант. – 2015 ж.
2. Шоқыбаев Ж.О. «Анорганикалық және аналитикалық химия». – Алматы. – Қайнар. – 1992.
3. Пимиченко А.Т., Пятницкий И.В. «Аналитикалық химия.». – М.:Химия. – 1990.
4. Пискарева С.К.. «Аналитикалық химия курсы.» ЖОО-на арналған оқулық. – М.: Высшая школа.
5. Е. Очур, Ж. Құрманғалиева, М. Нұртаева. Биология. Оқулық. 10 сынып, 2 бөлім. – Мектеп. – 2019.

Жайықұлы Азамат, Қуандықұлы Нұрәлі

Абай облысы, Семей қаласы, «Геологиялық барлау колледжі» КМҚК
Ғылыми жетекшісі – **Касымжанова Ш.А.**, химия-биология пәнінің мұғалімі

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ҚАТТЫ ҚАЛДЫҚ ҚОЙМАСЫН ЗАМАНАУИ ӨҢДЕУ ЖОЛДАРЫ

Жұмыстың мақсаты: Семей қала манындағы қатты қалдықтардың түрлерін зерттеу және қатты қалдықтарды өңдеу жолдарын көрсету:

1. Қатты қалдықтардың түрлерін зерттеу.
2. Полигонның қала тұрғындарына алып келетін қатерлерін анықтау.
3. Қатты қалдықтарды өңдеу жолдарын көрсету.

Өзектілігі: Семей қаласының қатты қалдық қоймасын заманауи өңдеу жолдарын көрсету.

Мәселесі: Қазіргі заманауи уақытта қатты қалдықтарды өндемеу салдарынан қоршаған ортаның және адамзаттың зардап шегуі.

Қатты тұрмыстық қалдықтар проблемасын шешу – бұл, ең алдымен, қала тұрғындарының денсаулығын қамтамасыз ету. Көптеген жылдар бойы шешімін таппай келе жатқан басты экологиялық проблемалардың бірі – қатты тұрмыстық қалдықтармен жұмыс мәселесі.

Қазақстан Республикасының электрондық үкімет порталының мәліметінше, республикада 100 миллион тоннадан астам қатты тұрмыстық тауарлар жинақталған және бұл көлем жыл сайын 5-6 миллион тоннаға артып келеді. Оның үстіне сарапшылардың болжамы бойынша, 2025 жылдың өзінде-ақ тұрмыстық қалдықтардың жылдық көлемі 8 миллион тоннаға жетеді [1]. Бұл ретте жинақталған қалдықтардың 3%-дан аспайтын бөлігі ТҚҚ өндеумен жабылады.

Қоқыстар жанған кезде атмосфераға өте көп улы заттар бөлініп, тыныс жүйесі аурулары мен репродуктивті және иммундық жүйелердің ауытқуларына әкеліп соғуы мүмкін. Қала тұрғындары мен кәсіпорынның қалдықтары жыл сайын ШҚО облысының өзінде 350 мың тонна тұрмыстық қалдықтар жинақталады. Олардың ішінде облыс бойынша қызмет көрсететін 5 полигонға одан әрі көму арқылы 200 мың тонна көлемінде тұрмыстық қалдықтар орналастырылады. Қалған 150 мың тонна қалдық апаттық қоқыс орындарына шығарылады.

Шығыс Қазақстан облысы әкімдігінің мәліметінше, Семей қаласында қатты тұрмыстық қалдықтарды 1998 жылы салынған, 69,11 гектар аумақты алып жатқан қатты тұрмыстық қалдықтарды көметін аймақта қоқыс жинақталады [2]. Полигонда қалдықтың барлығын көруге болады: батареялар, люминесцентті лампалар, медициналық қалдықтар, электроника. Бұл қалдықтар тотыққан, шайылған және уақыт өте жер асты және жер үсті суларына түсетін улы қосылыстарды тудырады.

Зерттеу бөлімі

I. Семей қала маңындағы полигондағы қатты қалдық түрлерін зерттеу.

Қазір Семей полигонына жылына 65 мың тоннаға жуық қатты тұрмыстық қалдықтар түседі. Өндеу деңгейінің өте төмен болуына байланысты қоршаған ортаға 32 мың тоннаға жуық көмірқышқыл газы шығарылады [3]. Полигонның қала тұрғындарына қатері:

1. Полигонда үнемі заттар жанып, қала түтіннің астында қалады.
2. Полигонның тағы бір кемшілігі қала әуежайына жақын орналасқан.
3. Полигон дұрыс қоршалмағандықтан қатты жел тұрғанда қалдықтар соның ішінде целлофон қайта қала жаққа ұшып, жол бойы шашылып жатуда.
4. Полигондағы құрғақ ұшқыш заттар жел кезінде ауаны ластауда.
5. Қала тұрғындары қатты қалдықтарды тегіне қарай сұрыптамайтындықтан, сұрыптау көп қиындық тудырады. Полигонда тау болып үйілген құрылыс материалдары, пластмасса ыдыстар, тамақ қалдықтары, медициналық қалдықтар, техникалық аспаптар, сүйектер, жануарлардың органикалық қалдықтары жиналған. Тау болып, үйінді, ретсіз шашылған жатыр.

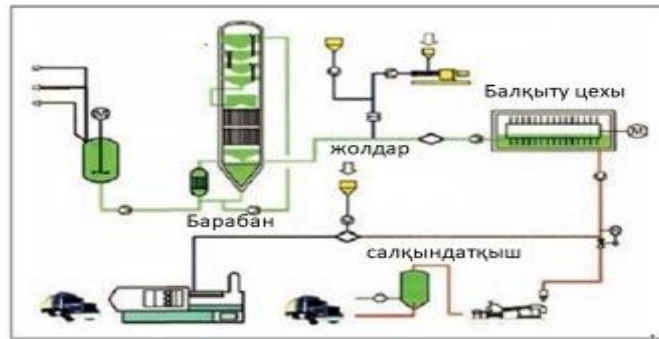
II. Қатты қалдықты өндеу жолдары

Міне полигонның жағдайын зерттеу барысында, мынандай қатты қалдықтарды өндеу кешенінің жұмысын жасауды ұсынамыз.

1. Полигонның жанына қоқыс сұрыптайтын цехтар мен кешендер салу.

2. Қалдықтарды басқару жүйелеу: бөлек жинау, тасымалдау, сұрыптау және заласыздандыру немесе қайта өңдеу.

3. Қайта өңдеу цехтары, заводтары бір-бірімен үйлесімді жұмыс жасауы қажет. Заманауи жаңа техникалық құралдар, газ жинағыш құрылғылар қажет, яғни модернизациялау керек.

1) Арнайы қоқыс тиейтін жүк көлігі қайта өңдеуге келетін қатты қалдықты зауыт ішіне әкеліп жұмыс жасайтын машинаның қасына әкеліп төгеді. Ал өңдеуге жарамсыз қоқыстарды сол машинаның басқа жолдарына жіберіледі. Осы цехта көптеген ленталар (жолдар) бар. Осы жолдар арқылы қоқыстар тоқтаусыз жүріп жатады және ретке келіп отырады.

2) Барлық өңдеуге жарамды қоқыстар бірінші сұрыптаудан өтеді. Бірінші сұрыптауда ірі-габаритті қалдықтар: үлкен картон қағаздар ары қарай шынылар барлығы осында қалып сұрапталады. Осында қалып қалған қалдықтар барабанға барады. Бұл барабанда ұяшықтары мен тесіктері болады. Одан құм тастар шығады-яғни органикалық қалдықтар. Олар осы тесіктер арқылы түсіп кетіп отырады. Ал қалған ірі қалдықтар – екінші сұрыптауға барады[4].

3) Барабаннан өткен барлық қалдықтан екінші сұрыптаудан өтеді. Екінші сұрыптаудан өткен барлық қалдықтар толықтай дайын шикізатқа айналады. Полиэтилен, платиканың түр түрі, макулатура, картон, жеке жеке контейнерлерге бөлініп жиналып тұрады [5].

Қорытынды: Еуропалық елдерде қоқыстардың 80 пайызы қайталама шикізат ретінде пайдаланылып, табыс көзіне айналғандығын атап өту керек. Қала сыртындағы жаңа полигонда қалдықтарды бөлек жинау және өңдеу жүйесі қарастырылуы керек. Бұл арада полигон тұрғындарға ғана қауіп төндірмейді. Біздің ойымызша, осындай сұрыптау және қайта өңдеу сатыларын құру және ұйымдастыру жағдайында қалдықтарды басқарудың барлық тізбегі жұмыс істей бастайды.

Әдебиеттер

1. <https://astanatv.kz/ru/news/66734/>
2. Амерханова Ш.К. «Аналитикалық химия». – Астана – Фолиант. – 2015 ж.
3. Е. Очкур, Ж. Құрманғалиева, М. Нұртаева. Биология. Оқулық. 11 сынып, 2 бөлім. – Мектеп. – 2019.
4. Багрянцев Г.И. Термическое обезвреживание и переработка промышленных отходов и бытового мусора.
5. Кофман Д. И. Экологические проблемы переработки отходов. – Москва. – 2017.

Absalyamov Nursultan

«Kazakh school-gymnasium № 10» of the Department Of Education Of The Ayagos District Of The Department Of Education Of The Region Abay

Scientific supervisor – **Zhumadilova N.K.**, biology subject teacher

GREEN BUILDING AS A TOOL FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENT

The economic activity of a person as a whole is a special factor that affects the transformation of nature. The human being, thanks to work and reason, in addition to adapting to the environment, also changes it. Therefore, in the process of changing nature, humanity also needs to take into account its subsequent consequences. There is no direct involvement of Advanced Science and technology, which negatively affects the complexes of nature. It

is not progress that is to blame for the changes; technical projects do not take into account the influence of human economic activity. In everyday life, we do not pay much attention to the environmental situation of this city. The ecology of Ayagoz is also not in a pleasant state. In the course of studying the ecology of our city, I identified several factors that negatively affect it. First, air pollution with various chemicals. There are many high-rise buildings in Ayagoz. In winter, these houses are heated by heating boilers. There are several heating boilers in the city. These boilers have enough benefits and harms. Smoke from heating boilers through the chimney spreads into the air and pollutes it. Even smoke from cars that travel inside the city releases harmful gases into the air. Smoke from heating boilers and cars quickly dissipates on a windy day, so I propose a project called «GREEN BUILDING AS a TOOL for SUSTAINABLE ENVIRONMENT».

Today, the main goal of my project is to pay more attention to nature, how to improve the environment, so that Kazakhstan can export the energy produced to South Korea, China and European countries. I put the name of this eco – city Ayagoz – the city of the future, that is, the most important thing is that I want to build this city in Ayagoz, which will give us many opportunities. Eco-cities, that is, the main features of such cities are often the inhabitants themselves, and often the most important attention is paid to nature, for example, instead of gasoline, cars travel through the current, that is, the air becomes less polluted, we find energy there through alternative energy, for example, by the sun or wind and water. And the Eco-City is a city designed taking into account the impact on the environment inhabited by people who seek to reduce energy, water and food consumption, prevent unjustified heat dissipation, air pollution by carbon dioxide CO₂ and methane, and water pollution.

Kazakhstan's steps in the direction of green economy are encouraging. Personally, I fully support the proposed «green projects» of this country. At the same time, Kazakhstan can become a country that exports solar and wind energy, as well as «green energy». This is facilitated by the vast land area of the Kazakh country.

In general, it is possible to establish strong ties with the countries along the Silk Road in this direction. Kazakhstan is able to export at least renewable energy sources. For example, South Korea needs wind and solar energy. The land area of this country is small. Therefore, their capabilities are also low.

«There are many eco-cities in the world. In general, such cities can be considered divided into two parts. The first is American, the second is European. I think that Kazakhstan should take into account the experience of Europe. The fact is that eco-cities in Europe are compactly located. Their effectiveness is also high. In particular, I would recommend that Kazakhstan pay attention to the cities of Hong Kong and Los Angeles.

In conclusion, I came to the conclusion that it makes a very contribution to the ecology of our Kazakhstan, which is visible to many heights and has a good impact on both nature and man. It will also help improve the ecological environment, and if we take it into our hands, then Kazakhstan would reach the greatest heights. An eco-city can feed itself with little dependence on the surrounding area and generate energy through renewable sources. The challenge is to leave the lowest possible environmental footprint, reducing possible pollution. For this, it is necessary to make the most of the land, composting the waste of the materials used, recycling the waste or converting them into energy. If this practice is maintained, the city's overall contribution to climate change will be small.

Махитжанов Алижан

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО области Абай
Научный руководитель – **Искаков А.Н.**, старший преподаватель

РЕШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМЫ ДЕФИЦИТА ВОДЫ С ПОМОЩЬЮ ПОДЗЕМНОГО КАПЕЛЬНОГО ОРОШЕНИЯ

Целью моего проекта является: «Озеленение города, развитие агроэкономики и сельского хозяйства с помощью подземного капельного орошения». То есть бизнес идея по установке систем подземного капельного орошения которая призвана помочь для :

- Развитию агрокультуры и агроэкономики в нашей стране;
- Существенному сокращению использования воды, экономия воды в стране;
- Уменьшению расходов в этой сфере;

Данный проект при поддержке может оказать существенное влияние для быстрого и стабильного развития агроэкономики и для улучшения экологий в городе то есть её озеленения.

Подземное Капельное орошение – метод полива, при котором вода подаётся в корневую зону выращиваемых растений регулируемые малыми порциями с помощью дозаторов-капельниц. Позволяет получить значительную экономию воды и других ресурсов. Капельное орошение также даёт и другие преимущества.

Есть ли спрос на эту технологию? В правительстве озвучили что сильная засуха уничтожила в Казахстане около 200 тысяч гектаров посевов зерновых. Еще 2 миллиона гектаров – в плохом состоянии. Вдобавок к этому полмиллиона казахстанцев не обеспечены чистой питьевой водой. А экологи говорили то что 65% всей потребляемой воды приходится на сельское хозяйство. Что и создала очень большой спрос на технологий водосбережения.

Из чего состоит эта система полива? – Основные элементы системы подземного капельного орошения состоит из:

- источник воды;
- распределительный трубопровод;
- подающие рукава;
- фильтры. и т.д.

Подземное капельное орошение обладает рядом преимуществ:

- сокращение расхода воды в 2 раза за счет отсутствия ее испарения, выветривания и поверхностного стока
- обеспечение корневой зоны растения влагой в необходимом объеме
- повышение урожайности сельскохозяйственных культур
- улучшение газообмена за счет сохранения сухой и рыхлой структуры поверхности почвы

Литература

1. <https://www.neo-agriservis.ru/articles/tekhnologii-v-kapelnom-oroshenii/podzemnyy-kapelnyy-poliv/>
2. https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.ece45b5d-63f1cf05-a33e7aa4-74722d776562/https/en.wikipedia.org/wiki/Drip_irrigatio
3. <https://agroclever.ru/articles/386104>

Шкатова Ульяна

КГУ «Новопокровская средняя школа» Отдела образования Бородулихинского района управления образования области Абай

Научный руководитель –**Желещикова Л.В.**

БРЕНДИНГ МОЕГО СЕЛА

*Деревня как маленький город, не хутор, а всё же село,
В какую ненастную пору, её население ушло?
Наверное, есть объективность, пореже сейчас города,
И вся деревенская живность, кочует отсюда туда
Давыдов Валерий*

Основное богатство нашей страны – её население. Которое сосредоточено в селах и городах. За последние четыре года количество внутренних мигрантов в нашей стране выросло вдвое. Столь резкий рост внутреннего переселения отражает дифференциацию регионов в экономическом и социальном развитии. Государство решило, что правильнее всего было бы перенаправить переизбыток трудовых ресурсов в регионы, испытывающие в них недостаток. Речь идет о северных и восточных регионах страны, где напротив, стоит проблема депопуляции, «оголения» территорий. Регионами выбытия на 2021-2025 годы определены Алматинская, Жамбылская, Мангистауская, Туркестанская, Кызылординская области, а также города Алматы, Шымкент и Нур-Султан. Регионами приема являются Ақмолинская, Карагандинская, Восточно-Казахстанская, Костанайская, Павлодарская, Северо-Казахстанская области [1].

При этом именно в северных и восточных регионах находятся основные сельскохозяйственные и промышленные отрасли Казахстана, которые являются основными направлениями в развитии РК. Наше село не исключение и может быть местом привлечения трудовых ресурсов.

По данным Бюро национальной статистики республики численность населения Казахстана на 1 августа 2022 года составила 19 644 067 человек. Из них городское население – 12 млн. 111 тыс. человек, сельское – 7,5 млн. человек. Причем, в 2021 году сельчан было 7,7 млн человек. Доля сельского населения сократилась почти на 2 процентных пункта, с 40% до 38% (2)

Что же происходит с нашей областью: общая численность населения на 1 ноября 2021 года составила – 610,7 тысяч человек. В антилидерах по убыли населения – четыре района. На 680 человек уменьшилось население района Алтай, на 621 жителя стало меньше в Глубоковском районе, на 594 – в Урджарском, и на 554 человека уменьшилось население в Шемонаихинском районе [3].

В селе Новопокровка проживает 2680 человек, с 1999 года наблюдается отток населения .

Есть два основных фактора для комфортной жизни в селе: бытовой и социальный. Чтобы в деревне захотелось жить постоянно, там должны быть удобства на уровне города. В деревне должна быть работа для населения и отрасли обслуживания, тогда она сможет развиваться и людям не придется переезжать в город за комфортными условиями.

Проведённый нами анализ инфраструктуры нашего села позволяет сделать вывод о степени её развития. Село является компактным местом проживания людей, в котором созданы все необходимые условия для обеспечения повседневного комфорта, гармоничного развития личности. Нам удобно и приятно жить здесь, нет ограничений в получении качественного образования, занятии спортом, проведении досуга. Село считаем относительно безопасным и экологически чистым. Администрация города уделяет пристальное внимание проблемам села, облагораживая его.

Теперь нашей целью стало привлечь население к переезду в наше село. Как мы это решили сделать? Мы решили создать определенный имидж селу, т.е брендировать территорию нашего села. Под брендингом сельской местности понимают придание ей таких характеристик, которые позволяют сделать местность особенной, отличаться от других и быть уникальной. Брендинг – современный признанный инструмент привлечения внимания (потенциальных инвесторов, государственных инвестиций, туристов, трудовые ресурсы) к местности. Формирование бренда для определенной территории является одним из ресурсов для ее эффективного функционирования и развития. А Новопокровский сельский округ обладает достаточными ресурсами: рабочие места, социально – бытовая инфраструктура села, а также культурные объекты села: достопримечательностями, уникальными памятниками истории, архитектуры, религиозными объектами, культурными и национальными особенностями.

Литература

1. <https://lsm.kz/skol-ko-v-kazahstane-platyat-za-pereselenie-na-sever>
2. <https://inbusiness.kz/ru/last/kazahstancy-vse-bolshe-perebirayutsya-v-goroda>
3. <https://inbusiness.kz/ru/last/pochti-na-4-tys-chelovek-umenshilos-naselenie-vko-s-nachala-goda>

Абсаликов Никита

КГКП «Электротехнический колледж» г.Семей

Научный руководитель – Гидулян Н.Л., преподаватель общественных дисциплин

РАДИАЦИОННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ЯДЕРНОГО ПОЛИГОНА НА ПРИЛЕГАЮЩУЮ ТЕРРИТОРИЮ И НАСЕЛЕНИЕ

21 августа 1947 года Правительство СССР приняло решение о создании Семипалатинского испытательного ядерного полигона.

За весь период деятельности на нем было проведено 465 ядерных испытаний.

За период с 1949 по 1962 годы было проведено 118 воздушных ядерных испытаний из них (88) атмосферных и (30) наземных.

Остальные 347 испытаний были подземными.

Высокое радиационное воздействие на окружающую среду и население оказали 25 наземных и 86 воздушных ядерных взрывов.

На карте схематично показаны радиоактивные следы основных дозообразующих взрывов, проведенных на СИЯП.

29 августа 1949 г. – был произведен первый наземный атомный взрыв на полигоне, мощностью 20 килотонн. Этот взрыв относится к одному из наиболее опасных для населения, так как образовалось низкостелющееся радиоактивное облако.

Следующие взрывы которые показаны на слайде были не менее опасны предыдущего, и также отрицательно влияли на окружающую среду.

В 1953 г. Произведен первый воздушный взрыв водородной бомбы мощностью – 470 килотонн. Весь эксперимент прошел не так, как предполагали испытатели. Так как скорость ветра оказалась в два раза больше ожидаемого, а его направление не соответствовало запланированному.

Практически на всей территории Семипалатинской области выпали радиоактивные осадки.

Наземный взрыв 1956 года и воздушный взрыв 1957 – оказали негативное влияние на здоровье людей и прилегающие территории.

На данном слайде показана схема ранжирования территорий по зонам радиационного риска.

В таблице представлены суммарные дозы облучения той части населения, которое проживало в 103 населенных пунктах на момент атмосферных испытаний.

За весь период испытаний ядерного оружия облучению в дозе менее 7 санти зиверсах подверглось около 50 000 человек, от 7 до 100 санти зиверсах – около 80 000 человек. Наиболее высокие дозы облучения более 100 санти зиверсах получило около 27 000 человек.

Самые высокие дозы получены жителями населенных пунктов Долонь и Боденэ в пределах до 450 мили грей

медико-демографические последствия облучения населения Казахстана регистрировались в течение четырех временных промежутков и зависели от таких факторов риска, как: величина дозы и характер облучения; время нахождения под риском, пола и возраста на момент облучения.

В первом периоде наблюдается Рост младенческой смертности.

Врожденные пороки развития болезни эндокринной системы, нервной системы.

Во втором периоде происходит Рост онкологической заболеваемости, болезней системы крови и кроветворных органов.

Установлено трехкратное превышение уровней болезней системы кровообращения и эндокринной системы.

В третьем периоде зафиксирован резкий подъем онкологических заболеваний и смертности.

Существенно снижаются злокачественные опухоли желудочно-кишечного тракта (почти в три раза – 25-35 случаев на 100000 населения) с одновременным ростом уровня рака легких и бронхов,

Четвертый период характеризуется увеличением числа случаев болезней органов дыхания, системы кровообращения, щитовидной железы. среди потомков, рожденных от облученных родителей.

С 1953-1996 гг. Проводились исследования радиационной обстановки в Семипалатинской области.

В 1962 году началось изучение радиоэкологической обстановки. Стали изучаться как объекты окружающей среды, так и продукты питания.

Исследования почв с 1953 по 1996 годы показали, что поверхностный слой грунта загрязнен радиоактивными выпадениями от ядерных взрывов..

На графике представлена динамика содержания суммарной активности и активности отдельных радионуклидов для с. Саржал. Подобная картина наблюдалась и для остальных исследованных населенных пунктов.

С 1953 по 1967 гг. удельная суммарная активность почвы на всей территории наблюдаемой зоны уменьшилась в среднем в 1774 раза, с 1965 по 1978 – в 787 раз.

С 1963 по 1994 года снижается активность стронция и цезия.

Накопление радиоактивных веществ в растительности обусловлено поступлением радионуклидов через корневую систему.

С 1953 по 1968 гг. наблюдался спад суммарной активности растительности в 300 раз. С 1959 по 1994 гг. отмечалось уменьшение активности стронция и цезия.

Прослеживается отчетливая тенденция снижения удельной активности (в 5 раз).

Одним из путей поступления радионуклидов в организм человека является использование в пищевом рационе воды. Жители наблюдаемой зоны используют для хозяйственных нужд и питья грунтовые воды.

С 1958 по 1968 гг. в воде суммарная удельная активность уменьшилась в среднем 3 раза.

С 1963 по 1994 гг. активность стронция – снизилась в 4 раза, цезия – в 9 раз

Испытания ядерного оружия, проводившиеся в течение 40 лет причинили невосполнимый ущерб здоровью людей и окружающей природной среде, вызвали рост общей заболеваемости и смертности населения.

Вся территория Семипалатинской и прилегающие к полигону области признаны зоной экологического бедствия.

Все более пагубно сказываются отдаленные последствия ядерных испытаний, которые передаются из поколения в поколение.

Ликвидация этих последствий требует осуществления специальной государственной программы и комплекса мер по лечению, оздоровлению, реабилитации, социальной защите населения.

По нашему мнению, на государственном уровне должен быть создан уполномоченный орган, работа данной службы может быть направлена на защиту граждан, пострадавших вследствие испытаний на СИЯП, и на решение проблем психологического и социального характера.

Мы предлагаем следующие направления работы государственного уполномоченного органа это:

1. Информационно-просветительское.
2. Радиоэкологическое.
3. Экологический туризм

Кроме этого, для доступности информации необходимо создать call-центр, сотрудники которого, будут оказывать бесплатную юридическую и психологическую поддержку, а так же консультировать всех желающих.

Литература

1. Дубасов Ю.В. Радиоактивное загрязнение Семипалатинского полигона и прилегающих территорий в результате атмосферных испытаний 1949-1962 гг. // Проблемы радиоактивного загрязнения бывшего Семипалатинского полигона и прилегающих к нему территорий: Тез. докл. науч.-тех. Совещания. 7-8 октября 1996 г. НЯЦ РК. – Курчатов, 1996. – С. 12.
2. Часников И. Я. Эхо ядерных взрывов. – Алматы, 1996. – 98 с.
3. Доскалиев Ж.А. Медико-экологические последствия ядерных испытаний и задачи по углублению реабилитации населения, пострадавшего от ядерных испытаний. Материалы 3-ей Международной конференции «Экология, радиация, здоровье». Семипалатинск. – 2002. – с. 28.
4. Дубасов Ю.В., Зеленцов С.А., Красилов Г.А. и др. Хронология ядерных испытаний в атмосфере на Семипалатинском полигоне и их радиационная характеристика. Вестник научной программы «Семипалатинский полигон – Алтай». – 1994. – № 4. – С.78-86.
5. Ядерные испытания СССР. Семипалатинский полигон. Обеспечение общей и радиационной безопасности ядерных испытаний. Кол. Авторы под рук. В.А. Логачева., М.: 2-я типог. ФУ «Медбиоэкстрем» при Минздраве России. – 1997. – 320 с.

Жиынды Зәйтүн

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Бастосова Қ.М.**, химия пәнінің мұғалімі

АҒЗАЛЫҚ ЗАТТА ТАҒАМДАРДЫҢ САҚТАЛУЫ

Бал және балауыз XV-XVII ғасырларда Ресейдің ішкі саудасының негізгі өнімі болған. Табиғи бал тек азық-түліктің бағалы өнімі болып қоймай, оның емдік және профилактикалық қасиеті де өте жоғары. Табиғи балды алу көптеген материалдық шығындарды талап етеді. Табиғи балдың жоғары бағасы болуы жалғандылық объектісінің бірі болуға мәжбүр етеді.

Тауары мол нарықта тұтынушыларға белгілі бір тауардың сапа деңгейіне сәйкестігін көрсететін дәлелдеме болуы қажет. Әсіресе маңызды мәселе азық-түлік өнімдері үшін идентификация мен фальсификация

Жұмыстың өзектілігі: Әртүрлі химиялық және биологиялық бөгде заттармен азық-түлік шикізаттары мен өнімдерінің ластануы, зат айналымын бұза отырып, химиялық бөгде заттар жекелеген өмір тіршілік процессіне токсикологиялық әрекет тудырады. Олар эмбриотропты, мутагенді, канцерогенді эффектілерді тудырып, адам ағзасының иммунитетін төмендетеді. Осының барлығы ағзаның қартаюына, өмір ұзақтылығының төмендеуіне әкеледі. Сондықтан қазір адам денсаулығына әсер ететін бөгде заттарды нормалау мәселесі туындайды. Сондықтан осы тақырып таңдалып, зерттеу әдістері меңгерілді

Жұмыстың мақсаты: Балдың органолептикалық көрсеткіштер мен физико-химиялық қасиеттерге сүйеніп бал сапасын анықтау және жасанды бал мен табиғи балда ет пен көкөністердің бір жыл көлемінде сақталуын бақылау.

Жұмыстың міндеттері:

1. Бал сапасын анықтау.
2. Жасанды бал мен табиғи балда ет пен сәбіздің сақталуын бақылау.

Зерттеу объектісі: Жасанды және табиғи балда сақталған ет пен сәбіз.

Ғылыми – зерттеудің негізгі нәтижелері: физико-химиялық әдістер және органолептикалық көрсеткіштер нәтижесінде балдың сапасы анықталды.

Осы мәліметтерді негізге ала отырып, таза май балында және жасанды балда ет пен сәбіздің сақталуы бір жыл бөлме температурасында бақыланды. Жасанды балдағы етте 8-ші күні-ақ ыдырау белгілері байқалды. Сыртқы түрін, түсін, консистенциясын, иісін өзгертті және ыдырау процесі басталғандықтан тәжірибе тоқтатылды.

Өткізілген зерттеулер негізінде келесі нәтижелер алынды:

Балдың органолептикалық көрсеткіштері мен физико-химиялық қасиеттері қарастырылды;

Алынған балдың үлгісі зерттеу нәтижелері бойынша мемлекеттік стандартқа сай екенін көруге болады.

Зерттеу барысында балдардың табиғилығы анықталды.

Балда ет тағамдарын сақтауға болатыны дәлелденді.

Балда көкөністерді сақтауға болатыны дәлелденді.

Ара балының жоғарыда аталған ерекшеліктерін ескере отырып, арнайы тоназытқыш құралдар жоқ кезде алыс жолға, саяхатқа, жолсапарға шыққанда тағамның сапасын сақтау мақсатында балды тиімді пайдалануға болатыны дәлелденді.

Әдебиеттер

1. Арикина А.И. Химический состав и свойства пчелиного меда и их изменение после нагревания. – М.: ЦИНТИ Пищепром, 1971. – 270 с.
2. Буренин Н.Л., Котова Т.Н. Справочник по пчеловодству. – М.: Колос, 1977. – 286 с.
3. ГОСТ 19792 – 2001 «Мед натуральный»
4. ГОСТ 26931 – 86 «Метод определения меди»
5. Заикина В.И. Экспертиза меда и способы обнаружения его фальсификации. – М.: Дашков и К, 1999. – 142 с.

Рафикова Балнұр

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – Садуақасова К., биология пәнінің мұғалімі

МЕКТЕП СӨМКЕСІ ЖӘНЕ СКОЛИОЗ

Адамның түр-тұлғасының сымбаттылығы көбіне омыртқаға байланысты, өйткені ол бүкіл қаңқа сүйекті біріктіріп тұрған негізгі буын. Омыртқалардың қисаюы қауіпті дерттердің бірі. Себебі омыртқалардың иіле қисаюымен сипатталып, кеуде қуысы қызметінің және дене бітімінің бұзылуына әкеліп соқтырады. Әлемдік тәжіриде аурудың диагностикасын көбіне науқастың жас ерекшелігіне қарап жіктейді.

Барлық омыртқа бір-бірімен шеміршектер, бұлшық еттер, сіңірлер арқылы байланысып, омыртқа жотасын құрайды. Омыртқа жотасы – тұлғаны алға, артқа, бүйіріне қарай иіп-қозғалту арқылы түрлі қимылға келтіреді. Жаңа туған нәрестенің омыртқа жотасы түзу болады, иілімдер білінбейді. Сәбидің мойны қатқанда мойын, отыра бастағанда арқа иілімі біліне бастайды. Ал қаз-қаз жүре бастағанда бел мен сегізкөз омыртқаларының тұсындағы иілімдер байқалады. Иілімдер 18-20 жаста толық қалыптасады. Омыртқа жотасының алға және артқа қарай иілімдері адамның тік жүруіне байланысты қалыптасады. Ал омыртқа жотасының бір бүйіріне қарай қисаюы – «сколиоз ауруы» деп аталады.

Талаптарға сай оқушының бос сөмкесі 1кг 200г аспауы керек. Сонымен қатар төменгі сынып оқушыларының сөмкелері арқа аспалы болуы тиіс. Оқушылардың барлығында да осындай аспалы сөмкелер. Нақты санмен айтатын болсақ, зерттеуге қатысқан 30 оқушының 24 оқушыда аспалы, ал 6 оқушыда қол сөмкесі болды. Бұл пайызбен есептегенде 90% аспалы, 10% қол сөмкесі. Портфельді өлшеу барысында ең жеңілі – 500 гр, ал ең ауыры – 1000 гр болып шықты. Дегенмен сыныптағы оқушылардың сөмкелері талапқа сай деуге болады. Оқушы сөмкесінің салмағын анықтадық, оның нәтижесі бойынша оқушы салмағы мен оның сөмкесінің салмағы сәйкес келмейтінін көруге болады. Бұл әсіресе 1 сынып оқушыларында анық көрініп тұр. Ол оның денсаулығына қатты әсер ететінін білеміз.

Медициналық талаптарға сүйенетін болсақ портфельдің салмағы оқушының салмағынан оннан бір бөлігінен аспауы керек. Осы орайда айтар ұсынысым бар, бастауыш сынып оқулықтары мектепте және үйде орындауға арналған екі жинақпен шығарылса екен. Бала сонда кітаптарды ары-бері тасымайды. Сонымен қоса, кейбір оқу-әдістемелік кешендерді электронды құрылғыларда оқытудың жолы табылса, нұр үстіне нұр болар еді. Меніңше, осындай жолдармен оқушы сөмкесінің салмағын жеңілдетуге болады.

Қорыта келегенде, оқушы сөмкесі әдемі, сәнді, сыйымдылығы жоғары болғандықтан, сөмкенің ауырлығы оқушыларға ешқандай кедергі болып тұрған жоқ сияқты. Бірақ ауыр салмақты, жіңішке иінді сөмкелер балалардың жүрек соғу қозғалыстарын өзгертіп, бой сымбаттарының дамуын тежеп, олардың дамуына кедергі жасайды. Ол үшін оқушы санитарлық талаптарға сай ережелерді сақтау керек. Ертеңгі күннің бүгінгі күннен асып түсуіне ықпал етіп, адамзат қоғамын алға қарай жетелеуші күдіретті күш тек білімге ғана тіреледі. «Дені сау ұрпақ – ұлт болашағы» деген сөзін қолдай отырып, Отанымыз біздің қолымызда екенін ұмытпайық.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 30 желтоқсандағы № 1684 Қаулысымен бекітілген Санитарлық ережелер «Балалар мен жасөспірімдерге тәрбие және білім беретін нысандарға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар».
3. Қалыбаева Р. Мектепке дейінгі педагогика. Бала дамуының психологиялық ерекшеліктері. 2009 жыл, 5 – 114 б.
4. Дүйсембин Қ., Алиакбарова З. Жасқа сай физиология және мектеп гигиенасы, Алматы, 2003. – 318-319

Пірімқұлова Наргиз, Тұрсынова Айнара

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 ЖОББМ» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Нукебаева Ж.К.**, биология пәні мұғалімі

ЖАЛПАҚ ТАБАНДЫЛЫҚТЫҢ ЗИЯНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Біздің ғаламшардың шамамен миллиондаған тұрғыны жалпақ табан ауруының құрығына іліккен. Жалпақ табандық неге әкеледі егер табан қатты өзгерсе, жағымсыз салдары пайда болады: аяқтары тез шаршайды және ісінеді, ауырсынуды бастайды. Олар ауырады, адамның жүрекшесі өзгереді. Омыртқа да зардап шегеді. Жалпақ табандық омыртқааралық дискілердің жарығына дейін елеулі проблемаларға әкелуі мүмкін.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Жалпақ табан ауруының себептері және емдеу, алдын алу шараларымен таныстыру.

Жалпақ табандылықпен әскерге алмайды: қызмет кезінде жоғары дене жүктемелері омыртқа жарақатына әкелуі мүмкін. Егер жалпақ табандық емделмесе, табанның деформациясы күшейе түседі, өкше шпоралары, үлкен саусақтардағы ауырсыну сүйектері пайда болады. Бүгін де жалпақ табан

ауруының қарқынды өсуі, оның ішінде балалар арасында кездесуі әлемдік денсаулық сақтау ұйымдарының жаһандық мәселелердің біріне айналды.

Зерттеу жұмыстарының міндеттері: Жалпақ табан ауруының пайда болу себептері; Жалпақ табанның асқынуы немесе шалдықтыратын қауіпті факторлары; Балалардағы жалпақ табанды емдеу және алдын алу; Жалпақ табан ауруында медицинаның маңызы туралы оқушылардың қаншалықты білетіндігі туралы әлеуметтік сауалнама жүргізу.

Зерттеу жұмысының өзектілігі: «Қазақстандағы жалпақ табан жыл өткен сайын көбейіп, оның балаларға ауыз сала бастағанын, халықтың бұл ауру жөнінде сауатының төмендігін, емдеу мекемелерінде ауруды дер кезінде елемейтіндігін, ауруға шалдыққандардың аса мән бермейді. Үй жағдайында жалпақ табандылықтан қалай құтылу жолдарын қарастырамыз.

Жалпақ табан ауруына ең алғаш XIX ғасырдың аяғында өмір сүрген неміс дәрігері С. Кнейп анықтама берген. Ол «Ең жақсы аяқ киім-ол аяқ киімнің болмауы. Жалаң аяқ жүрген әрбір қадам-өмірдің артық минуты» деуі жалпақ табандылық ауруының туындауының бір себебін алдын алса керек. Жалпақ табан – табан дөңестерінің төмендеуінен болған табанның жалпаюы. Жалпақ табан сопақша немесе көлденең болуы мүмкін. Табан сүйегінің қисаюы, өкшенің жарылуы, майтабандық дерті адамдарды жиі мазалайды. Жалпақ табандылыққа шалдықтыратын себептер: кальций жетіспеуі, суық тигізу, денеге салмақ қосқанда, сапасыз аяқ киім кию, артық салмақ, ауыр жарақат алу, экологияның зиянды әсері, дене белсенділігінің төмендігі, микроэлементтердің жетіспеушілігі, тұқым қуалаушылық немесе кейбір аурулар бұлшық еттердің әлсіреуіне және жалпақ табандылыққа әкеледі [1].

Жалпақ табандылықты қалпына келтірудің негізгі әдістері – емдік жаттығулар. Біздің оқушыларымыз аяқтарына жақсы күтім жасағанмен, жас кездерінен бастап аяқ киімді дұрыс таңдамағандан көп оқушыда аяқтары жиі ауырады, аяқ құрысулары немесе жалпақтабандылық болуы мүмкін. Емдік дене шынықтыру жаттығуларын су процедуралары, беріктендіру, тиімді тамақтану, қалыпты қимыл-қозғалыс қалыптастырумен ұштастыра отырып жүргізу және бала жасына сай аяқ киім киіп жүру, егер ауру туындаған жағдайда арнайы аяқ киім немесе ортопедиялық ұлтарақ пайдалану емдік жаттығулар тиімділігін арттырады [2].

Жалпақтабандылық салдарынан өсіп бітетін тырнақ дамиды. Табан, тізе, сан, арқада ауырсыну жүреді. Аяққа отырғанша, сәл иілу және отырған кезде тепе-теңдік сақтау қиын. «Ауыр» жүріс, яғни жүру кезінде қорбандау. Деформацияланған табан (жалпақтабан, қисық, пропорциясыз аяқ саусақтарының ұзаруы, үлкен саусақтағы сүйек, кеңейген табан), тізе (сыртқа немесе ішке қараған), сан (шыққан). Пропорциясыз дамыған және дамымаған аяқ бұлшықеттері. Жалпақтабандылықты массаж арқылы емдеу. Массаж – жалпақтабандылықты емдеудің жақсы бір тәсілі болып табылады. Ол ауырсынуды басып, лимфа- және қан айналуы жақсартады, әлсізденген бұлшықеттерді қатайтады [3].

Әдебиеттер

1. Большая книга эксперимента для школьников – М., Росмен, 2001
2. Популярная медицинская энциклопедия.
3. Человек. Энциклопедия для детей Т18 М. Аванта+. – 2001

№ 2 СЕКЦИЯ: КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И ЖУРНАЛИСТИКА

Труспекова Айсу

Абай облысы білім басқармасының Бородулиха ауданының білім бөлімінің «Новопокровка орта мектебі» КММ

Ғылыми жетекшісі – Алибекова Г.М., қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі

ҚОНАҚ КҮТУ-АТА ДӘСТҮРІМІЗ

«Қонақжайлық» ұғымы – жалпы барлық ұлтта кездесетін, әмбебап, жалпыға түсінікті ұғым. Бірақ әр ұлттың өз ерекшелігі бар. Қонақжайлық- ежелден бері келе жатқан қазақ отбасына ерекше тән абзал қасиеттердің бірі. Қандай жағдай болса да құдайы қонақпын деп келген адамды кеудесінен итермей, жылы шыраймен қарсы алып, “барымен базар” дегендей, шамасы келгенше сый-құрметін көрсетіп аттандыру әркімнің парызы сияқты болатын. Қазақ отбасында балалар жастайынан қонақжайлыққа тәрбиеленеді. Өйткені халық дәстүрі бойынша, қонақасы берілген соң, қонақтан әңгіме сұрайды, өнерлі болса ән салғызып, күй тартқызады, ертегі, қиссалар айтқызады. Қонақ әңгімесіне балалар әрқашан құмар болады. “Адам болар бала қонаққа үйір” деп те қазақ тегін айтпаған. Өйткені әр қонақтан естіген жаңалықтарын есіне сақтай білген жастың өмірді білуі, түсінуі кеңейіп, дүниеге көзқарасы қалыптасады. Қазақ халқы – ежелден қонақ десе ішкен асын жерге қоятын халық. Үй иесі бұрын танысын, танымасын «Құдайы қонақпын» десе болды, жылы шыраймен қарсы алып отырған. Жол жүріп кеп жатқан жолаушы «бөлінбеген еншім бар» деп, ауылдың кез келген үйіне түсіп, қонақ болған. Оның үстіне қазақта «қырықтың бірі – қыдыр», «қонақты қусаң – құт, ырыс, қашады», «Қонақпен еріп құт, ырыс келеді» деген мәтелдер бар. Ерте заманнан-ақ қазақ даласында әрбір жолаушы кезіккен қазақ үйінен қонақасын – «бөлінбеген еншім» деп талап етуге ерікті болған. қазақ халқында қонақтың бірнеше түрі бар. Олар :арнайы, қыдырма,құтты ,құдайы ,қылқыма қонақ. Қонақ күту-қазақтың қанына сіңген дәстүр

Қонақ болып барған үйінде қызды төрге отырғызады. Себебі, «қызда қырық көліктік бақыт бар». Қыдырып, қонаққа келген жас баланы үйден құр қол шығармайды. Өйткені, сәбидің меселі қайтпасын, көңілі қалмасын, жүрегі суымасын, келер бақытының беті қайтпасын, үйде оттай ыстық ықыласы қалсын деп ырымдаған. Үйде отырған қонақты саусақпен санамайды. Оның ішінде ақ сақалды қариялардың да отыруы мүмкін. Үлкен тойда, аста немесе салтанатты мереке-мейрамда сыйлы қонаққа көк қасқа тай, ақ сары бас қой сойылады. Сонда барлық тілек қабыл болып, зор бақыт қонады деп сеніп, ырымдалады. Қазақ үйіне қонған қонақты ырымдайды. Қонақ қонған түні мал төлдесе, құйрық асып, қонақты сыйлайды. Әрі киіп кигізіп, «Ақ жолтай қонақ» деп шығарып салады. Дастархан оң бетімен жайылады. Қонақ келгенде есікті үй иесінің өзі ашады. Ал қонақ шығарда есікті үй иесі ашпайды, қонақтың өзі ашып шығады. Қонақ үйге келгенде құт бірге кіреді деп жориды. Қонақ кетерде үй иесі есік ашып берсе, құт та әлгі кісімен ілесіп кетеді деп ырымдалады. Қонақтың пышағы немесе бәкісі дастарханмен бірге жиналып кетсе, қайтарып берілмейді. Қонақ ет турағанда пышағын өзі сүртіп қынына салып алуы керек. Егер дастарханмен бірге жиналып кетсе, қонақ үндемейді, пышағын сұрамайды. Сұраса «Қырық пышақ боп өштеседі» деп жориды. Қазақта «Қуыс үйден құр шықпа» деген сөз бар. Яғни, қонаққа дәмді асын беріп, құрмет көрсеткеннен бөлек кәде, сый немесе қайтарында сарқыт салып беру. Әдетте қазақтар қонақтың өз үйіндегі адамдар да үйінің асынан дәм татсын деп, дәмді асынан сарқыт салып береді, сыйлық табыс етеді.

Жалпы, бұл ғылыми жұмыста мен қонақ күтудің қадір-қасиетін түсіне білуге, ажырата білуге терең мән бердім. Зерттей келе менің көңілге түйгенім және ұққаным, оның адам өмірінде алатын орнының маңызды екені, тәрбиелік мәнінің зор екені.

Әдебиеттер

1. Зияда Аманбайұлы, «Әулет аралық естелік», Балқаш, «Гортипография» ААҚ, 2001
2. Жаңғырған салт-дәстүрлер, Наурыз, Алматы «Қазақстан», 1991 жылы

ШӘКӘРІМНІҢ ЖАСТАРҒА ӨСИЕТІ

Шәкәрім – Абайдың жақын туысы ғана емес, ақын ретінде артындағы ізбасары. Ол жастайынан Абайдың тәрбиесінде болғандықтан, ұлы ақынмен сырлас, пікірлес болуы заңды құбылыс. Егер Абай өзі өмір сүрген уақыттағы халықтың тұрмысын көріп, келешегіне алаңдап, жарқын болашаққа апарар жол сілтесе, Шәкәрім де дәл осы жолды қайталаған. Мысалы, Шәкәрімнің «Жастарға» өлеңі Абайдың ағартушылық бағыттағы өлеңдерімен үндесіп жатыр. Бұл өлеңді 1879 жылы, яғни ақын небәрі жиырма бір жаста болғанда ғана жазған екен. Ендеше, ақын өзі жас бола тұрып, жастарға қандай сөз арнады? Өлеңді не мақсатпен жазды?

Ең алдымен, Шәкәрімнің «Жастарға» өлеңін жазуына себеп болған жағдай – сол кездегі қазақ халқының тұрмысы болатын. Ақын халыққа: *«Үлкендерде мінез жоқ таңданарлық, Олардың қылған ісі ұрлық-қарлық»* [1], *«Ақыл жоқ бұл қазақта ойға ұнарлық, Өзін-өзі тексеріп, бой сынарлық»*, *«Мына жұртта мінез жоқ ойланарлық»* [1] деген мін тағады. Абайдың замандастары, яғни үлкендер туралы: *«Құрбыласы қулық пен айла баққан, Олардан алдамшы деп көңлі қайтқан»* [1], деп, олардың Абайдың ағартушылық жолын қабылдамағанын айтады. *«Енді бізге ақылын көрсетіп тұр, Алушы жоқ па екен деп жастар жақтан»* [1] деп Шәкәрім алдағы бар үмітін жастарға артады. Өлеңде жастар аулақ болуы тиіс теріс қылықтарды, одан кейін керісінше, жастар үйір болуы керек оң әрекеттерді жазады.

1) *«Арам айла, зорлықсыз мал табалық»* [1]. Бұл жерде ақын айламен, күшпен мал табу емес, «Өшпес өмір, таусылмас мал берерлік» бір данышпан адамды табу керектігін айтады. Және данышпан деп Абайды, оның ағартушылық жолына түсуді ұсынады. Ақынның ойынша, ол заманда қазақта Абайдан басқа ағартушы, халық қамын ойлаған адам жоқ. Сондықтан жастар ұлы ақын көрсеткен жолмен жүрсе бәрі жақсы болады деген пікірін айтады.

2) *«Арамдықпен, алдаумен күн өткізбей, Өтірікке өлгенше, шынға өлелік»* [1;32]. Автор жастарды шыншыл болуға шақырады. Арам ой мен өтірік айтудан сақтаныңдар, түбінде олар жақсылыққа апармайды дейді. Расында да, мұны өмірдің өзі дәлелдеп отыр.

3) *«Надандықпен біржола қастасалық!»*, *«Надандықтан жиреніп, жылысалық!»*, *«Наданға өлсек-тағғы бағынбалық!»* [1]. Бұл жерден байқағанымыз, ақын жастарға ақылды, білімді болуға үндейді, ал надандықты халықтың қас жауы деп есептейді. Себебі, надандық еліміздің өсіп-өніп, дамуына кедергі жасайды. Шынында да, қазіргі заманда айналамызға қарасақ, дамыған елдер тек ақыл, білім, өнердің арқасында ғана жетістіктерге жетіп отыр.

Жоғарыда айтылғандардан бөлек, Шәкәрім арсыздық, ынсапсыздық, рахымсыздық, мақтаншақтық және оларға қарама-қарсы арлы болу, адалдық, ауызбіршілік, жауапкершілік сияқты мәселелерді қозғайды. Жалпы, «Жастарға» өлеңі арқылы жас Шәкәрімнің бойынан мынадай қасиеттерді байқауға болады:

1) Елжандылық. Оны өлеңнің егер жастар білімсіз болса, *«Мына заман көрсетер бізге тарлық»* [1] деген жолдарынан көреміз. Яғни, Шәкәрімнің жастарды білім-ғылымға итермелеуі – отансүйгіштік сезімнен туындап отыр.

2) Иmandылық. Ақын бұл өмірден басқа, о дүние барын айтады. Осы өмірде адам не істесе де, келесі өмірде жауап беретінін өлеңде былай жеткізеді: *«Дүниеде не қылдың, не қойдың?»* деп, *«Алдыңда неше жерде тосылмай ма?»* [1]. Яғни, алысты болжайтын даналығы арқылы Шәкәрім жастарды иmandылыққа шақырады.

Қорытындылай келе, біз, жастар, Шәкәрімнің өлеңінде айтылған адами құндылықтарды өмірлік ұстанымымызға айналдырсақ, болашағымыз жарқын болатынына сенемін. Себебі, елдің алдағы уақытта дамуы, халықтың тұрмыс-жағдайының жақсаруы – жастардың қолында.

Әдебиеттер

1. Шәкәрім Құдайбердиев. Шығармалары: Өлеңдер, дастандар, қара сөздер. Құраст. М. Жармұхамедов, С. Дәуітов. – Алматы: Жазушы, 1988.– 560 бет.

Байгерей Жанна

«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – **Бахытбекова М.Б** қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы

М. ӘУЕЗОВТІҢ ӘДЕБИЕТТАНУДАҒЫ АЛҒАШҚЫ ІЗДЕНИСТЕРІ

Заманымыздың ұлы суреткері М. Әуезов – тарихта сирек кездесетін жан-жақты, терең білімді, парасатты, шын мәніндегі асқан талант иесі. Ұлы жазушы М. Әуезовтің көркем мұрасы – біздің төл әдебиетіміз, бүкіл адамзат мәдениетінің жетістігі. Оның Абай туралы эпопеясы мен асқан шеберлікпен жазылған әңгімелері мен повестері ХХ ғасырдағы қазақ әдебиетінің алтын қорына енеді.

Мұхтар Әуезовтің ғалымдық жолы көпке белгілі. Ол жасынан-ақ жазушылық қызметпен бірге әдебиет туралы ой-пікірлерін жариялап, ескі жыр-өлеңдерді жинап, оларды зерттеу саласында да өнімді еңбек етті. Оның қаламынан қазақ халқының ауыз әдебиетіне арналған көптеген зерттеулер шықты. Ол ғылыми жұртышылық мойындаған фольклоршы болатын және өмірінің соңғы күндеріне шейін Ғылым Академиясының Әдебиет және өнер институтында ауыз әдебиеті бөлімін басқарды. Сонымен бірге Мұхтардың біздің ұлттық әдебиетіміздің тарихына, кеңес тұсындағы әдебиет дамуының өзекті мәселеріне арналған еңбектері де бірсыпыра.

Қазақ әдебиетінің классигі М. Әуезовтің алғашқы кезеңде (1919-1932) жазылған шығармаларын қарастырудың ерекше мәні бар. Суреткердің бұл кезеңдегі шығармалары оның іздену, өсу жолынан, әдеби стилі мен творчествосының қалыптасуынан мол хабар береді. 1916-1917 жылдары қолына қалам алған М. Әуезов өз тұсындағы өзгерістерден еш бейтарап қала алмады. Патшалық құрылыстың құлап, елдің ескі отаршыл құрылысқа қарсы атой салуы жас қаламгерді әлеуметтік өмірге араластырды.

«Адамдық негізі – әйел» (1917ж), «Мәдениетке қай кәсіп жуық», «Оқу әдісі», «Ғылым тілі» секілді мақалаларында ол оқу ағартудың, мәдениеттің маңызды мәселелерін көтереді. М.Әуезовтің 1923 жылы Орта Азия мемлекеттік университетінде қырғыз эпосы «Манас» туралы жасаған баяндамасы ғылыми қауымның назарын аударды.

1918 жылы небәрі 21 жасында жазған «Япония» деген мақаласында сонау қиыр шығыстағы жұмбақ елдің 200 жылдық тарихына терең бойлап, ақтара зерттейді. Қазақ жұртының сол кездегі даму жолына Жапония тәжірибесінің тиімді жақтарын ұсынған. «Ел болам десең, бесігіңді түзе! Оны түзеймін десең, әйелдің халін түзе» деген күні бүгінге дейін мәнін жоғалтпаған мәуелі сөзін айтып, болашаққа бағытталған бағдарламалық сипаты бар, терең мағыналы ойларын ортаға салды.

Алғашқы қалам тартысынан-ақ, оның қазақтың көркем тілі мен ұлттық ой-арманын келешекке жеткізер кемел сөз шебері болатындығы зиялылар ортасында тез танылды. Осылайша, тырнақалды туындыларымен-ақ жарқ етіп көрінген құдіретті қалам иесінің шығармашылық «соқтықпалы, соқпақсыз» сапары әлемдік әдебиеттің күретамырлы туындылары қатарынан ойып тұрып орын алатын «Абай жолындай» ұлы эпопеяға ұласып, өз халқына көркем сөзбен мәңгілік ескерткіш орнатты.

Мұхтар Әуезовтің халық ағарту туралы ойларының өмір жолының әр кезеңінде көрініс беріп отырады. Әуезов ғылыми-педагогикалық, мемлекеттік және қоғамдық қызметінде өмір бойы халық ағарту, оқу ісі, ұрпақ тәрбиесі мәселелеріне жете көңіл бөліп, бұл туралы көптеген мақалалары мен жұртшылық алдында сөйлеген сөздерінде айтқан.

«Сарыарқа» газетінде 1917 жылы жарияланған «Оқудағы құрбыларыма!» атты алғашқы мақалаларының бірінде жас жазушы оқуда жүрген құрбы-құрдастарын уақытты бос өткізбей, халықты оқу-білімге бастап, үлгі көрсетуге шақырса, «Қайсысын қолданамыз» деген мақаласында орысша және ескіше – мұсылманша оқыған азаматтардың оқу ісін жүргізуде бір ауызды болуы жайында орнықты шешімге келу қажеттігі туралы сөз қозғайды.

Ж. Аймауытовпен бірге шығарған «Абай» журналының 1918 жылы 11-санында жарияланған «Оқу ісі» атты мақаласында қараңғылықтың құшағында қалған туған халқын мәдениетке, елдікке жетелеудің үлкен бір жолы – оқу-ағарту ісін дұрыс жолға қоюды, бұл үшін бірінші мақсатта ана тіліндегі ұлт мектептерін ашуды көбейту қажеттігін тілге тиек етіп, мұғалім кадрларының тапшылығын, оқу құралдарының жеткіліксіздігін сөз қылады, бұл істерді дұрыс жолға қоюдың бірінші кезектегі міндеттеріне тоқталып, өз ұсыныстарын айтады.

1919-1921 жылы Семей губерниялық атқару комитеті төрағасының орынбасары және төрағасы болып тұрған кезінде Семейде шыққан «Қазақ тілі» газетіне ағартушылық жұмысын жолға қою мәселесін көтерген бірнеше мақалалар жариялайды.

М. Әуезовтің ең алғаш Ташкент жеріне ат басын бұрғаны 1922 жылдың күзі. Онда ол Орта Азия мемлекеттік университетіне еркін тыңдаушы болып қабылданды. Сол кездің өзінде-ақ тек оқумен ғана шектеліп қалмай ғылыми, шығармашылық жұмысқа, әсіресе баспасөз ісіне қызу араласып, «Ақ жол» газетінің редакциясында келісіммен қызмет етті. 1922-1923 жылдар аралығында шыққан Түркістан автономиялық республикасы Орталық Атқару Комитетінің білім, әдебиет, шаруашылық, саяси журналы «Шолпанның» шығарушылар алқасының мүшелерінің бірі болды. Түркістан өлкесі бойынша шыққан аталмыш газет-журналдардағы алғаш жарияланған көркем туындылары мен проблемалы мақалалары арқылы қалың оқырман қауымға кеңінен танылып, Ташкенттің зиялы қауымына өзіндік ізденісімен әсер қалдырды.

«Шолпан» журналының 1922 жылғы 2-3-сандарында бірсыпыра әңгімелері мен мақалалары жарық көрді. «Қазақ қалам қайраткерлеріне» (Ашық хат) деген мақаласында ол өзінің көркемдік талаптарын нақты білдірумен бірге, соның ішінде көркем шығарманы саясатпен араластырып, оның үгіт-насихаттық сипатына ғана назар аударатын баспасөз ұжымдарын қатты сынға алды. «Шолпан» журналының ондай жалаң саясаттан бас тартатынын мәлімдеді. Соңынан өзінің осы ашық хаттағы пікірлері үшін қатты сынға ұшырады.

Ал, «Қазақ әдебиетінің қазіргі дәуірі» мақаласында төл әдебиетіміздің інжу-маржандары толық жиналмағандығы, бір жүйеге келтірілмегендігі жөнінде ой қозғайды, онда қазақ әдебиетін үш кезеңге бөліп қараудың алғашқы жобасын ұсынады: халық ауыз әдебиеті, көшпелі кезең әдебиеті және жазба әдебиет сияқты кезеңдердің әдебиет үшін маңыздылығымен, міндеттерін белгіледі. Мұхтар Әуезовтің «Қазақ әдебиетінің қазіргі дәуірі» атты мақаласы «Шолпан» журналының 1922 жылғы 2,3-санында, жалғасы 1923 жылғы 4,5-сандарында жарияланған.

Библиографиялық көрсеткіштерде «Қазақ әдебиетінің бүгінгі дәуірі» деген атаумен беріліп жүр. Кейін жазушының «Әдебиет тарихы» кітабына қосымша ретінде енген (А.,1991, 223-234 беттер). Қолжазбасы сақталмаған. Мақалаға автор «Тарихи-әдеби сын» деген қосалқы атау берген. Соған сәйкес қазақ әдебиетінің бүгінгі, ертедегі тарихи сыр-сипатына шолу жасау арқылы айқындауы методологиялық жағынан ұтымды шыққан.

«Ескі әдебиеттің түрін білу, бетін ұғу, ағымына түсіну біздің өзіміз үшін керек. Бүгінгі әдебиетке белгілі жол салып, дұрыс бағыт береміз дегенде, жалпы қазақ әдебиетінің өткен күнін, бүгінгі қалпын һәм келешегін де түгел түсіну керек. Сонда ғана әрбір жазушы хақиқатқа жақын сөйлеуі де мүмкін» деп жазады. Бұл мақалаға дейін қазақ әдебиетінің тарихын ғылыми тұрғыдан саралап, дәуірлеудің үлгісі жасала қоймаған болатын. Сондықтан жас автор алғаш рет өзінше: ескі ауыз әдебиеті, көшпелі дәуір әдебиеті және жазбаша әдебиет деп, шартты түрде үш үлкен салаға бөліп қарастырады. Ауыз әдебиетінен Абай дәуіріне дейінгі аралықтағы әдебиетті автор «көшпелі дәуір әдебиеті» деп атап, оны жазба әдебиеттің басы деп санайды. Көшпелі дәуір ақындары – өз заманының бел баласы. Ал олардың заманы қараңғыда сипалап, сенделудің, жалпақ адасудың заманы болды.

«Бірақ ол дәуірдің ақындары жазба әдебиеттің басы екендігі даусыз. Себебі бұлардың өлеңдерінде ел тұрмысының бұрынғы айтылып жүрген жалғыз қызығы мен желігінен басқа тұрмыстағы негізгі дерт, негізгі себептер айтыла бастаған. Ел күндегі өмірі, күндегі сезімі, күндегі ойыменен әдебиет шеңберінің ішіне кіре бастаған», – дейді.

Жазба әдебиетте Абайдан соң аты аталатын «Қазақ» газеті. Оның шығарушылары мен негізгі авторлары А. Байтұрсынов, М. Дулатовтардың әдебиетте ұлтшылдық туын көтеріп, ел дертінің себебін ұғып, емін біліп, енді қазақты оятып, күшін бір жерге жиып, «патша саясатына қарсылық ойлап, құрғақ уайымнан да, бос сөзден де іске қарай аяқ басамыз деп, талап қыла бастаған» тарихи қызметінің маңызын, сол дәуір ерекшелігін, соған сәйкес әдебиеттің де негізгі бағыт-бетін жігі аңғара алғанын байқатады. Автор «Қазақ» газетінің қоғамдық-әлеуметтік, саяси қызметін осылай жоғары бағалай тұра, «таза әдебиет көзімен қарағанда, «Қазақ» газетінің заманында қазақ әдебиеті бөлекше түр тауып, өркендеп кетіп еді деп айтуға болмайтынын», өйткені саясат жүзіндегі бірбеткей жұмылудың заманында әдебиет көп жаңа түр тауып кете алмайды деген түсінік тұжырымын да ашып айтады. Сондықтан Абайдан басталған реализм сарыны қазақ әдебиетіне осы күнге шейін жол болып келе жатыр, сол Абай салған жолдан көп ұзап өзгеріп кете қойған жоқпыз дейді, одан әрі автор әдебиеттегі жаңалықтың нышаны соңғы жылдары ғана енді-енді

көріне бастағандай, «...күрғақ ой, жадағай сөз (рассуждение) күйі осы күнде ішкі терең сезім, нәзік сыр күйіне айналып келеді». Бұның белгісі Мағжан Жұмабаевтың соңғы «Ертегі», «Қорқыт» сияқты өлеңдерінде бар деген пікірін ортаға салады. Автор мақаладағы осындай теориялық ой-толғамдарын түйіндеп қорытындылай келіп, соңында әдебиеттің ендігі алдағы міндеті қазақ өмірінің түгел шынайы суретін керсетуі керек, қазақтың өзіндік негізгі мінезін айқын ашатындай типтік бейнелер жасау қажет. Бұрынғы әдебиеттің ішіне тазша бала менен жалшы сақау қатын да кірген болса, бүгінгі әдебиетке қалпақ киген оқығаннан бастап, қой жайып жүрген қойшыға шейін кіруге тиіс. Әдебиет сол күнде ғана өмір айнасы, өмір тезі болуға мүмкін деп аяқтайды.

«Бүгінгі зор міндет» деген мақаласы «Қазақ тілі» газетінің 1920 жылғы 31-ші желтоқсан күнгі санында жарияланған. М.Әуезов «Кеңес өкіметінің заңынша оқу жұмысы қаншалық бағалы, қадірлі екенін іске араласқан кісінің бәрі де біледі. Ескі өкіметтің шашбауын көтерген оқытушылар да жаңаша оқу жолындағы кеңшілікті көріп әбден риза болып отыр. Жә, оқу ісіне өкіметтің істеп отырған қызметі, беріп отырған кеңшілігі қайсы? Бұған дәлел: Орыс, қазақ, кедей, бай, жас-кәрінің арасындағы надандықты құрту істеліп отырған қызметтер (ликвидация безграмотность). Бұл жалпы мемлекеттің қолданып отырған ісі. Енді қазақ ішіндегі оқу ісіне келейік. Қазіргі күнде губерниялық оқу бөлімінің жасап отырған жобасы бойынша, келесі жазда қазақ ішінен 300-ден аса мектептер салынбақшы. Тегінде іс қылуға көңілі бар жігіттердің бұл жұмыстарға ықыласын салу борышы. Бүгінгі күндердің зор міндеті осылар», – деп жаза келіп, жаңа өмірге қол жеткізудің үлкен бір жолы оқу екендігін айтады. Өткір сын айтып, көпшілікке ой тастайды. Жаңа өмір, жаңа құрылысқа қол жеткізудің үлкен бір жолы – оқу-ағарту ісі екендігін баса айтады. Елге шынымен жаны ашитын азаматтардың халықтық іске қолғабысын тигізуі қажет екенін айтып өтеді. Автор Кеңес өкіметінің оқу ісін аса жоғары бағалап, қадірлейтінін және оның бұл артықшылығына «жауларының да қол қойып» отырғанын айтады. «Бірталай жылдан бері қарай қазақ оқығандары қалада тұрып бас қосып, елді ағарту жолына қызмет қылар десе де, әлі күнге бір қалада қазақ халқына арналып салынған бір мектеп, бір клуб жоқ», – деп, автор қазақ оқығандарының керенаулыққа салынып келгенін, әлі де беріле дұрыс қызмет жасамай отырғанын сынап, Кеңес өкіметінің осы бағытта белгіленген шараларын және олардың маңызын нақты мысалдармен баяндап өтеді.

Жиырмасыншы жылдардың бас кезіндегі алғашқы мақалалары мен салмақты, терең ойлы зерттеулерінде («Қазақ әдебиетінің тарихын жасау мәселелері») қазақ әдебиеттану ғылымының бүгінгі даму сипатын айқындап, жаңа белестерге көтерді. Сондай-ақ «Түнгі ауыл», «Оқыған азамат», «Қыр суреттері» деген әңгімелері «Шолпан» журналының екі санында басылды. Сонымен бірге Шәкәрім Құдайбердіұлының «Ләйлі – Мәжнүн» дастанының аталмыш журналда жариялануына М. Әуезовтің септігі болды. Шәкәрімнің бұл дастанын баспаға даярлауда шағын алғысөз жазып соңынан «Басқарма» деп қол қойған журналдың дәл осы санында М. Әуезовтің алты туындысы қатарынан жарияланған. Солардағы өзінің атын үстемелеп, қайталамас үшін қолданған бүркеншік аттары: «Жаяу сал», «Қоңыр», «Мұхтар», «Басқарма атынан Мұхтар Әуезов». 1922 жылдың өзінде М. Әуезов Абай мұрасын насихаттап, зерттеумен шұғылданды. Тіпті, 1923 жылы Ташкенттегі Орман шаруашылығы техникумында қазақ тілі мен әдебиетінен Абай еңбектерінің маңыздылығы жайында дәріс оқиды. Бұның барлығы М. Әуезовтің САГУ-де еркін тыңдаушы болып жүргенде атқарған жұмыстары.

1923 жылдың 9 майындағы Түркістан мемлекеттік университетінің басқармасында М. Әуезов қоғамдық ғылымдар факультетінің студенттер құрамынан өз таңдауындағы мамандықтың болмау салдарынан шыққаны жайында мәлімет беріледі. Түркістан Мемлекеттік Университеті (ТурГУ) 1919 жылы 30 тамыз айында ресми түрде ашылған. Университет РСФСР халық комиссарлар Кеңесінің қарауында болған. 1923 жылы 17 шілде айында Түркістан Мемлекеттік Университеті Орта Азиялық Мемлекеттік Университет (САГУ) деп аталып, ректоры А.А. Знаменский болды. Осы жылы ректордың ұсынуы бойынша, Тұрар Рысқұлов университеттің ғылыми Кеңесінің мүшесі болып сайланды. МӘуезов пен ТРысқұловтың алғашқы таныстығы да осы жылы басталып, МӘуезов Ленинград университетіне арнайы жолдама алып, оқуға түсті. М. Әуезовтің Т. Рысқұловпен таныстығы 1927 жылы жазылған «Қараш-Қараш оқиғасы» повесінің жазылуына арқау болды.

Ал, 1928 жылы қыркүйек айында Ташкентке, Орта Азия мемлекеттік университеті шығыстану факультетінің түрік филологиясы кафедрасының қазақ тілі және әдебиеті мамандығы бойынша аспирантурасына қайта оралады. 1928 жылдың мамырынан 1929 жылдың қыркүйегіне дейін Ташкенттегі Қазақ педагогика институтының директоры, қазақ жастарының әдеби бірлестігінің жетекшісі Сәкен Сейфуллин өз бұйрығымен М. Әуезовті, арнайы жалақы тағайындап, орыс және қазақ әдебиеті тарихынан

оқытушылық қызметіне алады. Жазушы сонымен бірге Орта Азиялық Коммунистік Университеті (САКУ) тыңдаушыларына ақылы сағатпен дәріс оқыған.

САКУ орысша аталуы (Средне-Азиатский Коммунистический Университет им. В.И. Ленина) САГУ-дің жанынан ашылған партия, комсомол мектептері болатын. САКУ негізінен Түркістан өлкесіндегі партия, комсомол кадрларын дайындайтын оқу орны болды. Бұл Кеңес үкіметі кезіндегі Жоғары партия мектебі, комсомол мектебі сияқты оқу орындарының ең алғашқы ашылған үлгісі еді. Бұл партиялық оқу орнында САКУ-де Түркістан өлкесіндегі жергілікті өзбек, қазақ, қырғыз, түрікмен, қарақалпақ, тәжік ұлтының өкілдері оқыды. Өйткені Ташкент Орта Азия халықтарының мәдени орталығы болды. Осы оқу орнында М. Әуезов сабақ беріп, САКУ-дің оқушылары мен оқытушылар құрамы жайында «Кедей айнасы» журналының сұрауы бойынша «САКУ-дің оқушылары мен оқытушылары» деп аталатын көлемді мақаласын жазады. Бірақ журналдың редакторы ақын Зиябек Рүстемов журналға түскен бұл мақаланы арнайы ескерту жасап, қысқартып тастаған.

М. Әуезов өзінің «САКУ-дің оқушылары мен оқытушылары» деп аталатын мақаласында оқушылар мен оқытушылардың партиялық, әлеуметтік, ұлттық құрамы мен 19 бен 30 жас арасындағы жастық құрамы жөнінде нақтылы әрі қызықты дерек-мағлұмат берумен қатар, САКУ-дің ішіндегі әйелдер курсы, баспа қызметкері (журналистер) курсы, комсомол университеті деген оқу орындары болғандығын, олар қандай қызмет атқарғандығы жайынан хабардар еткен.

Осы кезде М. Әуезовтің әдебиеттанудағы ғылыми жұртшылыққа қозғау салған «Әдебиет тарихы» атты монографиясы 1927 жылы Қызылорда қаласында жарияланды. Бұл еңбек жазушының ғылым жолында жан-жақты даярланған бірегей аспирант екенін танытты. М. Әуезовтің аспирант ретіндегі ең ірі зерттеулерінің бірі – «Манас». Жазушы арнайы ғылыми іс-сапармен Фрунзе қаласына барып, деректер жинастырған. 1930 жылы 18 наурыз айында САГУ-дің шығыстану факультетінің аспиранты М.Әуезов бір жыл аралығында атқарған жұмыстары жайлы берген жазбаша есебінде «Манас» жырын орындаушылар мен тыңдаушы орта» деген бірінші бөлімін аяқтағанын, жыр жайындағы зерттеуін болашақта монография етіп, бірнеше бөлімдерден тұратындығын айтқан. «Манас» эпосы жайлы 1929 жылдың қарашасында тұңғыш ғылыми баяндамасын жасап, ғалымдар назарын өзіне қаратқан болатын. 1930 жылы 20 наурызда шығыстану факультетінің мәжілісінде М.Әуезовтің бір жылғы есебі бойынша сөйлеген профессор М.Ф. Гаврилов: «... қазақ-қырғыз әдебиеті саласында ол өте бағалы ғылыми қызметкер бола алады. Жұмысын жоспарлы әрі жүйелі түрде жүргізеді» – деп қысқаша баға берген. Бұның өзі жас аспиранттың ғылымға ізденушілікке ерекше ден қойғанын көрсетеді.

Аспирантурадағы ғылыми жетекшісі Михаил Филипович Гавриловтың тапсыруымен М. Әуезов Қожа Ахмет Ясауидің «Дивани хикметін», өзбек әдебиетінің классигі Ә. Науаидің шығармаларын, Осман түріктері мен түркмен эпостарын оқып, шағатай, түркмен жазба әдебиеті түп нұсқаларымен жүйелі түрде жұмыс істеген. Тілдерді үйрену саласында да шағатай, әзербайжан, түрік әдебиетін жете меңгеру үшін парсы тілін үйренгенін, кафедра оқытушысы А.А. Семенов «қазірдің өзінде М. Әуезовтің екі жыл бойы парсы тілін оқыған аспиранттармен бірдей жақсы даярлығы бар» деп атап өткен. Университет профессоры А.Э. Шмидттің қосымша сабақтар өткізуі арқылы араб тілін де меңгерген. Шығыс әдебиетін оқып, тілін меңгергені, шығыстың идеялық-көркемдік озық жетістігін қабылдағаны, бейнелік, тілдік қазынасын сіңімді пайдалануы кейінгі жазушылық тәжірибесінен танылып, қазақ әдебиетінің тілін байытуға септігін тигізді. Мәселен «Абай жолы» романындағы оба ауруының тұсы, молдалардың өзара тартысында: « – Өфәндім Сармолла. Мен сізді тыңдадым, тыңдадым да таныдым. Білдім, енді халас! Бір ғана нариза уәһәм хақиқат сөзімді айттым. Сіз ғайыплысыз, қайтыңыз тез қателік жолдан, тыйылыңыз, фәләкәттан!». Мұндай мысалдарды «Абай жолы» романының өн бойынан молырақ кездестіруге болады. М.Әуезовтің сөздік қорындағы шығыстың бейнелік сөздерінің қолданылуы кездейсоқтық емес, Ұлы ақын Абайдың көркем тұлғасын жасау үшін Абайдың өзі меңгерген тілдерді білуі қажеттілік еді. Көршілес, түбірлес шығыс халықтарының тарихын, әдебиетін, мәдениетін, тілін үйрену, тарих пен әдебиеттің байланысты тұстарын тануда және оны насихаттауда аспирант М. Әуезов көп нәрсеге ие болды, тыңнан жол салды. Қазақ әдебиетіне шығыс тақырыбын алып келушілердің бірі болды.

М. Әуезов аспирантурада тек ғылыммен ғана айналыспай дәріс оқыған, оқулықтар дайындап, ғылыми үйірме жұмыстарына араласты. 1930 жылы Қызылорда қаласында «Қазақстан» баспасынан «Жеткіншек» деп аталатын оқу құралы жарық көрді. Ересек жастар мектебіне арналған бұл оқу кітабы үлкен екі бөлімнен тұрды. Бірінші «Қазақстан» деген бөлімінде Қазақстанның жер байлықтары, ауа райы, ауыл шаруашылығы, қазақ халқының тұрмыс-салты жайында деректер беріледі, екінші бөлімі «Кеңес

Одағы». Бұнда одақтың өндірісі, индустриялау, еңбекші табының жеңісі қысқа көлемдегі мәтін түрінде берілген. Оқулықтың тілі өте ұғынықты, жатық, жеңіл тілмен жазылған. Кезінде бұл оқулық бүкіл бір ұрпақты тәрбиелеуде үлкен қызмет атқарды. Қазіргі кезеңде мектептегі бастауыш сыныптар үшін «Қазақстан» деген бөлігін пайдаланған өте тиімді болар еді. Сондай-ақ 1929 жылы жазушы белгілі әңгімесі «Көксеректі» осы Ташкент қаласында жазып, «Жаңа әдебиет» журналында бастырған. 24 қараша 1930 жылы аспирант Әуезов пен Кемеңгеров САГУ-дің № 232 бұйрығы бойынша аспирантурадан шығарылып, қамауға алынады. Жас аспирантқа тағылған айып оның ұшқыр ойлы арманына, мақсатына тұсау болды.

Мұхтар Әуезов «Әдебиет ескілігін жинаушыларға» атты мақаласында «Халық әдебиеті туралы» атты мақаласындағы пікірін толықтыра түседі. Семей губаткомының газеті «Қазақ тілін» 1925 жылғы сәуірдегі қырықыншы санындағы бұл мақаласы соңында автор аты-жөнін жазбай «Кирпедтехникум» деп жазған екен. Мақаланы кирилл әріпіне түсіріп, баспаға қайта жариялаған ғалым Қ.Мұхамедханов ««Әдебиет ескілігін жинаушыларға» деген мақаланы 1965 жылы оқып, танысқан едім. Сонда осы мақаланы жазған адам Мұхтар Әуезов екендігіне ешбір күмәнім болған жоқ» деп, Әуезовтің жазу стилін танып, оның 1925 жылы Кирпедтехникумда қызмет етіп, әдебиет үлгілерін жинаумен айналысқан тарихи негізді басшылыққа алады. Әуезов «Әдебиет ескілігін жинаушыларға» атты мақаласында: Шаң басып жатқан ескілікті жинап, басын құрып, көпшіліктің мүлкі қылып беру, жалғыз ғана әдебиетті сүйетін қазақ оқушысына ой, сезім азығын беру болса, одан кейінгі зор пайдасы қазақ тілінің қалыптасып, нығайып, өзіне біткен көркі мен күшін жинау үшін керек деп, әдебиет үлгілерін жинаудың маңыздылығын айтады. Бұл іс бір-ақ беттегі адамдардың міндеті емес, оқи біліп, жаза білген бар қазақ баласының міндеті. Бұл жолда ең алдыңғы тілекті ел ішінде ескі сөзді білетін кәрі құлақтарға айтамыз дей келе, Кирпедтехникумның 100 шәкіртіне ауыз әдебиеті үлгілерін жинау жөніндегі нұсқау берілгенінен құлағдар еткен. Ел ішінде кең тарап, көп айтылатын батырлар жыры, ақындар айтысы, шешендік сөздер, тарихи өлеңдер, әр рудың шежіресі, хандық дәуірді белгілейтін әңгімелерді, яғни әдеби-тарихи маңызы бар ұлттық құндылықтарды жинауды ұсынады. Жазушы мұндай ұсыныс-пікір жариялап, құрғақ сөзбен ғана шектелмейді, іргелі істің басы-қасында жүріп, ауыл арасында жиналған үлгілерді сұрыптай, таңдай отыра араға ұзақ уақыт салмай «Әдебиет тарихы» атты көлемді де құнды еңбек жазады.

Жазушы өзіндік ой түйіндеулерін, пікір, көзқарас, кеңестерін «Халық әдебиеті туралы» (1924), «Қазақ әдебиетінің қазіргі дәуірі» (1922), «Әдебиет ескілігін жинаушыларға» (1925) сынды мақалаларында білдіріп, өзі редакциясында қызмет еткен.

«Таң» журналында ел арасынан жиналған ертегі, аңыздар жөнінде, ескілікте тарихта болып, аты аңызға айналып кеткен ұлттық батырлар, сал-серілер, бақсылар, ақын-жыраулар жөніндегі құнды деректерді жариялап отырды. Бұл жүйелі зерттеуі, фольклорлық нұсқауларды жинаудағы ерен еңбегі «Әдебиет тарихы» (1927) атты еңбегінде тұжырымдалды. «Әдебиет ескілігін жинаушыларға» – деген атпен жарияланған мақаланың астына Семей техникумы – деп қол қойылған. М. Әуезовтің сыпайы мінез білдіріп әрбір кісінің пікірі болмасын деп әдейі Семей техникумы атынан жариялаған. М. Әуезовтің бұл еңбегі бүгін Тәуелсіз Қазақстан болған кезімізде өз ұлттық әдебиет, тарихи мұраларымызды түгендеу үшін өте маңызды. Елбасы Н.Ә. Назарбаев еліміздегі мұра ескіліктерін жинауға ерекше көңіл бөліп отыр. Сондықтан М. Әуезовтің «Әдебиет ескілігін жинаушыларға» мақаласы бүгін де үлкен құнды маңызға ие. Ол фольклор саласында ұшан-теңіз еңбек етті, қазақ фольклористикасы ғылымының нығайып, бекуіне орасан зор үлес қосты. Әдебиетші-ғалым Ә. Молдаханов М.О. Әуезовтің ұзақ жылғы жемісті әдеби-ғылыми мұрасына зер салып, көңіл бөлетін болсақ, оның екі үлкен арнасы зерттеушілердің назарын ерекше аударады. Біріншісі – абайтанушылығы, екіншісі – фольклортанушылығы деуі ұлы тұлғаның фольклор саласындағы ерен еңбегін тиісінше бағалаудан туындаған. М. Әуезовтің ауыз әдебиеті үлгілерін жинап бастыруы, толымды ғылыми зерттеу жүргізуі, қызғыштай қорып, қамқорлық жасауы – халық игілігі үшін жасалған ерен еңбегінің бір көрінісі. М. Әуезовтің ауыз әдебиеті саласындағы еңбегі баспасөз бетіндегі мақалалар мен «Әдебиет тарихы» атты еңбегімен шектелген жоқ.

Әдебиеттер

1. М. Әуезов. Шығ. 50 томдық толық жинағы. 3-том. А., Ғылым. – 2018.
2. М.О. Әуезов өмірі мен шығармашылық шежіресі. А., Ғылым. – 2017.
3. Мұхтар Әуезов әлемі. А., Жазушы. – 1997.
4. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. – Астана: Күлтегін, 2020. – Б. 206-528.
5. Сүйіншәлиев Х. Мұхтар Омарханұлы Әуезов. – А., 2010. – Б. 22-32.

6. Сыздықов К. Мұхтаранудың беймәлім беттері. – А., Қаз, 2017. – Б. 16-224.
7. Әуезов М. Шығ. 50 том. толық жинағы. 1 т. – А: Ғылым, 2017. – Б. 152-472.
8. Сыздықов К. Мұхтар Әуезов – әдебиет сыншысы. – А: Ғылым, 2018. – Б. 56-143.
9. М.О. Әуезовтің өмірі мен шығармашылық шежіресі. – А: Ғылым, 2017. – Б. 349-768.
10. Сұлтанбеков М. Жас Мұхтар Семейде. // Семей таңы –2017. – № 25. – б.
11. Молдаханов Ә. Мұхтар Әуезов – фольклортанушы. – А: Ғылым, 2018. – Б. 425-430.

Әділқызы Диляра

Семей қ. Прииртышский ауылы «Б. Исадилов атындағы ЖОББМ» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Ибраев Н.Б.**

Т. ӘБДІКӘКІМҰЛЫНЫҢ «СЕНІ СҮЮ» ӨЛЕҢІ

Тыныштықбек Әбдікәкімұлының – қазақтың аяулы ақыны, «Ақшам хаттары», «Рауан», «Қас Сақ Аңқымасы», «Бесінші маусым жұпары» кітаптардың авторы. Ақын туралы кезінде классик жазушы Әбіш Кекілбайұлы өзінің «Күн тұтылған бір әлем жүрер іште» атты көлемді мақаласында: «Бұл – менің бұрын-соңды көрмеген де, естімеген де қаламгерім. Өлеңдері көзіме, дәлірек айтсам, көңіліме оттай басылды. Ойыма қай-қайдағы оралды. Көз алдыма нелер келіп, нелер кетпеді?.. Басқасын қойғанда, ырғағымен, әуезі, көз тастасы мен сөз саптасының өзі талай-талай жайттарды жадыма салды», – деп өз бағасын берген. Тыныштықбек Әбдікәкімұлының "Ақшам хаттары" жинағына енген «Сені сүйю» өлеңін «Жас әдебиетші» қосымша сабағында талықладық.

«Сені сүйю» өлеңі автор поэзиясына тән сәулелі мұнды интонациямен басталады. Ақынның әр жылдары жазған махаббат лирикасында «ділінің әрбір лүпілі» қоңыр бояулы мұңға ұласады. Элегия жанрындағы өлеңнің соңғы шумағынан ақынның ойсыз, махаббатсыз бос тірлікті қабылдай алмайтынын көреміз.

Бұл өлеңде нақты сюжеттік желі жоқ, тұнық лирика бар. Ақынның лирикалық кейіпкері өз атынан ғашығын аңсап күтетінін «Уысына үміттің уыз төгіп фани Күн» деген өлең жолдарымен жырлап, жырақтағы сүйгенімен қосыла алмай «азадан ада әлемге көшеді». Өлеңнің әрбір жолдарында кейіптеу тәсілі арқылы «Мендік нәзік сезімге, қанаты ыстық тіл басып, жымиуың маған мың әулиемен ымдасу» таза, мөлдір сезімін түрлі қанық бояумен әрлендіре түсіп, әйел мен еркек арасындағы қарым – қатынастың нәзік табиғатын суреттейді.

Сенсіз қалсам, дүрлікпе пендешілік тірлікке... сыймас, іште құдайы күбірлеген – бұл басым.

Қайталанып келетін «Сені сүйю» сөз тіркесі өлеңнің өн бойына жалғасатын лейтмотиві іспеттес. Автор қолданған сөз өнерінің көркемдеуіш құралдары лирикалық кейіпкердің тұнық мұңын әрлендіре түседі. Өлеңде «түнге қалам матырдым», «сәулесіне бөленем» сөз қолданыстары қайталанып келіп ақынның поэтикалық ойын нақтылай түспек.

Бұл шығармада «сен» деген қаратпа сөз бар, өлеңде қолданылған бұл тәсіл өлеңді ақынның ғашығына романтикалық жолдауы деген ойға жетелейді. Қақ жарылып қара ұйқым, ақтарылып ақ Өлең – автор бұл жолдарда инверсия тәсілін қолданады.

Ақын Тыныштықбек Әбдікәкімұлының «Сені сүйю» өлеңіндегі лирикалық кейіпкердің ғашығымен сырласуында элегиялық мұң байқалады. Өлеңде ғашығынан хат күткен кейіпкердің сезімі түрлі метафора, эпитет, кейіптеулермен көркемделіп беріледі. «Сені сүйю – әлемге маңдайдан нұр тарату», метафоралық қолданыс арқылы ақын сүйю деген сөздің мағынасын ашады. «Самайымның тұсынан аққан күнді санадым» немесе «Қаламымның ұшында ауылымның оты бар» өлең жолдарындағы кейіптеу ақын ойының шыншылдығы мен әсемдігіне назар аудартады. Абайдың «Мен не болсам болайын сен аман бол» өлең жолындағы ой Тыныштықбек ақында «Азап болса, әрдайым, мен сен үшін тартайын» деп жалғасқан.

Қазақ әдебиетіне өзгеше үнімен, бөлекше дүниетанымымен келген ақынның поэзиясы түбегейлі зерттеуді қажет қылады. «Ақшам хаттары» жыр жинағындағы өлеңдерге талдау жасалып, мектеп оқушыларының назарына ұсынылуы тиіс. Тыныштықбек Әбдікәкімұлының махаббат лирикасы өскелең ұрпақты таза, нәзік махаббат сезімін қастерлеуге баулып, эстетикалық талғамдарының жетілуіне ықпалын тигізеді. Тылсым дүние кілтін іздеген жас оқырман үшін ақынның шығармашылығы баға жетпес қазына болып табылады.

Төлеутай Перизат

«Т. Хасенұлы атындағы орта мектебі» КММ

Ғылыми жетекшісі – **Жармагамбетова Г.К.**, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

ТҰРЛЫҚАН ҚАСЕНҰЛЫ «ҚАЙТПАС ҚАЙСАР ҚАЗАҚПЫН» (ТҰРЛЫҚАН ҚАСЕНҰЛЫНЫҢ АЛАШТЫҚ ИДЕЯСЫ)

Қазақ сөз өнері ұлттық құндылықтардың арналы саласы болса, оның ішінен поэзия, яғни ақындық өнер өзгеше өрелі өнер ретінде қабылданғаны бүгінгі таңда ғылымда дәлелденген. Ақын тұлғасының шығармашалық қасиеттерінің бірін бойына дарытқан бірегей тұлғаның бірі – ақыны Тұрлықан Қасенұлы. Ол – өзінің өткір де отты, мазмұнды да көркем өлең – жырлары, толғау – дастандарымен, әндерімен соңына мол мұра қалдырған өнер иесі. Ақынның туындылары жөнінде пікірлер ертеректе айтылып, әр кезде мерзімді баспасөзде өлеңдері басылып, халық аузында жүргенімен, арнайы зерттеу объектісі болған емес. Мәселен, 1932 жылы Сәкен Сейфуллиннің алғысөзімен Тұрлықан ақынның «Пышақтың қырындай» кітабы шыққан. Зерттеуші ғалымдарымыз Қазақстан жазушыларының 1937-1946 жылдар аралығындағы архивін НКВД жойып жіберді дейді. Десек те, 1997 жылы Мәрзия Айтбайқызы, Қыдырбек Рысбекұлы «Тұрлықан ақын» кітабында Тұрлықанның ел аузындағы, мұрағаттардағы туындыларын бастырды. Тұрлықан жайынды алғаш пікір білдірушілер С. Сейфуллин, М. Әуезов пен Қайым Мұхаметханов болды. Халық ақындарының шығармашылығына, әншілік өнеріне арналған ғылыми еңбектерде Т. Қасенұлының әдеби мұрасы да назардан тыс қалмады.

Т. Қасенұлы дарынды ақын ғана емес, өз заманында алаш жұртының сауатын ашуға өрелі үлес қосқан ұстаз. Текті атаның ұрпағы 7-8 жасынан зеректік танытып, ауыл молдасынан сабақ алады. Сол жылдары Қандығатай болысына (қазіргі Жарма ауданының Қапанбұлақ, Егінбұлақ, Жарма, Қызылағаш елді мекендері орналасқан өңір) бала оқытуға келген Әубәкір Нұғманов деген мұғалімнен бастауыш сынып көлемінде білім алады да 1918-1920 жылдары Семейдегі бір жылдық мұғалімдер курсы бітіреді. Содан кейін туған ауылына оралып, жаппай сауатсыздықты жоюды қолға алған ол партия саясатын іс жүзінде асыруға белсене қатысады. Сауат ашу мектептерін ұйымдастырып, онда өзі сабақ береді. Тұрлықан Қасенұлының сол жылдары ашқан «Ақжар мектебі» (қазіргі Қапанбұлақ ауылы) бұл күнде «Тұрлықан Хасенұлы атындағы орта мектебі», – деп аталады.

Белгілі Абайтанушы, әдебиетші – ғалым, мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, профессор Қайым Мұхамедқанұлымен де тығыз байланыста болғанын аңғаруға болады. Ол Тұрлықан Қасенұлы туралы «Менің ұстазым» атты естелігінде бөліскен еді. Онда былай делінген: «Мен бесінші классқа оқуға түстім, мектеп директоры Тұрлықан Қасенұлы. Ол нағыз өнегелі ұстаз еді. Менің келешекте қолына қалам алып, әдебиет жолына түсуіме игі әсер еткен көп тағылым алған, алғашқы ұстазым Тұрлықан ағамыз болды. Одан екі жыл сабақ алдым, сол екі жыл бір үйде тұрдық» дейді. Тұрлықан ақын Семей қаласынан ауысып, Көкпекті оқу бөлімінің бастығы қызметіне тағайындалады. Еңбек жолымен бірге Тұрлықан ақынның кесек туындылары жарық көре бастайды. Осы кезеңде Шығыс Қазақстан облыстық жазушылар одағына келе салып, қабілетті ұйымдастырушы, қайраткер Тұрлықан облыстағы ақын-жазушылардың басын қосып олардың күшімен әдеби журнал шығару мәселесін қолға алады. Нәтижесінде “Еңбек” атты журнал шыға бастайды. Облыстық жазушылар ұйымын Тұрлықан басқарып тұрған жылдары Қазақстан Орталық Партия Комитетінің бірінші хатшысы Мерзоян болатын. Осы қазақ зиялыларын қуғындау күшейіп Әуезов, Кемеңгеров, Жұмабаевтар ұлтшыл ретінде сотталып, алды Сібірде айдауда еді. Бұл науқан Тұрлықанды да айналып өткен жоқ.

Қырық жылға жуық ғұмырында ақын ел басындағы, халық өміріндегі күрделі оқиғалардың, ұлы өзгерістердің куәсі болып, өз жырларын өзек етті. Оның көптеген шығармалары бізге толық жеткен жоқ. Ал жеткендеріне назар аударсақ, ақынның кер заманның келеңсіз тұстарын жыр етіп, халқының әлеуметтік жағдайын өткір көтергенін аңғарамыз. Бүгінгі күн биігінен қарағанда көркемдік қуаты айтарлықтай болғанымен, біршама өлеңдері идеялық тұрғыдан социалистік реализм аясында жазылғаны байқалады. Бірақ ол сол кезеңге сай басты бағыт, айнымас ағым еді.

Тұрлықандай ұстаз-ақынның шығармашылығы мен еңбек жолы өткен ғасырдың күрделі де, қиын кезеңдермен біте қайнасып бірге өтсе де, әр уақ өз жұртының жоғын жоқатап, мұңын мұңдаған шабытты ақын болудан тынбады. Сондықтан оның туындыларының қайнар бұлақ көзі – өз халқының өмірі, заман үні, дәуір тынысы.

Әдебиеттер

1. Мұхаметханұлы Қ. «Тұрлықан ақын».
2. Қуандықов Е. «Негізі бар жоғалмас».
3. Еспенбетов А.С. «Тұрлықан Қасенұлы – ақын, ағартушы, қайраткер» – 2002 жыл.

Нұрланұлы Еркебұлан

Семей қ. «Электротехника колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – Сулейменова А.К., қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНА ЗАМАНАУИ ЖАС ҰРПАҚТЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

Зерттеу жұмысының мақсаты: Абай шығармаларын оқудағы заманауи жас ұрпақтың көзқарасын анықтау.

Абай атамыздың мұрасын тану – қазіргі заманда жалпы жас ұрпақтың міндеті. Әрбір адамның бұл дүниеге деген көзқарасы әртүрлі, олар бірдей бола бермейді. Абайдың қай өлеңін, қай қара сөзін алсаң да, ол бізді үнемі адамгершілікке, бес асыл қасиеттерге, тек өзіңді ғана ойламауға үйретеді. Ол бұл шығармаларын тек өзінің заманындағы жастарға емес, біздің заманымыздағы жастарға шейін жазған. Қазіргі заман сағат сайын өзгеруде. Ал Абай атамыз өз заманынан алға шығып кеткен ұлы адам. Абай адам болуға ұмтылған әрбір жалынды жастың бойына адамшылықтың қандай нәрін, нендей ізгілікті қасиеттерді егу, орнықтыру керектігін «Ғылым таппай мақтанба...» өлеңінде: *«Бес нәрседен қашық бол, Бес нәрсеге асық бол, Адам болам десеңіз...»* – деп, айқындап берді. Осындағы «Адам болу, оған тезірек жетуге, асығуға ұмтылатын бес нәрсе не?» деген сұраққа кемеңгер тұлға: *«Талап, еңбек, терең ой, Қанағат, рақым ойлап қой- Бес асыл іс көнсеңіз...»*-деп, кесімді, тұжырымды жауап берді.

Сауалнама нәтижесі бойынша жастар осы оймен толығымен келіседі, бірақ қазіргі жастардың оқуға, білім алуға көзқарасы мүлдем басқа. Қазіргі жастар көбінесе талап, еңбек туралы ойларын екінші орынға қойып, оңай жолын іздейді, біреулері тым тез есейгісі келеді, біреулері өздерін әлі жас санайды. Сондықтан мақсатына жетуге деген талпыныс жоқ, жауапкершілік жоқ, тек ғана тез жететін амалын қарастырады. Заманауи жастардың тәрбиесі жоқ деуге келмейді, оларға отбасы, мектебі қаншалықты тәрбие нәрін сіндірсе де, қоршаған ортаның әсері басым боп тұр.

«Жамандық көрсең нефрәтлі, Суытып көңіл тыйсаңыз,

Жақсылық көрсең гибрәтлі, Оны ойға жисаңыз...» – деген жолдарға да жастардың көзқарасының басқадай екенін аңғаруға болады. Әрдайым екі түрлі көзқарас жүретінін анықтадық. Жағымды жағы: жамандықтан аулақ болу, жақсылықты түсіну, білімнің жақсылыққа әкелетіндігі, білім арқылы болашақта жетістікке жететіні. Керісінше «жамандықты» жақсымен алмастырып, «жақсылықты» жамандықпен алмастырып жүргенін де байқадық. Жаман қылықты біле тұра, одан қашпайды, біреудің жасаған ерсі қылығын қайталауы да мүмкін. Тіпті ерсі қылықты жасағаны үшін өкінбейді де, ал керісінше жақсылықты жасауға ұялып, басқалардан ерекшеленгісі келмейді. Жасаған қылығы маңызды емес, жанындағы адамдардың ойы маңызды.

«Білімдіден шыққан сөз, Талаптыға болсын кез.

Нұрын, сырын көруге, Көкірегінде болсын көз...»-деген өлең жолдары қазіргі жас өспірімдерге сын.

«Пайда ойлама, ар ойла, Талап қыл артық білуге.

Артық білім кітапта, Ерінбей оқып көруге» – деген жолдар өте өзекті. Жастардың көпшілігі пайдасы тисе болды керек қылып, ар-ұятты ойына да алмайды, пайдасы дәп сол сәтте болмаса, керек етпейді және білімін толықтыру үшін өз ойымен айтуға, жазуға мүлде талпынбай, өтірік сылтау айтып, ерініп тырыспайды. Бес саусақ бірдей емес дегендей, барлық жастарға топырақ шашпаймын, сауалнаманың нәтижесінде оң көзқарастағы жастарды да байқадық:

- Көп оқып, көп білгенім артық, жалқауланған дұрыс емес;
- Өз еңбегіммен тапқан ақша қайырлы болады;
- Еңбектеніп алдыға қойған мақсатымызға жете аламыз.

Қорытындылай келе, Абайдың қай өлеңін, қай қара сөзін алсақ та, астарлы ойы мен идеясынан адамгершілікке тән асыл қасиеттерді бойына дарыта алмаған ел-жұртын сынағанда оны жек көру тұрғысынан емес, керісінше адами рухты сіңіріп өсу керек деген ойды аңғартады. Заманауи көзқараспен Абай атамиздың өлең жолдарын оқи отырып, қазіргі жастардың бойынан табылған жағымсыз қасиеттерді сынағанын, әрі дұрыс жолды нұсқағанын көрдік. Сыни көзқарасты жастар дұрыс түсіну керек. Заманауи жастарымыз, яғни біз өмірге деген көзқарасымызды түбегейлі өзгертуіміз керек. Жастардың көзқарасы өзгеру үшін қоғам да өзгеру керек.

Жалпы айтқанда, халықтың әлеуметтік жағдайы жақсару керек, мемлекет тарапынан да қолдау керек. Біздің өміріміз бір-бірімен тығыз байланысты.

Әдебиеттер

1. <https://infourok.ru/tairibi-abay-mrasini-tanimdi-tailimdi-mni-688115.html>
2. Абай. Өлеңдер, аудармалар, поэмалар. – Алматы: Атамұра. – 2020.

Байрахметов Абай

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Канапьянова А.А.**, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Ә. КЕКІЛБАЕВ ДАСТАНЫНДАҒЫ АБЫЛАЙДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ТҮЛҒАСЫ

Абылай ұстанымы халқын тірісінде ғана емес, қазірдің өзінде елін ортақ бір арнаға тоғыстыра алатын тұлға деген ойдамын. Хан бұл қасиетінің сыры оның көшбасшылығында болар. Біз өмір сүретін қоғамда табысты болу үшін де көшбасшылық дағды қажет болары анық, оған біздің мектебіміздің «Ұлттық құндылықтарға негізделген көшбасшыны тәрбиелеу» атты миссиясы да дәлел. Абылай бейнесін біздің буын үшін тренд болып саналатын көшбасшылықпен байланысты қарастыру және көркем шығарма арқылы Абылай көшбасшылығының сырын ашу жұмыстың өзектілігін құрайды.

Қазақтай кең даланы иеленіп отырған, жан жағындағы алып көршілерімен бейбіт келісім жүргізіп отырған елдің көшбасшылық туралы өзіндік қалыптасқан дүниетанымы бар. «Көш басышысы жоқ ел оңбайды, Құралай бастаған киік оңбайды», «Көшуден бұрын керуен басыңды сайла», «Қолбасы білікті болса, сарбазы азбайды», «Көргені жақсы көш бастар» деген үлгідегі сөз жауһарлары тілімізде өте көп. Осы нақылдарды саралай келіп, қазақ қоғамындағы көшбасшылық халықтың өмір сүру салтымен байланысты болғанын көруге болады.

Абылай көшбасшылығы туралы сөз қозғамас бұрын Әбіш Кекілбаевтың өз сұхбатына назар аударған жөн. «Мен Абылай тақырыбына үлкен тарихи тапсырыспен бардым. Себебі еліміз Тәуелсіздік алған кезде басына қонған сол бақтың – Тәуелсіздіктің мән-мағынасын түсінуі қажет болды. Сондықтан да мұны қай жанрда жазған жөн, Абылай туралы қандай материалдарды қозғаған дұрыс деген тақырыпта көп ойландым. Ақырында халықтық драма жанрында жаздым. Мен үшін Абылай тақырыбы көптен ойымда жүрген, айтылуға тиіс тақырып болатын» [4].

Дастанның басталуының өзінен қазақ халқына елді бейбіт өмірге жетелейтін тұлғаның қажеттілігін көруге болады. Абылай болмас бұрын Әбілмансұр ретінде ол өмірлік тәжірибе жинақтайды, күнделікті күйбең тірлікпен жүріп, көптің ішінде жұтылып кетпейді, өзінің тектілігін сақтап қалады және өзін үлкен іске іштей дайындап жүреді. Жас батыр болса, сөздің емес, істің адамы екендігін дәлел деп, Шарышты жеңіп, «Абылай» деп ұрандап, қолбастап кетеді. Көп жылдар бойы ішінде сақтап жүрген тегін көпшілікке жария етеді. Бұл жерде біз Абылай бойындағы көшбасшылықтың өршілдік сипатын көреміз. Көрнекі нәрсеге қол жеткізу және өз әлеуетінің дамуын іске асыру ұмтылысы. Көшбасшы алдына биік мақсаттар қойып, соған қол жеткізуге тырысады [6].

Дастанның «Арбасу» деген бөлімінде Әбілмансұрдың зынданда жатқан кезін суреттейді. Қалдан Сереннің тас зынданында жатқанда да ол өзінің асыл жаратылған табиғатынан айнымайды, намысына тырысады. Хан қызы Топыш сұлу берген бостандықты да қабылдамайды. «Ел жолында еркек тоқтымын, Құрбандыққа шалам басымды» деп ел мүддесін биік қояды. Бұл жерде Абылайдың табандылығы танылады. Көшбасшы шешім қабылдай біледі. Ол жағдайды тез бағалайды және ұйымға не топқа пайда әкелетін шешімді қабылдай алады. Жетістікке жетелейтін мүмкіндіктерді жіберіп алмауға тырысады.

Менің замандастарым қазіргі кезде шет елдік бизнесмендердің Илон Маск, Цукерберг, Стив Джобсты көшбасшы ретінде тез мойындайды және солардың қанатты сөздерін жиі тұтынады. Оларды көшбасшылықтың үлгісі ретінде ұстанады. Біз Ә.Кекілбаевтың шығармалары арқылы қазақтың көрнекті тұлғасын басқаша тану мүмкіндіктерін ашуға болатынына көз жеткіздік. Мен және менің замандастарым үшін шығарманы мазмұнын білу үшін ғана оқу қызықты бола бермейді, ал өмірмен байланыста мақсат қоя отырып оқу кімді де болса қызықтыратыны анық. Мұндай мазмұнды дастанды жазу білімді де білікті маман, елін сүйетін азаматтың ғана қолынан келетініне көз жеткіздік, шығармасы бізді де жаңа ұмтылыстарға қанаттандырады. Абылай туралы тарихтан білгенімізді Ә. Кекілбаев сияқты біртуар тұлғаның көрген білгені, оқыған-түйгені нәтижесінде жазылған туындымен де толықтыру керек деп ойлаймын. Санамызды жаңғырту мақсатында өткізіліп жатқан Әбіш оқулары Абылай тұлғасын, оның заманын жаңаша саралауға мүмкіндік берді.

Әдебиеттер

1. Абылай хан-300: 04 қазан 2013, 13:05 - жаңалықтар Alashainasy.kz
2. КӨШБАСШЫ ТҰЛҒАСЫНА ТӘН САПАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕР — ULAGAT

Слям Айзат

Семей қаласындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі
Ғылыми жетекшісі – **Манабаева А.Б.**, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНДЕГІ МИФТІК ТАНЫМ

Миф – дүние туралы фантастикалық түсінік, әлемде билік жүргізетін құдайлар мен рухтардың ғажайып образдарының жүйесі.

Миф – бүгінгі ғылымның, өнердің, мәдениеттің бастапқы, бір – бірінен ажыратылмаған сатысы. Бір кездері адамдар үшін жоғары деңгейдегі шындық болған және олар сенген Миф уақыт өте келе бұл әлеуметтік функцияны жоғалтты. Адамдар мифке сенуді тоқтатты және ол ертегіге айналды. Ертегі мен мифтің генетикалық байланысын к.Леви Строс өзінің "Құрылымдық антропология" атты еңбегінде атап өтеді. Ертегі, оның пікірінше, ескі миф. Ертегі баяндау жанры ретінде мифологиялық сипатқа ие. Ежелгі уақытта пайда болған Ертегілер әлемнің үйлесімді бейнесін ашады, барлығын – Аспан мен жерді, адам мен табиғатты, өмір мен өлімді жеткізеді.

Біздің қазақ фольклоры тұрғысынан қарағанда миф деп отырғанымыз – әлемдік мифология ауқымынан шықпайтын, тіпті типологиялық сипаты оған сәйкес келетін дүниенің, жаратылыстың әр түрлі құбылыстары мен жердің жаратылуын, адамзаттың алғаш қалай пайда болғанын және аңдар мен өкстардың шығу тегі мен мінез-құлқын, ерекшеліктерін түсіндіріп баяндайтын прозалық шығармалар. Қазақ ертегілерін қарастыру кезінде қиялғажайып ертегілерден мифтік танымдарды байқауға болады.

Мифтік дәуірінде адам өзінің әр түрлі жанды- жансыз нәрсенің кейпіне кіріп, өзгеріп кететіндігіне кәміл сенген...

Бұл дәуірде адам өзін өзі бірде аспандағы аққу кейіпінде, бірде жортып жүрген жолбарыс кейіпіне ауыса алады деп сенген.

Мифтің міндетті түрде себеп-салдарлы болады. Қандай да болсын құбылушылықтың, яғни өзгерістің себебі бар. Мифтердегі құбылушылық үш түрлі себепке байланысты болып келеді.

- Соның ең көнесі – адам өз-өзінің, өз еркімен басқа кейіпке түсуі. Ол көбіне-көп не бір қатерден қашып, бұл түрі мифтік сананың бастапқы кезінде орын тепкен адам өзі мен табиғатты бөлмей, дараламай, екеуі бір дүние деген түсінікке негізделген.
- Одан кейін себепсалдарлы. Шаршап кетіп, байқаусызда, ерісіз түрде басқа кейіпке айналу. Мыс: тасқа
- Тағы бір мифтік құбылушылықеріксіз түрде басқа кейіпке айналу. Яғни, қарғыс ретінде.
- Батырлық мифтер-мифологиялық кейіпкердің өмірбаяны төңірегінде құрылған мифтер.
- Батырдың керемет туылуы, үлкен туыстардың немесе дұшпандық жындардың сынақтары, құбыжықтармен күресу және басқа да ерліктер, кейіпкердің өлімі болуы мүмкін.
- Батырлық мифтегі өмірбаяндық принципті космогониялық мифтегі ғарыштық принциппен салыстыруға болады. Батырлық мифте хаостың реттелуі ғарыш тәртібін одан әрі өз бетінше қолдай алатын кейіпкердің жеке басының қалыптасуына жатады. Бастаманың көрінісі-кейіпкердің өз

қоғамынан міндетті түрде кетуі немесе шығарылуы және басқа әлемдерге саяхат жасауы, онда ол көмекші рухтарды алады және жын-перілердің қарсыластарын жеңеді, онда кейде уақытша өлімнен өтуге тура келеді (құбыжықтың жұтуы және түкіруі; өлім мен қайта тірілудің бастамашыл нышандар) [3].

Аспан мен жердің телегей теңізден бөлініп жаралғаны туралы түсінік Жаһанда үш түрлі әлем бар деген сенім тудырған. Ш. Уәлиханов мұндай сенімнің қазақта да бар екенін айтқан: «Аспанда ел бар. Ондағы адамдар белдікті тамағына тартады, біз ортада, жер бетінде тұрмыз, сондықтан белдікті белімізге байлаймыз, ал жер астындағы адамдар белдігін аяғына орайды, оларды өздерінің күні мен айы, жұлдызы бар».

Мифтің міндетті түрде себеп-салдары болады. Қандай да болсын құбылушылықтың, яғни өзгерістің себебі бар.

Қыз келе жатқан ханды қасқыр, уәзірлерді түлкі қылып жібереді. Бұл әр ертегіде орын алатын жағдай, яғни жамандық әрқашан жеңіліп, өз сыбағасын алады. Ал жақсылық өз мұрам-мақсатына жетеді де, байлық пен бақытқа кенеледі.

«Кендебай көзін ашып жіберсе, үлкен дарияның ортасындағы аралға келіп түскен екен. Аралда алтын құйрықты сегіз құлын, құйрығы жоқ бір құлын алтын науадан су ішіп тұр екен» [1].

Осы жолдардан біз автордың тоғыз құлын дегені тоғыз планетаға, алтын науа Күн екендігін байқай аламыз. Тоғызыншы құлынды жекелеп, құйрығы жоқ деп айтқаныны, жақында планеталар қатарынан, көлеміне байланысты шығып қалған Нептун еді. Бұл біздің ата-бабамыздың ерте заманнан астрономиямен айналысуының, қатты дамыған күйде білмесе де хабары бар екенін байқай аламыз.

«Ертөстік» ертегісінде жаңа атап өткен үш түрлі әлем туралы миф кездеседі. Яғни, адамдардың сол кездегі түсінігі бойынша жердің астанда адамдар өмір сүреді, жердің ортасында өзіміз және жердің үстінде де әлем бар.

Осылардың барлығын байланыстырушы Бәйтерек болып табылады. Көп ертегілерде ол құтқарушы мифтік таным болады. Мысалы, «Алтын сақа» ертегісіндегі баланың аман қалуы оның Бәйтерекке дер кезде шығуымен байланысты болды.

Сонымен қатар, қазақ ертегілерінде көбінде басты кейіпкерді құтқарушылар қасиетті құстар, жануарлар және т.б. болады.

Мысалы, сөйлейтін жануарлар оның ішінде қарлығаш, жылқы немесе тұлпар және т.б.

«Ертөстік» ертегісінің тағы бір ерекшелігі: айдаһар мен жыланның арасындағы айырмашылық. Айдаһар жақсылықты жоюшы, самұрықтың балапандарын өлтіруге тырысты, яғни жақсылыққа қарсы болды. Ал Жер астындағы Бапы ханның образы және оның жыландар патшалығы адамдардың Жер асты адамдарымен қарымқатынасының жақсылығын көрсетеді.

Мифтанушы ғалым Сейіт Қасқабасовтың айтуына қарағанда: «Аңыздар тобына кіретін жанрлардың басты ерекшелігі – олардың көркемдік жағынан қарапайымдылығы мен тыңдаушыларды барынша иландыратындығында. Бұл – біріншіден. Екіншіден, аңыздық проза жанрларының бас нысаны – гибрат, білім беру, яғни олар танымдық қызмет атқарады», - дейді.

Мифологиялық сана дегеніміз, бірінші кезекте ғаламда пайда болған адамның алғашқы ұғымдары. Екіншіден, мифте «алғашқы адам» табиғи құбылыстар мен тіршілік арасындағы айырмашылықты көрмейді және танымайды, ол оларды анықтайды (жануар мен адам арасындағы). Яғни мифтегі қарабайыр адам антропоморфизирлейді, қоршаған табиғатты ізгілендіреді, қоғамдық тәртіп орнатады. Нәтижесінде табиғи құбылыстарға жан бітіді, әлеуметтік және жеке байланыстар мен қатынастар байланысқа түседі. Осылайша, мифологиялық ойлау жүйесі синкретті болып табылады, яғни ол әлемнің материалдық және идеалды жақтарын бөліп қарастырады [2].

Қазақ ертегілеріндегі мифтік таным мыналарды мақсат етті:

- Ертегілердегі мифтік таным арқылы адамдар ғылымға қызықты: оны зерттей бастады, аспан әлемін, адам өмірін және т.б.
- Басқа кейіпке ену арқылы жамандық жасамай, тек жақсылық жасауға шақырды

Әдебиеттер

1. <https://bilim-all.kz/article/173>
2. https://adebiportal.kz/kz/news/view/mifologizm-tabigaty__23811
3. С Қасқабасов Таңдамалы, 2-том, Астана – 2014ж.

Қоңыртаева Толғанай, Тоқтасын Қарақат
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 ЖОББМ» КММ
Ғылыми жетекшілері – **Қасымқызы Ж., Мырзабекова Ж.Ж.**,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері

ӘБІШ КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДАНАЛЫҚ СӨЗДЕР

Тарихтың сан ғасырлық сүрлеуінен өтіп, бүгінгі әлемдік деңгейде дербес мемлекеттік тұлғасымен танылып отырған қазақ елінің әдеби, мәдени құндылықтары – уақыт өткен сайын рухани әлемде із қалдырған айтулы мұралармен толыға түсетін баға жетпес қазына. Манаш Қозыбаев: «Әбіш Кекілбаев ХХ ғасырдағы қазақ қауымының, түркі әлемінің заңғар жазушысы, кешегі Мұхтар, Сәбит, Ғабит сияқты алдыңғы толқын ағаларымыздың мұрагерлерінің бірі, бұл күнгі қазақ әдебиетінің туын ұстаушылардың бірі, бірі болса бірегейі» демектей, Әбіш Кекілбаев шығармалары бүгінгі жас ұрпақ үшін асыл қазына. Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы даналық ойлар заманның өшпес мұрасы.

Зерттеу жұмысының мақсаты: Әбіш Кекілбаевтың сөз қолданысын үлгі ете отырып, шығармаларын насихаттау.

Зерттеу жұмыстарының міндеттері: Әлеуметтік сауалнама арқылы Әбіш нақыл сөздерін анықтау; Әбіш Кекілбаевтың шығармаларындағы даналық сөздерді табу, мағынасын ашу; Көпшілікті таныстыру негізінде зерттеу нәтижелерін беру. Зерттеу жұмысының өзектілігі: Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы даналық сөздердің мән-мағынасын, негізгі идеясын, тәрбиелік мәнін ашу. Даналық сөздерінің мағынасына терең бойлап, практикалық қолданыста көркеюіне үлес қосу.

Әбіш Кекілбаев – адам жанының шындығын танудың алуан түрлі тәсілін шеберлікпен игерген жазушы. Әбіш Кекілбаев Жазушы 1939 жылы 6 желтоқсан күні Маңғыстау облысы, Маңғыстау ауданы Оңды ауылының Мырзайыр деген жерінде туған. Арғы атасы Жанайұлы Қожаназар қазақтар көшін Маңғыстауға бастап келген. Белгілі, білікті, беделді, дәулетті адам болған. Тектінің ұрпағы тектілік танытпаса, айыбы, аманатқа қиянат жасағаны. Әбіштің әлемі сол текті бабаның көріп-білген дүниесін балаға аңыз бен ертегі, әңгіме ретінде жеткізгенінен пайда болды. Әбіш әлемі – өзіндік бір пәлсапалық, дүниетанымға толы әлем.

Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы нақыл сөздер-әр халықтың көне рухани қазынасы. Ол өз бастауын адам баласының тым ертедегі саналық қоғам құрған балаң кезінен алып, ғасырлар бойы иеленіп, ерекшеленіп, сұрыпталып толассыз толығып келе жатқан жанды құбылыс. Әбіш Кекілбаевтың жоғарыдағы кейбір шығармаларындағы кездесетін нақыл сөздерге тоқтала кетейік: «Аңыздың ақыры» романында кездесетін авторлық даналық сөздер: Басыңа қандай қиын іс түссе де, айла таптырмас тығырықтан қаш. Басыңа қандай қиын іс түссе де, айла таптырмас тығырықтан қаш-әйтеуір түбі бір сытылып шығар амалды алдын ала қарастырып қою керек [1].

«Ханша-дария хикаясы» шығармасындағы кездескен даналық сөздерге тоқталып өтейін: Ағын суға әйтеуір аққан мұрат болса, өмір шіркінге де әйтеуір өткен мұрат. Ағын суға әйтеуір аққан мұрат болса, өмір шіркінге де әйтеуір өткен мұрат – уақытпен ешкім таласа алмайды [2]. Үркер романындағы «Тығырық» бөлімінде кездескен нақыл сөздер: Өшпенділік елдің де, ердің де өркенін өсірмейді.

Өшпенділік елдің де, ердің де өркенін өсірмейді – кек сақтап, ренішті ұмытпай жүректе сақтап жүрсек, адамға деген ренішті санамыздан шығармай жүрсек, еліміз не болар еді? Әлемде тасжүректер көбейіп, дамымай артта қалушы едік қотатулы. Тәртіп пен әділдік жоқ жерде елдің де бағы ашылмайды, ердің де бағы ашылмайды. Тәртіп пен әділдік жоқ жерде елдің де бағы ашылмайды, ердің де бағы ашылмайды – мысалға ойына түскенін сарт еткізіп айта қалса, әділ бағаланбаса, еңбегі бағаланбаса елімізде нағыз бағы жанбағандар саны артар еді ғой. Сондықтан тәртіп пен әділдік жоғары тұруы керек. Ынтымақ жоқ жерде өшпенділік өршиді [3].

Жас буындарымызды мектеп табалдырығынан бастап, ұлттық – тәлім тәрбие беруде даналық сөздердің маңызы өте зор екендігіне көз жеткізе отырып мынандай тұжырымдарды ұсынамыз: Асыл қазыналық рухани мұраларды жаңаша түрде жаңғырту; Бұрынғы өткен бабаларымыздың мәдени – рухани мұрасындағы мол мұраны тәрбие көзі ретінде пайдалану және жастарымыздың бойына сіңіру; Мектеп бағдарламасына даналық сөздерді тәрбие құралы ретінде енгізу. Ұлттық асыл мұраны отбасынан бастап бала бойында қалыптастыру; Ұлттық тәрбие көздерін баспасөз құралдары арқылы насихаттау және жүзеге асыру.

Әдебиеттер

1. Әбіш Кекілбаев, Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Өлке» баспасы. Т.6 Алтын шуақ кітабы
2. Әбіш Кекілбаев, Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Өлке» баспасы. Т.1
3. Әбіш Кекілбаев, Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Өлке» баспасы. Т.2

Қадышев Бактияр

Семей қаласындағы Физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі
Ғылыми жетекшісі – Манабаева А.Б.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІ ЖӘНЕ ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ ЖАНР

Адамзаттың даму процесімен бірге дамып, жетіліп келе жатқан адамдардың қарым-қатынас әрекеттері тек ауызша ғана емес, жазбаша да заман талабына сай қарым-қатынас жолдары арқылы жүзеге асады. Қарым-қатынас әрекеттерінің бірі – хат жазу дәстүрі. Хат жазу ертеден бүгінгі таңға дейін әлеуметтік жағынан алғанда мәдени және тарихи мәні зор жанрлардың, жазба тілдің ежелгі формаларының бірі болып табылады.

Ғалымдар хатты «Эпистолярлық стиль», «Эпистолярлық әдебиет», «Эпистолярлық жанр» деген түрлі атаулар кездеседі. Ал эпистолярия сөзі гректің «epistole», яғни «хат» деген сөзінен алынған. Сонда «Эпистолярлық» деген ұғым «хатқа тән»; «хат түрінде жазылған»; «хаттан тұратын» дегенмағынада жұмсалады [1].

Қазақ халқы ХХ ғасырдың басында саяси-әлеуметтік дамуға, ғылым мен жалпы мәдениеттегі әр алуан өнер білім саласындағы өз даму тарихының әр кезеңінде түрлі елдермен араласып, әр түрлі қарым-қатынас жасағаны белгілі. Бұл қарым-қатынас нәтижесінде қазақ тілінің сөздік құрамына бірқатар кірме сөздер, сондай-ақ орыс тілінің әсерінен де түрлі жаңа атаулар, ұғымдар, терминдер, терминдік сөз орамдары, аударма ыңғайында баламалар пайда болды. Атаған кезеңдегі эпистолярлық жазбалардың тілінде кірме сөздер кеңінен қолданылуы өріс алды.

Эпистолярлық әдебиет сол негізгі екі бағыт бойынша дамиды: «ашық хаттар» – памфлеттер және «новелла-хаттар», тұрмыстық хаттар мен сыр ашу хаттары.

Хаттың даму сатысына тікелей байланысты түрлеріне назар аударсақ, инициативтік хат сол кезеңдегі жеке хаттың үлгісі ретінде бірқатар жағдайлар мен себептермен айқындалады.

Хат түріндегі өлеңдерді Абай шығармашылығынан да кездестіреміз. «Жігіт сөзі» және «Қыз сөзі» өлеңдері эпистолярлық стиль үлгісінде жазылған. Аталған өлеңдердің құрылысы күрделі емес, жеңіл ұйқасқа құрылған. Мұнда көнерген сөздер мен араб-парсы сөздері жоқ, тілі түсінікті.

Эпистолярлық жанрлар (грек тілінен epistole – хат) – «белгілі бір ақпаратты жеткізу үшін адресатқа жіберілетін хаттар, ашық хаттар, жеделхаттар түріндегі» мәтіндерде бейнеленген әдебиеттің ерекше түрі [4].

Эпистолярлық стиль біздің өмірімізден кеткен жоқ. Ол әлі де сұранысқа ие, бірақ көбінесе басқа нысандарда көрінеді. Қазіргі уақытта қағазға хат жазу кез келген адам сирек кездеседі, тек қана іскерлік хаттар ерекше. Негізінде хат-хабар электронды түрде өтеді, SMS хабарламалар арқылы немесе Интернет арқылы беріледі.

Қазіргі оқушылардың эпистолярлық жанрды қолдану ерекшелігін анықтау үшін сауалнама жүргізілді. Ол Тимс жүйесінде онлайн және дәстүрлі үлгіде алынды

Сауалнамаға 7 және 12 сынып оқушыларынан 68 респондент қатысты, олардың ішінде 50-і 7 сынып оқушылары болса, 18 оқушы 12-сыныпта оқиды. Респонденттердің жыныстық құрамы – 38 қыз, 30 ұл.

Зерттеу тақырыбы эпистолярлық жанр болғандықтан, оқушыларға «Ақ қағазға хат жаздыңыз ба?» сұрағына «иә» деп 45 оқушы жауап берсе, қалғандары «жоқ» деп жауап берген. Бірақ бұл нәтижеге менің күмәнім бар, себебі қағазбен хат алмасу ХХ ғасырдың 90-жылдары тоқтаған деп ойлаймын, сол кезде менің ата-анам өзара не достарымен хат жазысқанын айтады. Ал ХХІ ғасырда менің сыныптастарымның қағазға хат жазуы екіталай, өйткені әлеуметтік желі хабар алмасу тез, 12-сынып оқушылары сезімдерін білдіру үшін, қағазға хат жазуы мүмкін деген ойдамын.

12. Көбінесе қандай эмоджилерді қолданасыз?

№	Аты	Жауап
3	Тосқын Табылғанова	❤️👉👈
4	Ақулым Гиалтова	👉👈
5	Елдана Нұржанит	👉👈
6	Камилә Диварқызы	қолданбаймын
7	Нүрәлі Серікжан	👉👈👉👈
8	Али Айболатов	👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈👉👈
9	Нұрғали Сәдуақас	👉👈👉👈
10	Нағмыс Байтұрған	👉👈👉👈

Қазіргі уақытта түрлі мессенджерлердің дамуы әсерінен қай желіні жиі пайдаланатыны туралы сұрақ берілді. Бірен-саран адамдар фейсбук пен инстаграмды қолданатынын атап өтсе, басым көпшілігі уатсап желісін қолданатынын алға тартады.

Ең жиі қолданатын желі уатсап болғандықтан, осы желідегі коммуникация ерекшелігін зерттеуді ұстанғандықтан, «Хат жазу рәсімін сақтайсыз ба? (Амандасу, мәселені баяндау, өтіну, қоштасу және т. б.), Хат жазудың басында қалай амандасасыз?, Қоштасу формуласын қолданасыз ба?, Өз мәселеңіз туралы қалай жазасыз?,

Бірден сілтеме файлдар жібересіз бе?, Сезімдеріңізді қалай білдіресіз?, Көбінесе қандай эмоджилерді қолданасыз? Белгілеңіз» деген сұрақтар қойылды. Нәтиженің кейбіреуіне түсініктеме берейін.

Респонденттер «Хат жазу рәсімін сақтайсыз ба? (Амандасу, мәселені баяндау, өтіну, қоштасу және т. б.)» сұрағының жауабына да мен күмәнданамын, себебі сыныптастарым хат жазбайтындығын жоғарыда атап өттік, ал жоғары сынып оқушылары бірден сілтеме жіберіп, қоштаспайтындығын атап өтті.

Уатсап желісінде қалай амандасыз сұрағына, 30 оқушы «Привет» сөзін қолданатынын ескертсе, ағылшын тілінде, эмодзимен, гифпен амандасатындар да бар екенін байқауға болады. Өз тілінде амандаспау, не гиф пен эмодзиді қолдану ана тілінің қолданыс аясын тарылтатыны анық.

Ал адресатпен қоштасуы туралы сұраққа жауап кезінде орыс тілінде және эмодзимен қоштасатындардың қосындысы басым екендігін байқалды.

Адам өмірінде түрлі эмоцияны көрсетеді, көреді. Ал оны ақындар сөзбен өрнектейді, суретшілер түрлі түстер арқылы береді. Уатсап желісінде күнделікті хат жазу кезінде менің замандастарым эмоцияны білдірудің қандай әдістерін қолданады? Сауалнамаға қатысқандардың 10-ы сөзбен жазады екен, яғни 12-сынып оқушыларының басым бөлігі. Бұл олардың өз ана тіліне құрметі деп ойлаймын. Менің сыныптастарым өз сезімдерін білдіру үшін эмодзи қолданатын байқадым, ол көп жазуға ерінгендік болар. Тағы да гифті жиі қолданады екен, ол да көп жазуға ерінгендік және эмодзиден гөрі сезімді толығырақ жеткізуге әсер ететін секілді: мысалы, қарқылдап күліп тұрған гиф адресатқа адресанттың эмоциясын дәл жеткізе алатындықтан болар.

«Көбінесе қандай эмодзилерді қолданасыз?» – деген сұраққа менің замандастарым.

Келесі эмоджилерді қолданады екен.

Сауалнама нәтижесін қорытындылай келе, мынадай қорытындыға келдім:

✓ Әлеуметтік желі арқылы сөйлесу арқылы әр ұлт өзінің дәстүрлі құндылықтар (бауырмалдық, сыйластық) жояды;

✓ Әр тіл өзіндік ерекшелігін жоғалтады, мысалы қазақ тілінің әуезділігі, буын үндестігі мен дыбыс үндестігі заңдылықтары сақталмай бұзылады. Оны сыныптастарымның сөйлеу әрекетінен байқап жүрмін. Олар «келесің бе» деп айтудың орнына «келесің ба?», «бүгүн» деп айтпай «бүгін» деп айту жиілеп барады.

✓ Әріптер барған сайын ықшамдалады, орфография мен тыныс белгілері сақталмайды;

✓ сауатсыздыққа әкеледі. Тіл шұбарланады, қазір жас жеткіншектердің ағылшын тіліндегі сленгті қолданады.

✓ Эпистолярлық жанр ерекшелігін сақтамау маңызды құрылымдық және этикеттік элементтер жиі қабылданбауына әкеледі, яғни өзара хат жазысу мәдениеті төмендейді,

✓ хат жазысу кезінде тілдік құралдардың әртүрлілігі нашарлайды.

✓ Эмодзи, гифтердің қолданылуы тіл жұтаңдығына әкеледі. Адамдар ауызша да, жазбаша да өз сезімдерін білдіре алмайды. Оны білдіретін қазақ тілінде арнайы тілдік бірліктер бар. өз сезімдері мен эмоцияларын білдіре алмайды, яғни одағай, еліктеу сөздер көнерген сөзге айналуы мүмкін.

Осы мәселерді анықтай келе, оның мынадай шешу жолдарын ұсынар едім:

✓ Әлеуметтік желіде эпистолярлық жанр ерекшелігін сақтау

✓ Хат жазу кезінде тіл тазалығын ұстану;

✓ Гиф, эмоджи сирек және орынды қолдану.

Әдебиеттер

1. Словарь иностранных слов. – М., 1988. – 624 с.

2. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка. – М., 1974. – 352 с.

3. Сыздықова Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы. – Алматы, 2004. – 282 б.
4. Әбікенова Г. «Қазақ тіліндегі эпистолярлық стильдің лингвистикалық сипаты»
5. Серғалиев М. Стилистика негіздері. – Астана, 2006. – 271 б.
6. Шалабай Б. Қазақ стилистикасы ғылымының алдында тұрған міндеттер //Қазақ филология ғылымы: тарихы, бүгінгі және болашағы. – Алматы, 2003. – 73-75 б.
7. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. – М., 1959. – 66 с.

Нурбек Айзере, Дуйсенова Сенім

Семей қаласындағы ФМБ Назарбаев Зияткерлік мектебі

Ғылыми жетекшісі – **А.Н.Жайсанбаева**, қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің мұғалімі

«МИФОЛОГИЯ ӘЛЕМІ» ҮСТЕЛ ОЙЫНЫ

Мифология – адамзаттың рухани мәдениетінің ең көне формасы [1]. Мифология арқылы әлемнің және адамзаттың жаралуы, туу мен өлу мәселесі, адам тағдыры, өмір мәні (өмір мәндік мифтер), болашақ, «ақырзаман» жайлы сәуегейлік (эсхатологиялық мифтер) туралы алғашқы наным-сенімдер пайда болды [2]. Қазақ мифологиясының зерттелуі әлі жеткілікті деңгейде жүзеге асырылмады, алайда бұл ілімді терең қарастырып, мифологияға жаңа көзқарас ашқан ғалымдар – Сейіт Қасқабасов, Серікбол Қондыбаев, Орынбай Жанайдаров, Ошақбаева Жазира, т.б.

Қазақ мифологиясын фольклордың мәдени мұрасы ретінде жастар арасында өзектілігін арттыру және құндылығын жаңғырту қазіргі таңда өзектілігі жоғары мәселе, себебі мифология саласы жас буынның өз ұлтының мәдениеті және ауыз әдебиеті ерекшеліктерін тануға, сонымен қатар ұлттық болмысымызды сақтауда септігін тигізеді [3]. Жасөспірімдер мен балалар арасында бұл бағыт қызығушылық оятады, себебі мифологиялық кейіпкерлердің мінез-құлқы, іс-әрекеттері мен сөздері балаларда ерекше эмоциялар мен сезімдер тудырады. Мифологиялық кейіпкерлер балалар үшін тылсым әлемдегі, қарапайым өмірде кездестіре алмайтын, шытырман оқиғалар мен сиқырға толы тұлғалар болғандықтан, олар осы кейіпкерлер туралы көбірек біліп, естігісі келеді. Дегенмен телеарналарда анимациялардың дәрежесі жоғары деңгейде деп айту қиынға соғады, сондықтан жастардың көпшілігі шет елдердің орыс тіліне аударылған мультфильмдері мен ойындарына көңіл бөлуді жөн көреді: олардың сапасы жоғары, көңілді көтереді, әзілдерге толы. Сондықтан отандық контент пен мәдениетті жаңа деңгейге көтеретін жобалардың жүзеге асуы қазір ел үшін маңызды мәселе болып саналады.

«Мифология әлемі» үстел ойыны» зерттеу жұмысының мақсаты: қазақ мифологиясының кейіпкерлері мен олардың оқиғаларын жастарға таныту, ұлттық болмысты нақыштау әрі балалардың ойлау қабілетін креативті жолмен дамыту, гаджеттерге тәуелділікті азайту және уақытты тиімді өткізуге мүмкіндік жасау. **Жобаның жаңашылдығы:** қазақ мифологиясы мен оның кейіпкерлеріне қатысты үстел ойынының алғаш рет жасалуы; зерттеу жасап қана қоймай, өнім шығарылуы. **Қолданылу аясы:** қазақ әдебиеті сабақтары, балаларының бос уақытын тиімді өткізуін қалайтын отбасылық жиындар, оқушылар мен студенттер кездесулерін, зияткерлік ойын орындары.

Зерттеу барысында ғылыми еңбектерге шолу жасалып, 12-17 жасар жасөспірімдер арасында қазақ мифологиясы және оның кейіпкерлеріне байланысты сауалнама жүргізілді, ойынды әзірлеу мақсатында оның шарттары, ақпараттық карточкалары мен арнайы дизайны жасалды. Қазақ мифологиясы туралы жүргізілген сауалнаманың нәтижесінде оқушылардың 90%-ы мифологияны қызықты деп есептейді. Ал олардың 16%-ы қарастырылған барлық алты мифологиялық кейіпкерлерді білсе, 84%-ы тек Жезтырнақты ғана таныды. Сауалнама нәтижелері бойынша жастардың фантастикалық фильм, мультфильмдерге, қиял-ғажайып хикаяларға қызығатындығы анықталды. Алайда олардың барлығы ағылшынша немесе орысша тілдегі контент тұтынатындығын атап өтті. Мәселен: «Марвел» фильмдері, «Гарри Поттер» кітаптары мен фильмдері, кәріс дорамалары, аниме, «Графити Фолз». Сауалнама бойынша балалардың қызығушылығы болғанымен, отандық контенттің жетіспеушілігі байқалды.

«Мифология әлемі» үстел ойыны барысында ойыншылар 3 антогонист, 3 протогонист кейіпкерлермен ойнайды. Антоганисттер: Жезтырнақ, Қонаяқ, Обыр. Протагонисттер: Саққұлақ, Желаяқ, Таусоғар. Ойынды жасау үшін арнайы ережелер мен қызықты тапсырмалар енгізілді.

Жобаны жасау барысында дизайнмен айналысу өте көп уақытты қажет етті, сонымен қатар мифологиялық кейіпкерлер туралы ақпаратты табу үшін көптеген ресурстар зерттелді. Жастардың қызығушылықтарына сай ойын жасау үшін көп нұсқалар талданды. Жұмыс соңында мазмұны толық, жастардың көңілін көтеретін, ойлау қабілетін дамытатын және қазақ мифологиясы туралы білімдерін кеңейтетін ойын құрастырылды.

Әдебиеттер

1. Мифология – Уикипедия (wikipedia.org)
2. Мифологияны зерттеудің әдіснамалық негіздері || Ошақбаева Жазира Бейбітқызы
3. Ғылым және мифология

СЕКЦИЯ № 3: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

Романова Виктория

КГУ «Новопокровская средняя школа»

Научный руководитель – Хусаинова З.З., учитель английского языка

АНГЛИЦИЗМЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РЕЧЬ ШКОЛЬНИКА

Настоящая исследовательская работа посвящена англоязычным заимствованиям в современной молодежной среде. Тема англицизмов в русском языке достаточно популярна и является объектом исследования для многих как отечественных, так и зарубежных лингвистов.

Актуальность данной темы очевидна, поскольку английские слова стали частью русского языка, они понятны нам, не вызывают трудностей в произношении, употребляются в различных стилях и не затрудняют общение, однако нанесение ущерба культуре языка – засорение его жаргонизмами, тенденция к неоправданному использованию англицизмов – является очевидной проблемой культуры речи молодежи.

Цель нашей работы: изучить процесс заимствования английских слов в русском языке, и определить какое влияние он оказывает на речевое поведение подростков. Для достижения поставленной цели мы изучили историю и причины проникновения англоязычных заимствований в русский язык, рассмотрели способы образования англицизмов, классифицировали заимствования по сферам общения, провели опрос среди учащихся школы.

При решении поставленных выше задач были использованы теоретические, эмпирические и социальные методы и приёмы.

На этапе реализации социального метода мы провели социологический опрос среди учащихся 5-11 классов, где приняло участие 51 ученик. Подводя итоги анкетирования, мы пришли к следующим выводам. Современные подростки используют в своей речи заимствованные слова [1], так как с их помощью им легче передать значение, смысл своего высказывания, а также заменяют иноязычными словами сложные описательные обороты родного языка: флэшка, модем, ноутбук [2]. Учащиеся отдают предпочтение англицизмам в своей речи, так как в русском языке, по их мнению, таких слов нет, причем они адекватно понимают значения заимствованных слов, которые они слышат в речи других людей или употребляют сами. Из опрошенных молодых людей (15%) считают уместным и оправданным использовать в своей речи иноязычные слова и большая часть школьников отрицательно относятся к «засорению» родного языка заимствованными словами, хотя используют их в собственной речи. Наиболее часто употребляемые англицизмы в лексиконе современных подростков относятся к сферам: техника, одежда, музыка, СМИ, спорт. Следующим этапом исследовательской работы являлось интервью с лингвистическим экспериментом с учащимся 11 класса Сайфутдиновым Тимуром, который является активным пользователем современных социальных приложений Instagram и Tik-Tok. Ему был предложен рассказ, в котором использовались только русские слова. Его задача состояла в том, чтобы заменить русские слова на англицизмы, с целью показать, что речь современного русского человека, даже школьника, невозможна без заимствований. Исходя из результатов опроса и интервью, были выпущены информационные видеоролики «Современный подростковый сленг» и размещены на личной странице социальной сети Instagram. В завершении исследовательской работы был создан краткий словарь англицизмов, который станет неотъемлемым помощником для учителей и учащихся при изучении тем вариативного курса «Глобальные компетенции» в 10-11 классах.

Проведя очень кропотливую работу в поисках путей для её достижения, мы пришли к выводу: во-первых, иногда англицизмы употреблять удобнее, так как они короче, четче выражают смысл; во-вторых, англицизмы уже многим понятнее, чем длинный перевод; в-третьих, эти слова уже прочно вошли в нашу повседневную речь; в-четвертых, есть ли необходимость искоренять заимствованные слова в век глобализации, ведь они не считаются ненормативной лексикой. Однако необходимо привести следующее противоречие: с одной стороны появление новых слов расширяет словарный запас, а с другой в связи с

употреблением огромного количества неоправданных заимствований происходит засорение языка, утрачивается его самобытность и неповторимая красота.

Литература

1. А. И. Дьяков. Причины интенсивного заимствования англицизмов в современном русском языке (Язык и культура). – Новосибирск, 2003. – С. 35-43.
2. <http://www.englishinrussia.ru/ru/blog/languageанглицизмы-в-современном-русском-языке>.

Қадесов Ануар

«Дарынды балаларға арналған Ш. Уәлиханов атындағы «Жас Ұлан»
арнайы ерлер – мектеп – лицей – интернаты»
Ғылыми жетекші – **Байтемирова Г.Б.**, ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ӨЗГЕРІСІНЕ ҒАЛАМТОР ЖЕЛІСІНІҢ ӘСЕРІ

Қазір интернет және әлеуметтік желілер арқасында «инстадостар», «лайкқа лайық», «инстамания», «кітапмания» деген секілді көптеген жаңа сөздер пайда болып, тіліміз байып қалды. Екі сөздің қосындысынан жасалған туынды сөздер ағылшын тілінде де жетерлік. Ағылшын тілі – халықаралық тіл. Әлемдегі ең көп тараған, әрі қытай тілінен кейінгі халық саны бойынша ең көп пайдаланатын тіл. Ағылшын тілі Ұлыбритания, Америка Құрама Штаттары, Жаңа Зеландия, Аустралия және басқа елдерде ана тілі болып есептеледі.

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Шетел тілін, оның ішінде ағылшын тілін оқып-үйрену бүгінгі күні үлкен қажеттілік туғызып отыр. Әрбір оқушы – ертеңгі жас маман, қазіргі заман талабына сай ағылшын тілін меңгеруді алдына мақсат етіп отыратыны бізге белгілі. **мақсаты:** ағылшын тілінің өзгерісіне ғаламтордың қалай әсер еткенін анықтау.

Гипотеза: интернеттің әсері соншалықты үлкен болғандықтан, бұл процесс жаңа тілдің – интернет тілінің пайда болуына әкеледі. жаңа сөздер, қысқарған сөздер, графикалық белгілерді дұрыс қолданбау, аббревиатура, қарым-қатынас стилінің бейресми сипаты, осының бәрі тілдің өзгеруіне әсер етеді. Лингвистикалық саладағы білгірлер желінің тілге әсерін үлкен назар қойды. Дүниежүзілік желі, баспа басылымдары, теледидар, радио жалпы ақпараттық желіні құрайды. Бұл желідегі адамдар "Netizens" деп аталады (ағылшын тілінен. "citizens" – халық, "net" – желі). Күнделікті "Webies" (ағылш. «web» – "www", бүкіләлемдік ғаламтор), ал жаңа "Newbies" (ағылшын тілінен "New" – жаңа). Бүкіләлемдік ғаламторды жасаушылар интернетте нормалар орнатты қарым-қатынас(netiquette), объективтілік және стиль-бұл аббревиатура, қате, жаргон. Белгіленген аббревиатураларды қолдану. Олардың көпшілігі виртуалды қарым-қатынастың әртүрлі тәсілдерінде жиі кездеседі және тәжірибелі пайдаланушылар үшін таңқаларлық жайт емес: LOL (Laugh Out Loud) қатты күлу, ASAP (As Soon As Possible) мүмкіндігінше тезірек, IC (I See) түсінікті, BRB (Be Right Back) жақында ораламын, CYAL8R (See You Later) [Seeyalata] кейінірек кездескенше. Көбінесе визуализация құралдары, "Эмодзи" (ағылшын тілінен. smile)кездеседі. Бүгінгі таңда ұқыпсыз сөйлеу стилін көптеген жасөспірімдер мен жастар негізінен әртүрлі құрылғылар мен компьютерлердің көмегімен жазбаша түрде қолданады, ал жазбаша тілдің формальдылықтары жай еленбейді.

Мен осы ғылыми жұмысты зерттей отырып, сыныптастарыма сауалнама өткізуді жөн көрдім. Сауалнама қорытындысы бойынша, қазіргі мектеп оқушыларына ағылшын тілін меңгеру, сөйлесу оңай. Барлығы дерлік тілді үйренгісі, білгісі келеді. Оқушылардың барлығы ғаламторды күнделікті өмірде қолданады және тілдің шұбарланып, кейбір сөздердің өзгеруіне ғаламтордың әсер еткендігін түсінді. Мен мысалдар келтіріп, дәлелдерді көрсетіп, таныстырған кезде, оқушылар толық сол кезде көздерін жеткізді. Ағылшын тілінің өзгеруіне тікелей өзіміздің де байланысты екендігін ұмытпауымыз керек.

Қорытындылай келе, ағылшын тілі – байланыс тілі. Ағылшын тілі қазіргі заман талабына сай, кең ауқымда қолданылатын тіл. Жаһандық экономикадағы тіл десек, кем түспес едік. Ғаламторды әртүрлі нысандарда белсенді пайдалану дәл сол себепті ағылшын тілінде пайда болған өзгерістер жеке виртуалды әлемді жасайды, оның тілі жалпы қабылданғаннан мүлдем өзгеше. Мұндай процестер одан да үлкен өзгерістерге әкеледі, өйткені жаңадан пайда болған виртуалды әлем енді сыртқы әлемге тәуелді болмайды. Енді сіз желіде әртүрлі қысқартуларды жинап және оларды қолданудың мысалдарын таба алатын интернет-сленг деп аталатын арнайы сөздіктерден таба аласыз.

Ергалиев Тимур

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова»

Управление образования области Абай

Научный руководитель – **Искаков А.Н.**, старший преподаватель

ТРЕХЪЯЗЫЧИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ

В статье речь идет о трехязычии в системе образования Казахстана, его проблемах, перспективах и преимуществах.

Цель исследования: определить значение трехязычия в системе образования. Выявить проблемы и найти пути решения проблем связанных с трехязычием.

Актуальность исследования: Данная проблема в Казахстане является крайне актуальной, так как и по сей день у трехязычной системы образования есть как преимущества, так и недостатки.

Давайте разберемся, что вообще такое трехязычие? Трехязычие – это функционирование трех языков в предел: государства, региона, города, поселка, где каждый из языков взаимосвязан с определенной сферой деятельности и общения. В свою очередь, трехязычная система образования – это изучение двух иностранных языков на основе государственного языка. В случае с Казахстаном это обучение русскому и английскому языку на основе казахского языка. Целью образования трехязычия является становление личности в развивающейся многонациональной и поликультурной окружающей среде, которая относится с пониманием и уважением к другим этническим группам и сохраняет свою национальную особенность [1]. Трехязычие помогает людям расширять свои навыки, знания, и взаимопонимание между людьми. Хотелось бы выделить, что в каждый язык имеет своё значение: Казахский язык является государственным языком, русский язык является языком межнационального общения, а английский язык является языком всемирного общения и экономики. Необходимость внедрения трехязычия в систему образования Казахстана впервые была озвучена в 2004 году. Однако на протяжении некоторого периода времени амбициозный проект, целью которого является свободное владение людьми казахским, русским и английским языком, был воспринят как мимолетная идея, чья реализация будет отложена на некоторый промежуток времени. Но все изменилось, когда в 2018 году в послании президента народу Казахстана было заявлено, что со следующего года ученики старших классов всех учебных предприятий должны перейти на трехязычную систему обучения.

О трехязычии

Как именно трехязычие внедрено в систему образования Казахстана? Для перехода на обучение на трех языках было выбрано четыре предмета, по который в старших классах обучение будет вестись на английском языке, а именно это такие предметы как: химия, физика, информатика и биология. Перед внедрением данной системы образования, множеством организаций, в том числе и «НИШ», были разработаны специализированные курсы обучения английскому языку для преподавателей [2]. Данные курсы были направлены на то, чтобы преподаватели могли свободно и доступно обучать учеников своему предмету на иностранном языке. Когда только появились курсы срок обучения составлял несколько месяцев, сейчас же обучение по курсам занимает весь учебный год.

Мной были опрошены ученики старших классов школ. Всего было опрошено 34 ученика, и было задано пара вопросов. Посредством опроса выявились такие диаграммы: Теперь давайте разберём какие преимущества и проблемы имеет данный вид системы образования. Во-первых, огромным преимуществом трехязычного образования является то, что появление молодых политиков и специалистов знающих иностранные языки позволит развивать политические и экономические отношения с другими странами. Во-вторых, люди которые смогут свободно разговаривать на казахском, русском и английском языке повысят свою конкурентоспособность на мировом рынке труда [3]. В-третьих, человек получивший знания по системе трехязычия сможет построить свою карьеру не только в пределах Казахстана, но и за границей.

Проблемы

Теперь, когда нам известны преимущества и перспективы трехязычия в системе образования в Казахстане, можно выявить ряд проблем в системе трехязычия. Ниже представлена таблица проблем и пути решений по вопросу трехязычной системы образования.

Проблемы	Пути решения
1. Нехватка преподавателей которые свободно владеют иностранными языками в техническом и профессиональном плане.	Приглашать специалистов из-за рубежа для обучения квалифицированных кадров.
2. Нехватка необходимой литературы.	Финансирование издательств, которые бы печатали необходимые для полноценного обучения учебники. Использование и адаптация зарубежной литературы.

Вывод

В итоге можно прийти к такому выводу: Трехязычие — это перспективная идея, но, чтобы в ней не разочароваться, нужно грамотно продумать план реализации. Если государство решит проблемы, связанные с нехваткой преподавателей, которые могли бы свободно владеть тремя языками, то учебные учреждения в нашей стране смогли бы обучать высококвалифицированных специалистов, которые смогут поднять культурный, экономический и политический уровень в нашей стране.

Литература

1. <https://articlekz.com/article/33955>
2. <https://informburo.kz/stati/kazahstanskih-uchiteley-obyazali-bystro-vyuchit-angliyskiy-yazyk-kak-oni-eto-delayut-.html>
3. <https://www.nur.kz/family/school/1618075-trekhyazychie-kak-propusk-v-bolshoy-mir/>

Karimova Diana

Semey Pedagogical college named after M. O. Auezov, specialty" Basic Secondary Education"
Scientific adviser – **Koigeldina B.Zh.**

THE ROLE OF KAZAKH – LANGUAGE WEBSITES IN LEARNING ENGLISH

Relevance: Learning English through educational sites is very effective. But for modern Kazakhstan, learning the language through the Website is not available. Because many of the most convenient and popular applications are not presented in the Kazakh language, and learning a new language is much easier, more understandable and high-quality in the native language. If you look at it psychologically, it creates a sense of submission, submission. It seems that the dignity of the native language is fading day by day. If we do not raise the level of our native language, what is the point of joining the top 30 developed countries?! As Al-Farabi said, "know all other languages, respect your language"

Purpose: Taking into account the lack of convenient and high-quality language teaching sites for teaching English to the Kazakh-speaking audience using modern information technologies, it is proposed to solve this problem

Objectives: To offer my solution to this problem with the help of a website that I myself came up with for the Kazakh audience to learn English.

Hypothesis: Learning English for a Kazakh-speaking audience will become easier and more convenient with my website.

To learn English using modern information technologies, I recommend the author's website "Learn English with Diana" for the Kazakh-speaking audience. Creating a site WIX.com (<https://shyngysovnadi.wixsite.com/learnengwithdiana>).

You can find all the necessary information on this site, but it is not intended for people who have just started learning the language. You must have mastered at least the elementary level. I believe that this resource will be a very useful tool if English language practitioners use it in their work.

All materials have audio and electronic versions, and self-study gives a good result even if they are trained in parallel with the electronic version and listening. In addition, you can download materials to your computer. Then you can practice reading and listening whenever you want, wherever you want. The site consists of the following parts: Vocabulary, Grammar(nouns, verbs, articles, numbers) Phonetics (Tongue Twister, Riddles ,YouTube channels) General English (Listening zone, Literature zone)

The condition is to complete every part without leaving it (of course, no one obliges, but if you want to achieve the result, you need to do everything). After completing each part, it shows your result and you can also see what error you made. Displays the result of how many percent you completed this lesson after completing one lesson in full. During the lesson, you will be able to do writing work and record audio of a given task, and then inform your friends or anyone who can teach this language and give advice to evaluate the completed tasks. They will send you their opinion.

Conclusion: As part of the update program, this method of using interactive methods in classes increased the English level of students, and parents used my site to teach children. Many parents said that the presence of the necessary materials on the site, the presence of online books and a dictionary is ideal, Thank you very much. The site increased the activity of students, and most importantly, through the site, I sent students for independent search work. When I give them homework and tell them to do it by browsing this site, they will do the task themselves.

References

1. Sirazeeva A.F., Valeeva L.A., Morozova A.F. INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT A UNIVERSITY // Modern problems of science and education. – 2015. – № 3. ;
2. Methods of teaching a foreign language
T. P. Leontieva, Team of authors, A. F. Budko, I. V. Chepik
3. Kato Lomb // "How I learn languages"

Альжанова Рамина

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 27» г. Семей
Научные руководители – **Адырбекова Ж.Т.**, учитель русского языка и литературы,
Байгалиева Ж.К., учитель информатики

ЧТЕНИЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИБЛИЖЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ К ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Цель исследования: привлечение подростков к чтению через использование цифровых технологий

Гипотеза: современные инструменты чтения – интернет, электронная книга, гаджеты – неоспоримые средства по повышению читательской активности подростков

Новизна исследования: пропаганда чтения учащимися через работу школьного сайта, онлайн-взаимодействие по реализации проекта «Читающая школа»

Актуальность: читательская грамотность – один из базовых навыков для формирования успешной личности, конкурентоспособности и умения взаимодействовать в современном обществе.

Область практического использования результатов: на уроках литературы, информатики, внеклассных мероприятиях, на родительских собраниях, итд.

Так как же цифровизацию умело применить в пропаганде чтения?

Один из оптимальных способов привлечения школьников к чтению – это использование для этой цели их же любимых гаджетов. Мы предлагаем совместить увлечение подростков информационными технологиями с возможностью пробудить интерес к чтению.

Для реализации данной идеи была создана творческая группа активных ребят и волонтеров.

В нашей школе есть сайт (<http://27-semey.mektebi.kz>). В разделе сайта школы «Оқуға құштар мектеп» мы создали **раздел «Читательская копилка»**, в котором собираем весь необходимый материал для тех,

кто любит читать, кто хочет научиться вдумчиво читать (<http://27-semey.mektebi.kz/trbie-zhmysy/oua-shtar-mekter/prochti-ne-pozhaleesh/>).

В разделе имеются пока что следующие подразделы:

«Художественные тексты», «Рекомендации», «Буктрейлеры», «Летнее чтение», «Обратная связь с читателями».

В «Рекомендациях» предложены советы родителям, как мотивировать ребенка к чтению.

В подразделе «Художественные тексты» можно найти электронную библиотеку произведений для подростков, ссылки и аннотации на произведения. Предложенная литература выбрана самими подростками.

В подразделе «Летнее чтение» имеется список литературы для чтения на летних каникулах.

Итоги школьного конкурса буктрейлеров и работы конкурсантов размещены в подразделе «Буктрейлеры». Каждый желающий ученик школы может дополнить его своим собственным творением.

Результаты работы отражаются в разделе «Обратная связь с читателями»: отзывы, интервью о прочитанных книгах, комментарии и рекомендации читателей.

Выводы:

Чего мы добились в результате работы по активизации чтения через применение цифровых технологий?

- ✓ *привлечение подростков к мероприятиям по популяризации чтения;*
- ✓ *онлайн взаимодействие участников образовательного процесса на школьном сайте по повышению читательской компетентности;*
- ✓ *развитие читательской и цифровой грамотности обучающихся через создание буктрейлеров;*
- ✓ *увеличение числа активных школьных читателей.*

Перспектива:

- ✓ *собрать сборник аудиокниг;*
- ✓ *классифицировать имеющуюся литературу по жанрам;*
- ✓ *организовать интерактивное обсуждение книги.*

Ержанқызы Еңлік

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпбейінді мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Кумарова А.М.**, ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

ENGLISH SPEAKING CLOTHES

Teenagers try to buy things with bright large foreign words. The problem is that not everyone knows the meaning of the inscriptions on the clothes. At present, the wardrobe of any teenager has clothes with decorations in the form of inscriptions. This style, long acquired by Europe and America, is gaining increasing popularity among Russian teenagers.

These inscriptions can tell us a lot: about the sphere of interest of their owner, about the level of English language proficiency and about the level of culture. However, do owners of things take into account the sense load of inscriptions on clothes, especially if they are written in foreign, most often in English? Can we ignore the inscriptions on clothes or should we be legible in choosing such things? We decided to explore English inscriptions on classmates' clothes and suggest them to think before buying a trendy T-shirt, sweater or jeans.

The inscriptions on the clothes originate from ancient Greece, where there was embroidery on belts with the names of their owners. Italian and German portraits of the late 15 and 16 centuries show inscriptions woven into the ornament of men's shirts, into corsages of women's dresses, with the names of owners or devises of the noble genus.

As for modern inscriptions, at first they decorated only the shape of the workers, indicating their status, then they began to show which designer or firm this thing was, and later began to appear inscriptions bearing a certain meaning.

T-shirt, like everything created by human beings, has the original story. The first T-shirt appeared in the mid-forties, at a time when there was a First World War. Then it became part of uniforms, sports uniforms.

Sixteenths of the last century can be considered the inception of the first inscriptions on T-shirts. This is explained by the fact that 20 years after the end of the Second World War, many countries experience growth of material well-being, the desire for a comfortable life. Generation of the 60's is characterized by freedom, emancipation, and the desire to do everything and anything to try to open a new or once-forbidden, be it art, music or clothes. During this period, the inscription on the clothing has become a kind banner that people used to express social, political protest: «Stop the War», «No More Wars».

Teenagers pay more attention to their clothes. The youth fashion has own tendencies and rules. Young people should treat to inscriptions on their clothes very carefully. People around them think that these words are said by their owners. The inscription on the clothes – it's not just a decorative element, is the means of communication, which has a variety of semantic content.

Then we decided to find out inscriptions on the clothes and classify them into some groups.

The name of the brand, the company of the manufacturer as "Nike," Adidas, "Puma," Reebok "are popular; names of music groups or just directions in music, names of sports teams; words with a joke or some phrases: "I've been shopping all my life and I still have nothing to wear"; neutral value of inscription having no specific information, "Sunday," Space, "Summer time, "Butterfly"; human characteristic: "Forever Young," Legendary, "People like people but I am the Queen." That is why it is so important to know how your own inscription translates so as not to be in a ridiculous situation; names of cities, countries. "Sochi, "Russia, " New York; cartoon heroes: "Mickey Mouse", "The Simpsons", "Spiderman".

In my work I wanted to show that there is a close connection between English language inscriptions on clothes and the level of language proficiency. I concluded that we would not buy a thing with an English language inscription without first learning what was written on it so as not to get into a ridiculous situation.

We're responsible for what is written on our clothes.

Әдебиеттер

1. Иванова И.А. Этимология английских слов. 2000 г. (Интернет)
2. Борисова Л.М. Из истории английских слов (Книга для учащихся старших классов. – М. Просвещение, 1994. –95 с.
3. Электронные источники <http://odeja.mhost.ru/photo/photo/65/smile.html>

СЕКЦИЯ № 4: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Тыныбеков Еркебұлан

Высший медицинский колледж «Авиценна», область Абай, г. Семей

Научный руководитель: **Қанатұлы М.**, исполнительный директор Высшего медицинского колледжа «Авиценна», преподаватель общественных дисциплин

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТУРИЗМА

Важное значение для эффективного правового регулирования туризма имеет международный правовой опыт. При этом международное правовое регулирование связано не только с международным туризмом; оно оказывает существенное влияние на национальное законодательство в данной области.

Общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Российской Федерации являются составной частью ее правовой системы. Если международным договором Российской Федерации установлены иные правила, чем предусмотренные законом, то применяются правила международного договора (ч. 4 ст. 15 Конституции РФ).

Можно выделить две основные группы международных правовых актов в сфере туризма: акты, затрагивающие интересы стран СНГ; акты, затрагивающие интересы иных иностранных государств.

Прежде чем перейти к анализу международных правовых актов в сфере туризма, охарактеризуем роль и место Всемирной туристской организации (ВТО) в международном правовом регулировании туризма.

ВТО является специализированной организацией в системе ООН, созданной в 1975 г., и играет решающую роль в пропаганде и развитии ответственного, устойчивого и общедоступного туризма, призванного способствовать экономическому развитию, международному взаимопониманию, миру, благосостоянию, а также взаимному уважению, безусловному соблюдению гражданских прав и основных свобод. Выполняя эту миссию, ВТО уделяет особое внимание интересам развивающихся стран в сфере туризма.

Гаагская декларация по туризму принята Межпарламентской конференцией по туризму, проведенной в Гааге (Нидерланды) в 1989 г. Содержание декларации сводится к закреплению 10 основных принципов, которые необходимо соблюдать всем участникам отношений в сфере туризма. В каждом принципе закрепляются основополагающий тезис и рекомендации по его реализации:

Глобальный этический кодекс туризма принят в Сантьяго (Чили) в 1999 г. на 13 сессии Генеральной ассамблеи ВТО.

В кодексе освещаются следующие вопросы в сфере туризма: вклад туризма во взаимопонимание и взаимоуважение людей и сообществ; обязанности профессионалов туристического бизнеса; право на туризм; свобода туристских перемещений; права работников и предпринимателей в туристической индустрии.

Туризм рассматривается как двигатель индивидуальной и коллективной самореализации; фактор устойчивого развития; пользователь и творец культурного наследия; полезная активность для принимающих стран и сообществ.

Хартия туризма одобрена в 1985 г. на 6 сессии Генеральной ассамблеи ВТО. Фактически документ содержит рекомендации по деятельности нескольких субъектов туристической сферы: государства, представителей местного населения туристских районов, работников в сфере туризма и самих туристов. Рекомендации для последних содержатся в специальном разделе (Кодекс туриста).

Поскольку право на отдых признается во всем мире, государствам следует разрабатывать и проводить политику внутреннего и международного туризма, включающую в себя:

- развитие туризма на различных уровнях - местном, региональном, национальном и международном;
- обеспечение доступности туризма;
- защиту туристской среды;
- содействие росту туристского сознания и контактам местного населения с посетителями;

- обеспечение свободы передвижения, отсутствия какой-либо дискриминации и безопасности туристов;
- создание условий для беспрепятственного доступа туристов к службам здравоохранения, административным и юридическим службам;
- принятие мер по противодействию использованию туризма для эксплуатации других в целях проституции и распространения наркотиков.

При этом местное население само должно иметь возможность доступа к туристским ресурсам. Оно также вправе ожидать понимания и уважения к своим обычаям, религиям и прочим сторонам своей культуры, что должно обеспечиваться распространением соответствующей информации среди туристов. Местное население также должно принимать туристов «с лучшим гостеприимством».

Работники в сфере туризма, от которых зависит качество туристского продукта, также вправе рассчитывать на содействие со стороны государства, выражающееся в создании благоприятных условий их деятельности, обеспечении возможности профессиональной подготовки, сотрудничества между собой и с публичными властями.

Необходимо подчеркнуть, что и в случае, когда договор о сотрудничестве между Российской Федерацией и иностранным государством направлен на регулирование только туристских отношений, он имеет достаточно общий характер, устанавливая лишь определенные рамки для дальнейшего взаимодействия.

В качестве примера проанализируем Соглашение между Правительством РФ и Правительством Республики Болгарии о сотрудничестве в сфере туризма⁴. В соответствии с данным соглашением стороны:

- стремятся к упрощению формальностей, связанных с туристским обменом между Российской Федерацией и Республикой Болгарией;
- содействуют как организованному групповому, так и индивидуальному туризму, а также обмену специализированными туристскими группами, в том числе с целью посещения симпозиумов и конгрессов по вопросам туризма;
- поддерживают обмен между государственными органами управления туризмом статистической и другой информацией в области туризма, включая информацию о законодательных и иных нормативных актах государств, регулирующих туристскую деятельность, а также об опыте управления гостиницами и иными средствами размещения туристов;
- содействуют участию российских и болгарских туристских организаций в международных туристских выставках, проводимых при поддержке своих государственных органов управления туризмом, и т.д.

Литература

1. См.: www.world-tourism.org/ruso/about_wto/general_info_wto_updated2006.htm#mission
2. См.: Корнеев С.Е., Викулова О.Н. Международно-правовое регулирование туристской деятельности // Туризм: право и экономика. 2005. – № 4. – С. 24-27.
3. Чеботарева И.А. Указ. соч. С. 8.
4. Бюллетень международных договоров. 2008. № 10.
5. См.: Стригулина А.В. Сотрудничество Российской Федерации в рамках СНГ по вопросам правового регулирования международного туризма // Туризм: право и экономика. 2005. – № 4. – С. 31.

Даулетова Дильназ

Абай облысы білім басқармасы, Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№ 5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Бакенбаева А.М.**, тарих пәні мұғалімі

ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМНІҢ ЗАМАНАУИ ҚОҒАМДАҒЫ ОРНЫ

Мемлекетіміздің тұрақты экономикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етудің негізгі жолы білім беру жүйесін жоспарлы түрде құру болып табылады. Бүгінгі күнде ХХІ ғасырдың көшбасшы мемлекеті болу білім берудің тиімді жүйесін қалыптастыруда жатыр. Білім әлемдегі барлық мемлекеттердің негізгі басымдықтарының бірі болып саналады. Сондықтан қазіргі бәсекелестік заманындағы шарттарда әлеуметтік-гуманитарлық білім берудің маңыздылығы жоғары деп ойлаймыз.

Ақпараттық технологиялардағы заманауи жоғары дамыған технологиялық қоғамның ілгері дамуы үшін білімді және адал азаматтардың, қоғамдық өмірдің жаңа қағидаларын қалыптастыратын тұлғаларды қажет етеді. Қоғамдағы өмірді қалыптастыру жолында әлеуметтік-гуманитарлық білімдердің маңыздылығы мына түсініктермен байланысты: біріншіден, білімді қоғам бұл қарапайым ақпараттық қоғам ғана емес, бұл маңызды құндылықтар қорын құратын тұлғалық әлеуеттің қоғамдық және адами даму ілімдеріне сүйенетін қоғам. Екіншіден, экологиялық және әлеуметтік дағдарыстар шарттарында адамның кәсіби қызметі мәдени болжамдарға сәйкес қоғамның қауіпсіздігі мен даму басымдықтарын қамтамасыз етеді. Кез келген жоғары оқу орнындағы әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту жоғары білімнің маңызды ерекшеліктерін құрайды. Әлеуметтік-гуманитарлық білім адамгершілік сезімдеріне толы. Мұнда рухани құндылықтарды жасаушы және тұтынушылар арасындағы этикалық қағидалар қалыптасады. Заман талғамына сәйкестендірілген заңдылықтар әрдайым мәдени қажеттіліктерге сай жүйеленіп отырады. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндерді оқыту бізді рухани мәдениет әлеміне енгізеді және осы ортада адаспаудың жолдарын негіздейді. Мәдени ұстанымдардың тоқтаусыз өзгерістері орын алған өмірде сенімді болуға, қоғамдық өмірдегі құбылыстарды бағалау қабілеттілігі, қисынсыз әрі ырықсыз түйсікпен басқарылатын тобыр бөлшегі болмауға септігін тигізеді. Өмірлік жағдайлар негізінде қалыптасатын рухани құндылықтар адамзат өмірінде елеулі орынға ие. Ал әлеуметтік-гуманитарлық біліммен қол жеткізілген нәтижелі деңгей көрсеткішімен тығыз байланысты рухани даму дәрежесі маңызды рөлге де ие деп ойлаймыз. Қоғамдық мәдениеттегі оның әрбір құрамдас бөлігі ауыстыруға келмейді және өз бетінше тәуелсіз. Сондықтан қоғамдық және адамзат өмірінде философиялық, тарихи, саясаттанулық, құқықтық, психологиялық, әлеуметтанулық, педагогикалық білімдерді игеру маңызды саналады. Тарих – ол ең алдымен әлемді тану, оның өткенін ашу. Қоғамның дамуы азаматтардың тарихи сабақты терең ұғынуымен байланысты. Қазақстан Республикасы саяси жүйесінің ерекшеліктерін тануға болады. Аталмыш пән арқылы саясаттың біртұтас қоғамдық құрылым ретіндегі мәні ашылады, саяси қатынастардағы ішкі және сыртқы байланыстар айқындалады, саяси дамудың негізгі заңдылықтары анықталады, еліміздің саяси дамуындағы негізгі бағыттар, механизмдер мен басымдықтары айшықтала түседі. Бүгінгі күнде студенттердің аз оқитыны белгілі. Қорыта келе, әлеуметтік-гуманитарлық білім жоғары білімді жаңғыртудың өмірлік маңызды талабына айнала отырып, заманауи маманның кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады.

Әдебиеттер

1. Nassimov M.O., Paridinova B.Z. Credit technology of education (on the example of the republic of Kazakhstan) (in Kazakh) // The Fourth International conference on development of pedagogical science in Eurasia. Proceedings of the Conference (May 15, 2015). «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 2015. – P. 7-9. Панина Г.В. Роль социально-гуманитарных дисциплин в модернизации образования // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия история, культурология, философия. – 2012. – №11. – Т. 75. – С. 181
2. Паридинова, Б. Ж. Әлеуметтік-гуманитарлық білімнің заманауи қоғамдағы орны / Б. Ж. Паридинова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2016. – № 19.2 (123.2). – С. 32-34. – URL: <https://moluch.ru/archive/123/34436/> (дата обращения: 03.04.2023).

Ерзатқызы Жанель

Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің “№10 қазақ мектеп-гимназиясы” КММ
Ғылыми жетекшісі – **Жумадилова Н.К.**, биология пәнінің мұғалімі

РЕПРЕССИЯҒА ҰШЫРАҒАН ТҰҢҒЫШ ҚАЗАҚ БИОЛОГЫ

Зерттеу жұмысында қазақтың тұңғыш биологы Күдерин Жұмахан Маусымбайұлының ғылыми зерттеулері мен еңбектері келтірілген.

Зерттеудің мақсаты: Келешек ұрпаққа бабалар мирасынын жойылып кетуіне жол бермей, сақталуын қамтамасыз ету. Жерлес ғалым еңбектеріне назар аудартып, оқырманның табиғи әуесқойлығын ояту.

Әр аймақтың аяулысы есімі ел есінде мәңгі сақтар, еңбегі жұртта ән қылып мақтар ұлдары болады осындай тұлғалардың бірі Абай облысы Аягөз ауданы Айғыз ауылының тумасы тұңғыш қазақ биологы Күдерин Жұмахан Маусымбайұлы. “Жақсының аты өлмейді, ғалымның хаты өлмейді” демекші ендігі

жерде Жұмахан Маусымбайұлының еңбектерін зерттеу барысында мен Семей қаласындағы Абай атындағы әмбебап кітапханаға бардым. Мұндағы сирек кездесетін қорларда биологтың төте жазуымен жазылған “Өсімдіктану” кітабын таптым. Зерттеуді жалғастыру мақсатында Алматы қаласындағы Қазақстан Республикасының ұлттық кітапханасына бардым. Мұнда сирек кездесетін кітаптар мен жазбалар қорында Жұмахан Кудериннің “Өсімдіктану” оқулығының екі кітабын, “Қой мен оның жүні” атты көне кітаптарын таптым. Мұндағы “Өсімдіктану” деп аталатын екі кітап екі түрлі. Өсімдіктанудың алғашқы кітабы төте жазуымен 1927 жылы Мәскеу қаласының баспасында жарық көрген. Автор сөзімен айтқанда “Бұл кітап 7-9 бастауыш мектептердің оқушыларына арналып жазылды”. Кітап үш бөлімнен тұрады. Сондай-ақ кітапта пайдаланылған әдебиеттердің тізімі және ең соңында орысша-қазақша терминдік сөздік берілген. Бұл автордың аудармашылықпен қызығушылығын айтады.

Екінші кітабы 1930 жылы Қызылорда қаласында басылып шықты. Кітап 5 бөлімнен тұрады. Ең қызықтысы 1991 жылы “Өсімдіктану” оқулығының 2 кітабын біріктіріп бастауыш сынып оқушыларына арнап “Өсімдіктану” оқулығын басып шығарды. Ең аяныштысы бұл кітаптың қазіргі кезде қолданысқа ие болмауы. Зерттеу жұмысымды өз қаламда жалғастырдым. Аудандық кітапхана қорынан биологтың “қуғын-сүргіннен аман қалған еңбектері” атты жинағын таптым. Бұл жинақтың мазмұнына автордың “Қой мен оның жүні”, “Қант қызылшасы” атты кітаптары және “Кендір”, “Кенеп”, “Ауылшаруашылық машиналары” аудармалары енді.

Ғалымның әсіресе тәжірибе жасауға ерекше назар аударуы қызықтырады.

Сөзіміз дәлелді болу үшін біраз мысал келтірейік.

1921 жылы елді эпидемиялық оба алды. Оның алдын алу мақсатында ғалым “Ыстықкөл тамырымен обаны емдеу” еңбегін жазып шығарды.

1930 жылы талшық пен май алу мақсатында алғаш бір тұқымды қарасора өсіріп шығарды. Және де қарасораның дәрілік қасиетін атап өтті. Бұл биологтың зерттеулерінің ерекше маңыз алғанын айтады.

Қортындымды ғалымдардың сөздерімен тұжырымдасам: “Жұмақан Кудерин-қазақтан шыққан тұңғыш биолог ғалымдардың бірі.” “Өсімдіктану” кітабы ботаника жөнінде қазақ тілінде шыққан тұңғыш кітап. Биолог-ғалым Жұмақан Кудериннің “Өсімдіктану” кітабы қазірдің өзінде маңызын жоғалтқан жоқ. Ол әлі де болса қазақ арасына өсімдік өмірі жөнінде ғылыми білімді таратудың өте құнды құралы болып табылады. Бұл кітап-ғалымдар мен ғалым мұғалімдердің іс жүзінде кең пайдаланып, жетекші құрал ретінде пайдаланып, жетекші құрал ретінде таптырмайтын қолмақты еңбек. Бұл еңбек-ұрпағына қалдырған ата мұрасы! Теңізге тамған тамшыдай, осындай туындыларды шаң-тозаң астына қалдырмай оқырмандар қолына жеткізу біздің қасиетті борышымыз болмақ.

Ботабаев Нурболат

КГКП «Электротехнический колледж» г. Семей

Научный руководитель – Гидулян Н.Л., преподаватель общественных дисциплин

СЕМИПАЛАТИНСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА МУХТАРА ОМАРХАНОВИЧА АУЭЗОВА

Мухтар Омарханович Ауэзов – писатель, драматург и ученый, лауреат Ленинской и Сталинской премии первой степени, академик АН Казахской ССР, председатель союза писателей Казахстана.

Цель нашей работы осветить Семипалатинский период жизни и общественной деятельности М.О Ауэзова с декабря 1919 по октябрь 1925 на основе архивных документов Семипалатинского Губревкома, Губисполкома, отдела народного образования, которые хранятся в центре документации новейшей истории. В архиве сохранились два личных дела Мухтара Омархановича Ауэзова которые долго нигде не разглашались и не публиковались.

Известно, что с самого рождения и до 10 лет будущий писатель жил на своей родине – в предгорьях Шыңғыстау.

Далее его жизнь тесно связана с нашим городом. Дядя Касымбек устроил мальчика в пятиклассное городское училище.

До сих пор сохранилось здание пятиклассного училища по улице Абая 76, (бывшая Большая Владимирская, Советская), где сейчас находится колледж радиотехники и связи. На стене здания висит мемориальная доска, указывающая на то что он учился в этом здании.

В 1913 году Мухтар Ауэзов закончил с отличием первый класс учительской семинарии. а завершил обучение в 1919 году.

О годах учебы Ауэзова Каюм Мухамедханов пишет: «Мухтар в 1912-1913 учебном году закончил с наградой первый класс семинарии. В том же исследовании «Мухтар-семинарист» Каюм Мухаметханов пишет:

«... Однажды он, подойдя по ближе к одному большому двухэтажному дому немного постоял и молча сказал: «В этом доме я жил в 1918-1920 годах» в то время эта улица называлась Больничной, а номер дома был 62, сейчас адрес этого дома улица Академика Павлова 70.

В студенческие годы он играл за первую в городе футбольную команду «Ярыш», был полузащитником.

В годы учебы Мухтара Ауэзова в Семипалатинске, здесь преподавали увлеченные своим призванием люди: Абиkey Сатпаев, Николай и Виктор Белослюдовы, Николай Коншин и супруги Назипа и Нургали Кульджановы.

Два будущих академика, два выдающихся сына казахского народа Мухтар Ауэзов и Каныш Сатпаев познакомились в Семипалатинской учительской семинарии и остались на всю жизнь друзьями и единомышленниками

Известно, что уже тогда М. Ауэзов отличался от своих сокурсников тем, что имел к этому времени опыт публикаций в печати. Более того, ранние его выступления в печати привлекали внимание читателей злободневностью поднимаемых в них проблем. Тесно связанный с народом, он мечтал изменить эту жизнь, сделать ее добрее, счастливее, свободнее. Именно эти идеи определили начало творческого пути М. Ауэзова.

Один из активных участников и руководителей кружка Галиакпар Тюребаев вспоминает, что «Под непосредственным руководством Мухтара, полтора месяца готовили пьесу «Ел Ағысы». Зрители и после спектакля сидели не сдвинувшись с места, пока мы не пообещали через несколько дней сыграть повторно. На следующий день после показа Семипалатинской публики поставили ее в клубе имени Октября.

Помимо драматургии в эти же годы Мухтар Ауэзов начал пробовать свои силы в художественной прозе, писал рассказы, очерки и занимался переводами.

Его первые произведения, созданные в переломном 1917 году, были адресованы народу. Пьеса «Енлик – Кебек», рассказы и повести «Судьба беззащитных», «Кто виноват», «Сирота», «У могилы Сыбана», «В тени прошлого», «Барымта», «Красавица в трауре» и другие проникнуты страданиями и болями о народе. В них молодой писатель остро высвечивает противоречия и пороки тогдашнего времени. Но не только ради разоблачения отживающих порядков и норм жизни создал их автор. Он хотел подвести читателя к мысли, что пороки и пережитки в жизни обществе не исчезнут сами собой, нужна повседневная социальная, гражданская борьба с ними. Эта же мысль пронизывает и большинство первых научных и публицистических статей автора, опубликованных в различных периодических изданиях того времени: «Основа жизни - женщина», «Наука», «Научный язык», «В чем причины расслоения в казахском обществе?», «Некоторые свойства казахского характера», «Чем руководствоваться?» и другие. Социально – философские, эстетические проблемы, поднятые М. Ауэзовым в этих статьях, связаны с основными вопросами тогдашней жизни: просвещения народа, приобщением к культуре.

В 1918 году Мухтар Ауэзов и Жусупбек Аймаутов издавали в Семипалатинске журнал «Абай».

В Семипалатинские годы Мухтар Ауэзов увлеченно занимался и художественным переводом. Первым русским писателем, к творчеству которого он обратился как переводчик, был Лев Николаевич Толстой.

Впервые Ауэзов перевел его произведение «Будда» и опубликовал в 1918 году в журнале «Абай». Журнал «Абай» после выхода 12 номера был закрыт по идеологическим мотивам.

В 1919 году, по окончании учительской семинарии, началась непосредственная и активная деятельность Мухтара Ауэзова в Семипалатинске. В нашем городе он работал в Губернском революционном комитете. Далее он работал в Губисполкоме, в отделе народного образования, одновременно пробуя силы в драматургии и журналистике.

Помимо драматургии в эти же годы Мухтар Ауэзов начал пробовать свои силы в художественной прозе, писал рассказы, очерки и занимался переводами.

Работы писателя публиковались в журналах «Шолпан», «Таң», «Абай», «Қызыл Қазақстан» в Семипалатинской областной газете «Қазақ тілі» и в других периодических изданиях. Большинство первых публикаций Ауэзов давал под различными псевдонимами: Аргын, Коныр, Айгак.

Неугомонный юноша от природы одаренный, Мухтар Ауэзов после октябрьскую эпоху интересовался различными животрепещущими вопросами на злобу дня. Его увлекали не только литературные жанры, но и актуальные темы просвещения, культуры, науки и социального устройства. В редактируемом им самим журнале «Абай», публиковались такие статьи как «Оқу адеси» - «Метод обучения» (1918, № 11), «Ғылым тілі» – «Научный термин» (1918, № 7).

По разным источникам известно, что молодой Мухтар примыкал к организации «Алаш-Орда», участвовал на съезде алашордынской молодежи в Омске. Осенью 1922 года за «Нарушение партдисциплины» Ауэзов был исключен из партии большевиков, в которой состоял три с половиной года.

После года учебы вольнослушателем университета в Ташкенте, Мухтар Ауэзов в 1923 году поступил в Ленинградский государственный университет на филологическое отделение.

По возвращению в Семипалатинск в 1924 году Мухтар Ауэзов снова окупился в гущу общественных, педагогических и культурно-просветительских дел. В 1924-1925 годах работал в педтехникуме, преподавал казахскую литературу.

Тогда им были созданы такие замечательные рассказы как «Кровавая ночь», «В тени прошлого», «Красавица в трауре».

В это время Мухтар Ауэзов был избран заместителем председателя Семипалатинского отделения Русско-Географического общества, принимал участие в работе местной периодической печати. В отчете отдела РГО за второе полугодие 1924-1925 года, есть лаконичная запись: «...Зам председателя М.О Ауэзов в начале сентября выбыл в Ленинград для продолжения образования.

Именно с этой даты и завершается период жизни Мухтара Ауэзова который был тесно связан с городом Семипалатинском.

Литература

1. Центр документации новой новейшей истории Ф.72, оп 2, л. 8, л. 11
2. Центр документации новой новейшей истории Ф.73, оп 1, д. 18, л. 25
3. Центр документации новой новейшей истории Ф.203, оп 2, д. 3, л. 19
4. Центр документации новой новейшей истории Ф.203, оп 2, д. 3, л. 20
5. Центр документации новой новейшей истории Ф.73, оп 1, д. 15, л. 38
6. Каюм Мухамедханов. Мухтар – семинарист «Қазақ әдебиеті» за 9 марта 1984 год
7. Кабдолов З., Ауэзов (на каз.яз.). – Алматы: Санат, 1997. 352 с.
8. М. Султанбеков Семипалатинские годы Мухтара Ауэзова «Абай» № 4.97
9. Л.Қ. Қадырова, Э.Н. Силина, Т.О. Тусунбаева Мұхтар Әуезов және архив Семей 2017г.

Құрманбаева Эльназ

М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі

Ғылыми жетекшісі – Мұқанов Т.Ж., тарих және қоғамдық пәндер оқытушысы

СЕМЕЙДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНИКУМЫНЫҢ ОҚЫТУШЫ КАДРЛАРДЫ ДАЙЫНДАУДАҒЫ ҚЫЗМЕТ (1922-1937 жж.)

Кеңес өкіметі орнағаннан кейін білім беру саласын дамыту, сауатсыздықпен күрес мәселесі мәдени өзгерістердің басты бағытына айналды. Осы бір тарихи кезеңде, 1922 жылы Семей қаласында қазақ және орыс педагогикалық техникумдары ашылып, еліміздің халық ағарту саласының дамуына зор үлес қосып, іргелі оқу орны ретінде қалыптасты. Оқу орнының тарихи маңызы туралы көрнекті абайтанушы, әдебиетші-ғалым Қайым Мұқамедханов «Семей таңы» газетінде жарыққа шыққан «Тамаша тарихы бар техникум» деген мақаласында «Совет өкіметінің алғашқы жылдарында ашылған Семейдегі оқытушылар даярлайтын тұңғыш қазақ педтехникумының тамаша тарихы бар. Бұл техникум туралы арнаулы еңбек

жазуға болады», - деп атап өткен еді [5]. Көрнекті педагог, алаш қайраткері Ә.З. Сәтбаев қазақ педтехникумының алғашқы директоры ретінде оқу орнының қалыптасуына өлшеусіз үлес қосты. Оқу орнында Ә.З.Сәтбаев басшылық жасаған жылдары Ленинград университетіндегі оқуынан 1924 жылы М.О. Әуезов шақырылып, қазақ педтехникумында қазақ әдебиеті тарихы, әдебиет теориясы пәндерінен сабақ берді. Қазақ педагогикалық техникумында көрнекті алаш қайраткерлері Х. Ғаббасов, Ә. Ермеков, педагог, журналист С. Мұстафин, педагог, жазушы, драматург Т. Жомартбаев, педагог, театр қайраткері Ғ. Төребаев, ағартушы-журналист, педагог М. Тұрғанбаев, білікті ұстаздар И.Ф. Виноходов, Е.И. Мертвцов т.б. жемісті еңбек етті. Педтехникумды 1920 жылдардың аяғы мен 1930 жылдары А. Жиенғалиев, Ш.М. Мұхаметов, К. Хамитов, Т.И. Жаиықбаев басқарды.

Семей педагогикалық техникумының халық ағарту саласында жемісті жұмыс атқарғанын БАҚ беттерінде жарияланған мақалалардан аңғаруға болады. «Қазақ тілі» газетінің 1923 жылғы 25 марттағы санында жарияланған «Семей жайы» атты үлкен мақаласында белгілі қоғам қайраткері А. Асылбеков: «Оқу жұмысы елде нашар. Семей қаласында оқытушылар дайындайтын мектебі бар. Мұнда жүз шамалы қазақ баласы оқиды. Мұның бастығы Сәтбаев жолдастың бұл іске шын кірісіп, ынталы жүрекпен істегендігінен Қазақ республикасындағы бірінші реттегі мектеп деп санауыма болады» – деп баға береді. [2].

Педагогикалық техникумның кітапханасы жұмыс істеп, қаражат көзі тапшы болғанына қарамастан қажетті газет, журналдарға жазылып отырды. Мәселен, 1926 жылы 180 рубль, 35 тиынға 26 басылымға жазылған. Техникум оқушылары «Ес-аймақ» труппасының жұмысына белсене қатынасты. Қазақ педагогикалық техникумының 20 адамға арналған жатаханасы болған. Оқытудың бекітілген арнайы бағдарламасының болмауына байланысты техникум оқытушылары бағдарламалар мен жоспарларды өздері дайындауға мәжбүр болды. 1935-1936 оқу жылында қазақ педагогикалық техникумының сырттай бөлімі ұйымдастырылып, ШҚО бойынша 14 оқу-кеңес беру пунктерінің басын біріктірді.

Семей қазақ педтехникумынан оқып, тәлім – тәрбие алған көрнекті қайраткерлерден: академик Ә. Марғұлан, профессор М. Ақынжанов, профессор Ә. Сембаев, Қазақ ССР Ішкі Істер Министрі Ш. Қабылбаев, белгілі журналист Ғ. Сармұрзин, ақын, журналист, педагог Т. Қасенұлы, Социалистік Еңбек Ері Жақия Шайжүнісов, абайтанушы ғалым Мұратбек Бөжеев, т.б. атап өтуге болады. Ә. Марғұлан Семейдің педагогикалық техникумында оқыған кезін, ұстаздарын еске алып: «Ұстаздарымыз жақсы болды. Жас кезімде, Семейде Ә. Сәтбаев, Сироткин, Виноходовтан сабақ тыңдадым. Виноходов географиядан сабақ беретін. Магеллан бұғазының қай жерде екенін, Марко Полоның жүрген жолын картадан көрсетуді сұрағанда: «Магелландай бол» деп тағлым айтып отыратын», – дейді [5].

Қорыта айтқанда 1920-1930 жылдары Қазақстанда халық ағарту саласы сапалық тұрғыда үлкен жетістіктерге жетті. Мемлекет тарапынан қолдау мен қазақ зиялыларының жанкешті жұмысы оң нәтижелер берді. Еліміздегі сауатсыздықпен күресте, мектептерді педагог кадрлармен қамтамасыз ету ісіне еліміздегі іргелі оқу орны болған Семей қаласындағы қазақ және орыс педагогикалық техникумдары да зор үлес қосты. 1939 жылғы Бүкілодақтық халық санағы қазақ халқының сауаттылығын – 54,5%, орыс халқының сауаттылығын – 70,4%, басқа халықтардың сауаттылығын – 56,5% деп көрсетті. Алаш зиялылары білім алған, қызмет жасаған оқу орнынды білім алғанымды мақтаныш етемін.

Әдебиеттер

1. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010.
2. Алаштың білім ордасы. Семей: М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі, 2013.
3. Алаштың білім ордасы. Семей: М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледжі, 2018.
4. Ерлан Сыдықов. Алаш қаласының тарихы. – Семей, 2010.
5. Қайым Мұқамедханов. Тамаша тарихы бар техникум. Семей таңы. 2 маусым. 1992 жыл.
6. Ш. Жанаева. Өткені – тарих, бүгіні – кемел Семейдегі М. Әуезов атындағы педагогикалық колледжге – 110 жыл // Егемен Қазақстан, 24 қыркүйек, 2013 жыл.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ӘЛЕМДІК БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНЕ ТАБЫСТЫ КІРІГУДІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Бүгінгі таңда Электротехника колледжі түлектерінің еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында шетелдік оқу орындарымен, компаниялармен одан әрі ынтымақтастық үшін оқу орнын халықаралық деңгейге көшіру бойынша жұмыс жүргізуде. Көптеген жылдар бойы Электротехника колледжі Ресей Федерациясының оқу орындарымен ынтымақтастықта болды:

1. "Кеңес Одағының Батыры Н.Я. Анфиногенов атындағы Қорған технологиялық колледжі" (ГБПОУ "КТК")
2. "Мәскеу политехникалық колледжі"
3. "Бийск мемлекеттік колледжі"
4. Мәскеу облысының "Рамен колледжі" мемлекеттік бюджеттік кәсіптік білім беру мекемесі
5. Омбы индустриалды-экономикалық колледжі.

2021 жылдың қаңтарында студенттер орта кәсіптік білім беру студенттеріне арналған Бүкілресейлік зерттеу / курстық жұмыстар (жобалар) конкурсына қатысты. 2021 жылғы 18 ақпанда "IT-бейіндегі мамандарды даярлау кезінде оқытуды ұйымдастырудың жаңа тәсілдері" атты панельдік пікірталас өтті. WS аймақтық чемпионатының іскерлік бағдарламасы аясында. 2021 жылғы 26 ақпанда инженерлік-педагогикалық қызметкерлер "World Skills қозғалысын дамыту: проблемалар мен перспективалар" тақырыбындағы online - семинарға қатысты.

2022 жылғы 23 желтоқсанда біздің колледжде «Өңірлік тарих – тұлғаның рухани, адамгершілік дамуының және азаматтықтың қалыптасуының негізі» атты XIV Тарихи оқулар халықаралық деңгейде өткізілді.

Бірнеше жыл қатарынан Электротехника колледжі World Skills – халықаралық қозғалыс чемпионатына белсенді қатысып келеді, оның мақсаты – жұмысшы мамандықтарын дәріптеу және олардың мәртебесін көтеру.

2019 жылы Электротехника колледжі ШҚО білім басқармасымен және Deutsche gessellschaft fur Internationale Zusammenarbeit Герман қоғамымен бірлесіп оқу орнын халықаралық деңгейге көшіру және оқу-материалдық базаны, инженерлік-педагогикалық қызметкерлерді бейімдеу және оқу процесін халықаралық білім беру стандарттарына әдістемелік қамтамасыз ету бойынша жұмыс жүргізді. Біздің колледжде Германияның электр және мехатроника сарапшылары. В. Штольц, и Б. Хойер келді.

2019 жылы Электротехникалық колледж LUCAS-NULLE компаниясымен ынтымақтастық туралы келісім жасады.

2020 жылы Эразмус + бағдарламасының "Жоғары білім берудегі әлеуетті арттыру" компоненті бойынша Алтыншы Конкурс қорытындысы бойынша Еуропалық Комиссияның Білім, аудиовизуалды құралдар және мәдениет жөніндегі Атқарушы Агенттігінің шешімімен қаржыландыру үшін Қазақстандық жоғары оқу орындары мен колледждердің қатысуымен "Электротехника колледжі" КМҚК 618835-EPP-1 жобасына кірді-2020-1-KZ-EPPKA2-CBHE-SP KAZDUAL "Қазақстанда дуалды жүйені енгізу". Осы жоба аясында колледждің 9 қызметкері Германия, Австрия және Эстонияда білім алды.

2022 жылы Электротехника колледжі SIEMENS Kazakhstan компаниясының "SiTraining" оқу орталығымен Меморандум жасады.

Германияның аккредиттеу, сертификаттау және сапамен қамтамасыз ету институтымен жұмыс жүргізілуде, 2 адам сарапшыларды оқытудан өтті.

Қорытынды:

Халықаралық ынтымақтастық саласындағы жүзеге асырылатын жұмыс біздің колледж студенттерінің білім деңгейін арттыруға, ел экономикасы үшін мамандарды кәсіби даярлауда инженерлік-педагогикалық құрамның әдістемелік әлеуетін жетілдіруге, индустриялық-инновациялық даму бағдарламасын орындауға ықпал етеді.

БАСПА ІСТЕРІ

Семей қаласында көптеген баспа істеріне үлес қосып жатқан газет, журналдар, кітапханалар атап өтетін болсақ ТВК6, Спектр, Семей таңы тб газеттері Абай кітапханасы, Орталық кітапхана, Мемлекеттік медицина университетінің кітапханаларынан бөлек басқа кітапханаларды жатқызуға болады. Сонымен қатар ұлы Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Мұхтар Әуезов сынды ақын жазушылардың ізін қуып келе жатқан жазушылар, абайтанушылар, тарихшылар қаламызда жетерлік.

Абай кітапхана қорында 274 дана кітап болып, 130 оқырманға қызмет көрсеткен. 130 оқырманның 30-ы жоғары білімді, оның ішінде 3-еуі әйел адам; 38-і орта білімді, оның ішінде 13-і әйел, әйел адам болған көрінеді. 130 оқырманның 111-і орыс, 9-ы поляк, 1-еуі неміс, 5-еуі еврей, 4-еуі қазақ ұлтынан екен. Күні бүгінге дейін бұл кітапханаға 135 жылдан артық уақыт өтті.

Қазіргі күнде кітапхана құрылымы оқырмандарына жақсы жағдай жасап қойған. [1]

Семей қаласы мемлекеттік медицина университетінің кітапхана қоры 330 000 аса әдебиеттер көшірмелерінен тұрады, медициналық диссертациялар түйіндемелері, журналдар, осы заманғы мерзімдік шығарылымдардың 2000 аса атаулары кіреді. Кітапхана ҚР-ның Солтүстік және Шығыс облыстарындағы медициналық әдебиеттердің ең үлкен қоймасын көрсетеді. Университетте өзінің баспа басылымдық орталығы және кішікөлемді типографиясы бар, онда қызметкерлердің ғылыми жұмыстары, монографиялар, студенттердің конференцияларынан басылған материалдар жиналған. Сол сияқты «Наука и медицинские услуги» және «Медицина для всех» журналдары да осында басылады [2].

«Семей таңы» газеті еліміздегі ең көне баспа басылымдарының біріне – «Семей таңы» газетіне 103 жыл толады. Ол ХХ ғасырдың басында шығып жатқан көптеген газеттердің мұрагері болып табылады. Газеттердің авторлары «Семей таңы» ұжымының алғашқы мүшелері болып, олардың арасында Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтұрсынұлы, Мыржақып Дулатов, Мұхтар Әуезов бар. Олардың басты мақсаты: тәуелсіздік – қазақтың сан ғасырлық арманы. Бастапқыда «Сарыарқа» газетінің жалғасы ретінде «Семей таңы» басылымы пайда болды [3].

«Дидаг» газеті биыл 92 жыл толып отыр. 1931 жылдың 24 қазанында Кенді Алтайдың етегіндегі кеншілер шаһары – Риддерде «Жұмысшы» деген атпен өмірге келген. «Кешегі алмағайып заманда «Қазақ активін» ұйымдастырушылардың бірі болған, редактор Мақсұт Тайшыбаев болған. Одан бергі кезеңдерде «Социалистік Алтай», «Алтай большевигі», «Коммунизм туы» деген атпен жарияланған. 88 жылдық тарихында өңір журналистикасының ұстаханасына айналған басылымнан белгілі академик Шерияздан Елеукенов, ғылым докторы Жұмағали Ысмағұлов, Оралхан Бөкей, Ұлықбек Есдәулетов, Дидахмет Әшімханов, Мүсілім Құмарбеков, Кеңес Юсупов тб үлес қосқан. 2006 жылы Қазақстан Журналистика академиясының «Алтын Жұлдызын» иеленсе, 2007 жылы Президент Грантына қол жеткізген [4].

Қазіргі Семей өңірінің жазушыларынан Абай кітапханасына кітаптарын өткізіп, кейде сыйға тартып жататын 20 жуық жазушылар бар Олар Асан Омаров, Мұратбек Оспанов Бекен Теміров сынды жазушылар. [5]

Әдебиеттер

1. semeylib.kz
2. Қазез Аружан Асқарқызы (Мемлекеттік медицина университетінің кітапханашысы)
3. e-history.kz
4. «Спектр» газеті
5. Замзагүл Төлтайқызы Мұқанова (Абай атындағы кітапханада библиограф қызметін атқарады)

Божко Полина

КГКП «Педагогический колледж имени М.О. Ауэзова»

Научный руководитель – Гельмендинова М.Б., преподаватель социально-экономических дисциплин

ЛЕГЕНДЫ О ЛЮБВИ КАК НАСЛЕДИЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Степь является домом для богатого культурного наследия, овеянного легендами, мифами и фольклором. Эти легенды – истории любви и утраты, являются неотъемлемой частью казахского фольклора и передаются из поколения в поколение.

Так благодаря одной из них появилось величественное надгробие – мазар влюбленным Козы-Корпеш и Баян-Сулу, воздвигнутое близ аула Тансык Аягузского района Абайской области. Общая высота 11,65 м. На строительство мавзолея младший брат Сабырая отца Козы – Тайлакбий отправил 40 тысяч рабочих рук, на берегу реки Тобол был устроен той, конные состязания. Как воспел акын Жанак Айбас, каменный купол возводили 50 тысячами человек. Этот купол сохранился как символ любви и дань памяти до наших дней. По народным сказаниям на строительство купола были доставлены камни из близлежащих гор, между которыми и Аягозом были выставлены цепью люди, и они передавали камни из рук в руки. В мавзолее находятся четыре каменных бюста, народ считает, что это Баян, Козы и сестры Баян-Айтансык и Айкыз. Имена героев легенды запечатлены в названии горы, которая носит имя Баян, двух речек, впадающих в реку Аякоз, называемых Айтансык и Айкыз [1,3]. Чокан Валиханов, побывавший у памятника в 1856 г., был поражен его высотой: девять человек должны были встать друг на друга, чтобы верхний дотянулся до купола. Большую ценность представляют сделанные им зарисовки стоявших у памятника каменных изваяний. По народной легенде фигуры изображали Козы-Корпеша, Баян-Сулу, её младшую сестру и сноху. Пушкин, бывая в степях Оренбуржья, слышал и записал эпос о трагической любви казахских Ромео и Джульетты [4].

Привольной птицей летит над степью и сопками Абайского района песнь о прекрасной любви девушки Енлик из рода Матай и юноши Кебек из рода Тобыкты.

Батыр Кебек и красавица Енлик стали жертвой междоусобицы двух родов. Они полюбили друг друга вопреки всему и стали родителями чудесного малыша. Суровый бий Кенгирбай в назидание другим, приказал казнить влюбленных, утверждая тем самым степной закон [3]. История, двух любящих сердец воплотилась в литературные шедевры Шакарима Кудайбердыулы и Мухтара Ауэзова почти полтора века спустя. Впервые поэма под названием «Слово, сохранившееся в памяти казахов» была опубликована в газете «Дала уалаяты» (№ 31 - 39) в 1892 году. В 1900 году в № 46 газеты «Дала уалаяты» был опубликован другой вариант поэмы под названием «История быта казахов», в котором сохранена исходная сюжетная линия, но герои носят другие имена. Социальной остротой, сатирическим изображением суда биев интересна поэма Магауи Кунанбаева, по сюжету и композиции близкая к первому варианту. В 1960 году она была издана в сборнике «Поэмы» в Алма-Ате. В 1912 году в Семипалатинске вышла в свет поэма Шакарима Кудайбердиева «Несправедливое наказание», в которой автор дал свою трактовку основной темы поэмы «Енлик-Кебек», подчеркнув историческую достоверность описываемых событий, которые он отнёс к 1780 году. В 1917 году М.О. Ауэзов написал трагедию «Енлик-Кебек», которая многие десятилетия не сходит со сцен казахских драматических театров. Впервые «Енлик-Кебек» был поставлен в ауле Абая в 1917 году, режиссёром и суфлёром этой постановки выступил сам автор [2].

Мавзолеем Енлик и Кебек находится на небольшом холме в 126 километрах на юго-восток от города Семей в Абайской области. Еще издали, виден пирамидальный обелиск, установленный на массивном фундаменте шатровой формы. Памятник был построен с помощью общественности района под руководством заместителя председателя райисполкома Шакена Сейсенбаева, заведующего районным отделом культуры Какима Кумарова в 1959 году. В 1970-м г. был облицован мрамором [3]. В строительстве использовались красные, бордовые и светло-серые граниты, были установлены цепи. Памятник представляет собой башню высотой 6 метров, с куполом, с четырех сторон установлены арки, украшенные восточным орнаментом. На фасаде памятника надпись: «Енлик-Кебек».

Два памятника – олицетворение сильной любви.

Литература

1. Байторина Нурай. Уникальные легенды и истории Востока. «Вести». № 4 (1289) 15 января 2019 года, с.3
2. Кантарбаев А., Юрченко М., Сембаева К. «Легенды и сказания Восточного Казахстана» в рамках программы «Рухани жаңғыру». Электронная книга. 2018
3. <https://visiteast.kz/turistu/chto-posmotret/istoriya-i-kultura/svyashhennyie-mesta/mavzolej-kozyi-korpesh---bayan-sulu.html>, <http://kray.pushkinlibrary.kz/ru/sakralnaya-geografiya-vostochniy-qazaqstan/mavzolej-enlik-kebek.html>
4. <https://visitkazakhstan.kz/ru/guide/places/view/310/>

Нұрбаева Гүлжан

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Қызыров Е.М.**, тарих пәнінің мұғалімі

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Ұлтымыздың болашағы – ұлттық тәрбиеге тәуелді. «Тәрбиесіз өскен талантқа амал жоқ» – деген түркі ойшылдарының ұғымын ескерсек, өнегесіз өскен ұрпақ ұлт болып қалыптасуға, тұлғалануға дәрменсіз келеді. Себебі ұрпақтың кісілігі ұлттық санадан туады, ұлттық сана қашанда жастың бойында ұлттық тәрбиемен қалыптасып отырған. «Қызға қырық үйден, ұлға отыз үйден тыйым» жасау халқымыздың ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән бергендігін көрсетеді. Қазіргі таңда өзекті мәселе болып отырған балалардың бос уақытының тиімді ұйымдаспауынан құқық бұзушылықтар көбейіп кетті. ата-бабаларымыз бүтін бір ауыл болып ұйып, жас өскіннің тәрбиесін қадағалап отыруды парыз санаған. Қазіргі таңда күйбелең тіршілік деп балаға ұлттық тәрбие беру төмендеп кетті. Енді сіздерге ұсыныс ретінде ұлттық санамызды көтеру мақсатында Күншығыс елін алып отырмын. Жапондар – әлемдегі ең еңбекқор халық. Азаматына еңбекқорлық қасиет балабақшадан сіңіп, мектепте бекиді. Әр адамның өзін өзі қадағалауы, қоғам алдындағы жауапкершілік, ортадағы сыйластық қарым-қатынас бастауы да – мектеп. Жапониядағы бастауыш мектептің басты мақсаты – бала бойында мәдениетті адам қасиеттерін қалыптастыру, жалпы білім негіздерімен таныстыру. Мектептерде арнайы жабдықталған кабинетте «Отбасы тәрбиесі» деген пән оқытылады. «Қарияларға құрмет» деп аталатын сабақ барысында балалар ақсақалдармен жүздесіп, шаруасына қолғабыс тигізеді. Мектеп формасына қатысты барлығына ортақ талап бар. Мектеп ауласында тыйым салынған әрекеттің бірі – бозбала мен бойжеткеннің оңаша кездесуі. Жалпы, жапон қоғамында ұл мен қыздың мектепте оқып жүріп, махаббат оқиғаларын бастан кешіруі жат үрдіс. Оқушы білім алу жолында бөтен нәрсеге алаңдамауы керек. Жапон оқушылары әлемдегі бос уақыты жоқ еңбексүйгіш балалардың санатына жатады.

Балаға экономикалық жағдай толығымен жасалса да, рухани азықтың берілуі өте маңызды. Ол – білім мен тәрбие. Білімсіз адам өмір сүре алғанымен, тәрбиесіз адам өмір сүре алмайды. Бұл туралы ғұлама ғалым Ибн Сина: “Балада рух, дене тәрбиесі және такамүлі / үйренуімен ілгерлеуі / бірге жүргізілуі қажет”, – дейді. Баланың денесін шынықтырып спортпен шұғылдандыру жағы бізде жоқтың қасы. “Балаларымызды қарындарын және ақылдарын толтырғандай рухани әлемін де толтыруымыз қажет”, – дейді Микаэл Маршалл.

“Баланы – жастан, асылды – тастан”, – дейді дана халқымыз. Атақты педагог А.С. Макаренко “Баланы жастайынан жинақы, тәртіптілікке баулып, әрбір іске жауапты етіп тәрбиелесе ол ұққанын әдетке айналдырып келешек тұрмыс барысында да оны еркін қолдана біледі”, – деген. Адамға жасынан бұлақ суындай мөлдір, айнадай таза болып өмір сүруге машықтану үшін аса үлкен тәрбие керек. Сәби нені біледі деп немқұрайдылық танытуға болмайды. Нәресте сөйлей алмаса да бәрін түсінеді. Сондықтан оның қасында келеңсіз жағдай жасауға, былапыт сөйлеуге, айқай-шу көтеруге болмайды.

Әр ата-ана баласын жақсы адам болса екен деп армандайды. Алайда ол тез арада тамаша адам бола қоймайды. Баланы жақсы адам болдыру үшін оның негізін ата-ана өзі қалауға тиіс. Ол үшін өздері сыпайы

қарым-қатынас жасап, мәдениеттілік танытумен қатар оғаш мінез шығармауы қажет. ”Балапан ұяда нені көрсе ұшқанда соны іледі”, – деген аталы сөз осыдан қалған.

Кейде ата-аналар баланы ұрып соғып, қорқытып тәрбиелейміз деп ойлайды. Бұл жақсы тәрбие болмайды, керісінше сол баланың қатігез болуына немесе қорқақ болуына ықпал етеді. Сондай-ақ баланы “тұзқа, жүзіңқа”, -деп мән-мағынасыз атап еркелететін ата-аналар да жиі кездеседі.

Ата-бабаларымыз сан ғасырлар бойы ұрпақтарын “сегіз қырлы, бір сырлы”, өнегелі де өнерлі, иманды да инабатты, ар-ожданы жоғары, намысқой етіп тәрбиелеп келді. Ол кезде салт-дәстүр, наным-сенім әдет-ғұрып жора-жосын, үлгі-өнеге арқылы ешкімнен кем қылмай тәлім-тәрбие берген.

Қорыта айтқанда оқушылардың бос уақытын тиімді ұйымдастырып балаларымыздың бойына ұлттық сана мен рухани тәрбиені сіңірмейінше балалар арасында құқық бұзушылық тоқтамайды.

Әдебиеттер

1. Жапония мектебі Уикипедия сайты
2. «Ұлттық тәрбие» кітабы 2017 жыл

Балтабекова Томирис

«Бизнес және сервис колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – **Бахытбекова М.Б.**, қазақ тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ КӨНЕ ҚАЛАСЫ- САУРАН

Түркістаннан шығып, Қызылордаға қарай бет алған жолда ерекше көрініс көзге түседі: тас жол бойында үлкен төбе көрінеді. Жақындап қараған адам өткен өмір қалдықтарын – ежелгі қаланың қабырғалары мен іздерін көре алады. Осыдан бірнеше ғасыр бұрын бұл жерде қайнаған өмір, Ұлы Жібек жолының басты бағыттарының бірі осы қала арқылы өтіп, үстіне жібек мата, қымбат металдар мен дәмдеуіштер салынған жүздеген керуендер ағылып жатқан еді.

Қала екі облыстың (Түркістан мен Қызылорданың) шекарасында орналасқан. Оның көлемі таңғалдырарлық, қалайша бос және шөл даланың ортасында ғажайып қала тұрғызып, биік қабырғалармен, кәріздермен жабдықтаған, шөл жерлерді сумен қамтамасыз еткен деп қайран қаласыз. Сол кездегі Сауран ортаазиялық отырықшы мәдениеттің ең жақсы үлгісін паш етіп, қазіргі ғалымдарға көптеген шешуі табылмаған сұрақтар қалдырды.

Археологтар Сауранды бүгінгі күнге дейін сақталып келген Қазақстандағы жалғыз ортағасырлық мегаполиске жатқызады. Ерекше берік қабырғаның сыры – жергілікті сазда. Ежелден бұл саз өзінің қасиеттерімен танымал болды. Өмір Темір өзінің сарбаздары мен құлдарына Қожа Ахмет Яссауи кесенесін салуға тапсырғанда, 40 шақырымдық жол бойында адамдар тізіліп тұрып, саз балшықты қолдан-қолға өткізіп, тұрғызған екен деген аңыз бар. Сауранды Түркістаннан түп-тура 40 шақырым жол бөліп тұр. Сауранның саз балшығынан тұрғызылған Ұлы сопының кесенесі бүгінгі күнге дейін сақталған.

Сауран саз балшығын Сауран қаласының құрылысында да белсенді қолданды. Саздан кірпіш қалап, үйлер, қоғамдық ғимараттар, мешіт, ханаку, керуен-сарайлар салды... Балшықтың беріктігі мен танымалдығы сонша, қазіргі заманғы ғалымдар бүкіл аймақты, соның ішінде қаланы да "сазды шөл" деп атауға негіз болды. Сауран балшықтары бүгінгі күнге дейін танымал: құрылысшылар оны бүкіл елде ортағасырлық діни ғимараттарды қалпына келтіру үшін пайдаланады.

Алғаш рет Сауран туралы X ғасырдың дереккөздерінде айтылған. Қала жайлы оны алынбайтын қамал ретінде жазған. Қала арықтар мен жеті қат қабырғалармен қоршалған. Сауранды оғыздар да, қыпшақтар да басып ала алмады. Қаланы XIII ғасырда қабырғаны жарып түсетін қаруымен Шыңғысхан да, XVII ғасырда Абдолла ханның әскері де ала алмады. Қала күннен-күнге нығайып, берік күзетілді.

Бірақ тарихшылар моңғол шапқыншылығы жағдайында бейбіт өмір сүрудің сыры биік қабырғалармен және арықтармен ғана емес, жергілікті билеушілердің көреген дипломатиялық қарым-қатынас жасауында деп түсіндіреді. Олар моңғол шапқыншылығы кезеңін Сауран тарихындағы ең бейбіт уақыттың бірі деп санайды. Себебі, көрші Отырар қаласының күл-талқаны шығып жатқанда, бұл таңғаларлық жағдай деп есептейді.

Ол кезде Сауран шейханидтерге тәуелді болып, оларға үлкен көлемде салық төлеп отырды. Шыңғыс хан болса, осы салықтың оннан бір бөлігін талап етіп, оның орнына қорғаныс пен қамқорлықты уәде етті. Сауран билеушілері еш ойланбастан моңғолдар жағына өтеді. Мұнымен олар әскери және саяси ғана емес, сонымен бірге экономикалық пайдаға да ие болды. XIII ғасырда қала өсіп өркендеді.

Сауран таңғажайып ғылыми өнертабыстарымен де танымал болды. Сонымен, қалада бірегей сумен жабдықтау желісі - кәріз жүйесі салынды. Уәсифидің аңыздары бойынша, мұсылман қолдаушылардың бірі Мир Араб атты адам кәріз жүйесін салдырып, қалаға деген ерекше құрметін білдірген. Жеті шақырымдық канал салу үшін 200 үнді құлы күні-түні жұмыс істейді. Кейіннен кәріз жүйесі өсіп, күрделене түсті. Нәтижесінде Сауран тұрғындары тек кәріз желісін ғана емес, сонымен қатар нағыз жерасты қаласын да сала алды.

Сумен қамтамасыз етудің жалпы ұзындығы – 120 шақырым. Қалаға су Қаратау жотасының етегінен жеткізілуі керек еді. Әр 5-7 метрде тік ұңғымалар қазылды. Ұңғымалар арасындағы көлденеңдік пен көлбеу деңгейін қатаң сақтай отырып, жер астынан туннель жарылды. Кейбір жерлерде ортағасырлық шежірешілердің жазуынша, туннельдің кеңдігі соншалық, атқа мінген адам оны оңай өтіп кете алатын болған.

Кәріздің бар-жоғын жариялауға қатаң тыйым салынды. Қараушыларды да, жер асты туннельдерін салушылардағыдай, тек таңдаулы адамдарға ғана рұқсат етілді. Олар ұзындығы 6 шақырымдық қашықтықты салып шығуды қойдың басындай алтынға бағалаған деседі. Түркістан мен Сайрамға (Исфиджаб) дейін туннельдер қазылды, сондықтан қала билеушілері ешқандай қорқынышсыз қалаған уақытта қаладан шығып жүре алатын болған. Соған қарамастан туннельдердің басты мақсаты - қаланы таза ауыз сумен қамтамасыз ету болды. Су тау басындағы таза бұлақтардан келіп жатты. Соның арқасында қала шөл даланың қақ ортасында XIX ғасырдың басына дейін болған.

Сауран Ұлы Жібек жолының маңызды сауда нүктесі болды. Орта Азия хандықтары мен дала тайпалары арасындағы өзіндік шекара пунктіне айналды. Қалада көптеген керуен-сарайлар, саудагерлер үшін демалыс және сауда орындары болды. Қала қарқынды дамыды. Түрлі колөнер өркендеді. Жазбаша дереккөздер көптеген транзакциялар туралы, сондай-ақ "Бұхара саудагерлерінің Сауранға келуі" туралы айтады. Сауда соншалықты сәтті болғандықтан, дамығандықтан, тіпті теңге соғатын сарайлар ашылды. Қалада жез тиындар жасалды. Сондықтан, Сауран үшін бір кездері қазақ және өзбек тайпалары арасында кескілескен шайқастар болғандығы таңғаларлық жайт емес. XIII ғасырда қала Ақ Орданың астанасына айналды, ал XVI ғасырдың аяғында ол Қазақ хандығына енді.

Сауран сонымен бірге мұсылман мәдениетінің маңызды орталықтарының бірі болды. Саяхатшылар бір кездері Сауранда болған үлкен мешіт пен оның жанында тұрған медресе туралы әңгімелейді. Олардың арасында қақпасы бар үлкен арка мен үңгір тастармен қапталған кішкентай тас жол болды. Ежелгі қаланың атмосферасы мен оның ауасы рухани дамуға ықпал етті. "Ол ашық далаға салынған. Ауасы жұмсақ, сергітіп жібереді, бұл санаға қуаныш пен күш-қуат береді. Қаланы әдемі ағаштар мен жасыл желек қоршап, айналасын қорғандар мен терең қазылған арықтармен жабдықталған", - деп XVI ғасырда тарихшы Рузбихан Сауран туралы жазған.

Сауранда Уәсифи атты ақын мекендеген. Өз шығармаларында ол екі тербелетін мұнарасы бар ерекше медресе туралы айтқан, өзі оны әлемнің тағы бір таңғажайыбы деп атайды. "Мешіттің екі биік мұнарасы бар. Оларға шынжырлар бекітілген, және әр күмбездің астына біреулер кіріп, егер біреу логты қозғалысқа келтіретін болса, онда тізбек қарама-қарсы мұнарада жүргендерге айналып, тербелгендей әсер қалдырады. Бұл әлемнің ғажайыптарының бірі".

Көрші мұнараның тербеліп тұрғаны – бұл физикалық елес. Бірақ осы уақытқа дейін оның құрылысының сыры ашылған жоқ. Айналмалы мұнаралар Иранның Исфахан қаласында ғана сақталған, мұнда оларды көру үшін әлемнің жүздеген туристері жиналады. Бірақ ғалымдарға ежелгі технологияның ашылуына жол бермеу мақсатында мұнараларды зерттеуге рұқсат етілмейді. Мұның сырын түсіну үшін мұнараны бөлшектеу керек. Мұнараның өз ұзындығынан бөлек, жер астына дендеген тереңдігі кем дегенде 6 метр. Қалыпталған кірпіштер керемет үлгіде келеді. Археологтардың пайымдауынша, бұл ерекше іргетас қаланған кезде мұнаралардың құпиясы жатыр.

Сауранның тербеліп тұрған мұнаралары 19 ғасырға дейін сақталды. Тіпті фотосурет те бар. Мұнаралар суретте анық көрінеді, әлемнің осы кереметін кірпіштеп бөліп жатқан адам да бейнеленген.

Сауран XVIII ғасырдың басына дейін болды. Содан кейін қала толығымен қиратылды. Сауранның соңғы тұрғыны – жалғыз басты қарт молда. Неліктен адамдар қаладан кетіп қалды? Тарихшыларға жауап

беру қиын. Екі нұсқа бар: біріншісіне сәйкес, қала Ұлы Жібек жолы өз қызметін тоқтатқаннан кейін құлады. Тамаша географиялық жаңалықтар және, атап айтқанда, еуропалықтардың теңіз жолдарының Үндістан мен Қытайға ашылуы ұзақ жер жолын пайдасыз етті. Керуендер дала бойымен қозғала алмай, қала қаңырап бос қалды. Тарихшылардың пікірінше, басты мәселе Жоңғар шапқыншылығында болды. Дала арқылы қозғалу бүкіл әлемдегі саудагерлер үшін өте қауіпті болды. Екінші нұсқа бойынша, таза судың болмауы қаланың құлдырауына ықпал етті. Ежелгі каналдар енді өсіп келе жатқан халықты қажетті мөлшерде қамтамасыз ете алмады, адамдар ең жақын қалаға – Түркістанға көшуді бастады.

Бүгінде мұндай қала жоқ, алайда ғалымдар шешпеген жұмбақ көп. Бірінші және басты жұмбақ – жылнамашылар Сауранға барған кезде жеті қабырға туралы қайдан жазды, себебі сапаршының көзіне біреуі ғана көрінеді. Қала тегіс жерде орналасуына байланысты ор қайда болған?

Жауабы көп жылдан кейін табылды. Қазіргі Саураннан үш шақырым жерде археологтар шын мәнінде 7 қабырғасы болған ежелгі қалашықтың қалдықтарын тапты. Содан бері ғалымдар Сауран қаласының тарихын екі кезеңге бөледі - моңғол шапқыншылығына дейін және кейін. Бірінші қаланың жеті қабырғасы бар және екінші қала 3 шақырым жерде, Қаратөбе қалашығында орналасқан. Екіншісі – суреттерде бейнеленген.

Сауран – өзінің топографиясын жақсы сақтаған ортағасырлық Қазақстанның жалғыз ғимараты. Кіріс қабырғалары бүлінбеген секілді. Археологтар тербелетін мұнаралары бар атақты медресені қазып, орталық көшелерді, қабырғаларды, ғимараттардың іргетасын қалпына келтірді. Ал бірнеше жыл бұрын мұнда 25 келі мыс тиыны бар қазына табылды.

Саурандағы қазба жұмыстары әлі күнге дейін жалғасып жатыр. Бүгінде археологтар билеуші тұрған сарайды және құрбандық шалу жүргізілген қала сыртындағы мешітті іздестіріп жатыр. Алдағы уақытта қала орнында ашық аспан астында үлкен мұражай ашу жоспарланып отыр.

Дегенмен, Сауранға кез келген адам бүгінде бара алады. Әдетте, қалашыққа экскурсиялар облыстың ежелгі қалалары бойынша жалпы экскурсиялармен біріктіріледі. Екі күн ішінде туристерге Шымкент, Түркістан, Сайрам (Исфиджаб), Сауран және Ақсу шатқалдарына бару ұсынылады. Саяхат құны – бір адамға 35 мың теңге. Түркістан, Сауран және Отырар бойынша бір күндік автотурларда туристер 315 доллардан аса шығындалады. Сол себепті өз жолыңызбен барған тиімді, өйткені Сауран Түркістаннан 45 шақырым жерде орналасқан және жақсы асфальтталған жолдың бойында орналасқан.

Әлемді таңдандыратыны анық ашық аспан астындағы мұражай ұйымдастыруға лайықты бұл бірегей қала Қазақстан халқы мен ғалымдарының қызығушылығын тудыру – да. Енді Қазақстан тарапынан Сауранды Ұлы Жібек жолы бойындағы туризм инфрақұрылымына қосып, елімізге аса маңызды да керек тарихи - мәдени мұражайға айналдыру міндеті туып отыр...

Мұндай тылсымға толы тарихи өңірлік ескерткіштер неше ғасыр өтсе де кез келген рухани жұтандықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқан әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы болып қала бермек. Сондықтан жаһандану бізден әлі көп зерттеулерді қажет етеді. Сонымен қатар киелі орындардың сұлба – бейнесін 3D сканерлеу арқылы цифрландыру ісі қолға алынуда. Қазақтың жалпақ тілімен айтсақ, бұлай жасау арқылы нысанның қазіргі бейнесін сақтап қала аламыз. Алда – жалда оның бір жері бүлінсе, цифрланған нұсқасына қарап қайтадан қалпына келтіруге мүмкіндік бар. Бірқатар туристік компаниялар бейнероликтерді шетелдік саяхатшыларға жіберіп, елдегі киелі нысандарымызды оларға таныстыруда.

Осы тұста менде зерттеулерге сүйене отырып, аздап болса да өлкетану аясындағы жасалынып жатқан бірқатар жұмыстарға өз үлесімді қосқым келген мақсатта туризмдік орын ретінде көне Сауран қаласының жаңа жобасын ұсынғым келіп отырмын. Бұл жобада қаланың кіре беріс қамалымен қоса айнала қоршалған қорғандары көрсетілген. Қалаға бару жолында ең алдымен Түркістан орталық қаламыздан жол тартамыз. Көне Сауранның қорған ішіндегі алаңдарда біршама демалыс аймақтары мен шығыс архитектуралық үлгілеріне сүйеніп, ғимараттар үлгісін орнаттым. Оған қоса, көгалдандыру жұмыстары қарқынды іске асырылған жағдайда қаланың көрінісі өзіндік ерекшелігі бар аймаққа айналатындығы сөзсіз деп, ағаштар мен гүлдерді қондырдым.

Әдебиеттер

1. М. Тұяқбаев «Әзірет – Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық мұражайы «Түркістан өңіріндегі көне қалалары мен елді мекендеріне тарихи әуе - ғарыштық түсірім жүргізу және дамыту жолдары»
2. Е. Смағұлов Түркістан қаласының археологиялық экспедициясы «Көне Сауран» 2010 ж.
3. «Айқын» газеті 02. 10. 2018 ж.

Тайлакбаева Мадина

КГКП «Педагогический колледж имени М.О. Ауэзова» г. Семей

Научный руководитель – Гельмендинова М.Б., преподаватель социально-экономических дисциплин

КАЗАХСКИЕ ЮВЕЛИРНЫЕ УКРАШЕНИЯ – ОТРАЖЕНИЕ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ НАРОДА

«Жаман көзден, жаман сөзден сақтасын» так говорили наши предки, бросая серебряные браслеты, серьги, ожерелья в воду. В этой воде купали младенцев, отмечавшие сороковины - кырық су. Почему именно серебро распространилось в казахских степях? С давних времен казахи связывали значения серебра с понятием чистоты, красоты и здоровья. По преданиям серебряные украшения обладали сакральной силой и служили оберегами от злых духов. Изделие могло показать нынешний статус человека в обществе. Например, если девушка носит серьги, то окружающие понимали, что она засватана.[2] Казахские ювелирные украшения – это целое искусство, часть национального и духовного наследия народа.

«Тамақ адал болу үшін, қолда жүзік болуы керек» у каждой женщины должно быть серебряное кольцо на руке, чтобы еда была чистой. Кольцо «Құс тұмсық». С казахского переводится как «птичий клюв». Это кольцо, напоминающее своей формой клюв птицы. С давних времен казахи воспринимали девочку в качестве гостя. И вырастая родные понимали, что она как птица, могла рано или поздно улететь из отчего гнезда. Оно являлось свидетельством того, что девушка еще не засватана. После свадьбы невеста могла отправить кольцо обратно, что могло обозначать для матери хорошим посланием, дочь стала полноправным членом семьи мужа [5]. Носили перстни и мужчины. Так, джигитам, собиравшимся на войну, дарили құс тұмсық чтобы он вернулся домой живым и здоровым.

Нагрудное украшение «Алқа». С давних времен оно служило оберегом для многих девушек, это было связано с почитанием богини плодородия – Умай. Чаще всего его носили бесплодные женщины, чтобы скорее зачать ребенка. Ожерелье спасало от порчи, болезней и злых демонов. Ожерелье «Өңіржиек» также как и «Алқа» является нагрудным ожерельем. Украшение защищает невесту от глаза.. Достаточно массивное, оно заставляло обладательницу держать спину прямо [3].

Серьги «Ай сырға» неотъемлемая часть образа каждой казашки. С давних времен девочкам прокалывали уши с трех лет зерном. Серьги оберегали уши девушек от недобрых слов и сплетен.

Кольцо «Құдағи жүзік» («Перстень свахи») – знаки большого уважения. Его дарит мать невесты матери жениха. Соединение двух колец в одно символизирует пожелание молодым прожить счастливую жизнь [1].

«Шашбау» это подвески вплетаемые в косы. Украшение говорит нам о отличном здоровье и скромности девушки. Мамы одевали своим дочерям ожерелье, чтобы выработать красивую осанку и походки, ведь украшение было довольно массивным. Согласно преданию, звон защищает ее душу и силу, сокрытые в волосах, от злых духов, а звон защищал уши девушки от дурных сплетен. Будущие сваты могли по звону определить характер невестки. Если звон мелодичный, спокойный, то и характер такой же. Другие выводы можно было сделать, если звон слишком громкий и резкий. Драгоценный металл, часто украшали необычным разноцветным орнаментом, подчеркивая так способность девушки к зачатию и материнству.

«Тұмар» – это амулет, оберег. Треугольный мешочек, в который зашивают листочек со строчками из Корана. Оберег мог быть в форме футляра маленького размера, в котором лежал и хранился собственно талисман (амулет), оберегающий от сглаза и болезней, бесплодия и нечистой силы [4].

На сегодняшний день нам известно мало информации о ювелирных изделиях давних времен. Тем не менее каждый день в процессе раскопок археологии узнают что-то новое. Известные нам украшения являются важным наследием, оставленные от наших предков. Глядя на них мы совершаем путешествие по тем эпохам.

Литература

1. Фарифолла Әнес, Әбілхан Сейтімұлы, Жұмабай Құлиев. «Культура нефтяного края» с.117-118
2. Левина Флора. Творения безымянных мастеров. «Вести Семей» № 16 (1301) 26.02.2019, с.3
3. «ТОП-5 казахских национальных украшений». «Спектр» № 29 (1279) 21.07.2021, с.21
4. <https://kstnews.kz/newspaper/232/item-25306>
5. <https://otyrar.kz/2018/09/istoriya-kazaxskix-ukrashenij-prednaznachenie-kolec-o-kotoryx-my-zabyli/>

Хатифов Мерей

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Калдыбаева О.С.**, тарих пәнінің мұғалімі

ЭКОЛОГИЯ ПАТРИОТЫНА 90 ЖЫЛ

Кешірім Бозтаев – 1933 жылдың 25 шілдесінде бұрынғы Семей облысы Аягөз ауданының Ақшатау ауылында дүниеге келген. К.Бозтаев Шығыс Қазақстан және Семей облыстары өнеркәсібінің дамуына зор үлес қосты. 1989 жылы 20 ақпанда СОКП Орталық Комитетінің Бас хатшысы М.Горбачевтің атына шифрограмма жолдап, Семей сынақ полигонында ядролық сынақтардың тоқтатылуын талап еткен тұңғыш азамат. КСРО әскери – өнеркәсіптік кешенінің қарсылығына қарамастан, полигонды жабу жолында 1991 жылға дейін үздіксіз күрес жүргізді. Өзі Қазақстан Компартиясы Семей обкомының бірінші хатшысы бола отырып, 80 – жылдардың соңында құрылған «Семей – Невада» қозғалысына қолдау көрсетті. КСРО Қорғаныс министрлігінен ядролық сынақтардың радиациялық салдарлары туралы материалдарды жариялауын және бұл ақпараттарды Қазақстанға беруін, Семей полигонының маңайында орналасқан елді мекендерге қаржылық көмек көрсетілуін, тұрғындардың әлеуметтік – экономикалық жағдайының жақсартылуын, сондай-ақ өнердегі радиоэкологиялық жағдай мен тұрғындардың денсаулығын тексеретін комиссияның құрылуын талап етті.

Кешірім Бозтаев – Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 18 желтоқсанда қабылданған «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтар салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау» туралы Заңының, ядролық сынақтар салдарынан зардап шеккен тұрғындарды медициналық оңалту бағдарламасының авторы.

1996 жылы Қазақстанның белгілі қоғам қайраткерлерімен бірге Халықаралық «Полигон – 29 тамыз» қоғамдық қайырымдылық қорын құрды. 2002 жылы бұл қор БҰҰ Экономикалық және әлеуметтік кеңесінде консультативтік статусқа ие болды. К. Бозтаев – үш мәрте Еңбек Қызыл Ту орденімен, медальдармен, көптеген Құрмет Грамоталарымен марапатталған. Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қызметкері.

1997 жылдан Ұлттық қауіпсіздік мәселелерін зерттеу академиясының (Мәскеу) толық академик – мүшесі, «Экология» халықтық академиясының академигі, Семей мемлекеттік медициналық академиясының Құрметті профессоры. Семей қала әкімінің шешімімен 1998 жылдың 10 қазанында «Семей қаласының Құрметті азаматы» атағы К.Бозтаевқа қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына, қала келбетін көріктендіруде және қоғамда ұлттық татулықты сақтауда қосқан қомақты үлесі үшін берілді. 1/

Сол уақытта көз көргендер атамыз жайлы нақты деректер қалдырып, еске алады. Журналист Жұмаш Көкбөрі: «25 тамызда Семей қаласында Қазақстанның азаматтық «Азат» қозғалысы ұйымдастырған үлкен митингі болып өтті. Митингіге облыстық Кеңестің төрағасы Кешірім Бозтаев бастаған облыс, қала басшылары түгелдей қатысты. Бізге жетіп жатқан хабарларға қарағанда Бозтаев жарылыс жанашыры еді. Бірақ, митингіде сөйлеген сөзі мүлдем керісінше әсер етті. Облыстық Кеңесте Семей ядролық полигоны командованиесінің басшыларымен болған кездесуде генерал-майорлар: И.Парфенов, Ф.Сафоновтар ешқандай жарылыс болмайтынына сендіріп бақты. Бұл арада да К.Бозтаев жарылыс жанашыры емес, керісінше, қасірет шеккен жерлестерінің жағында екенін айқын байқатты. Сөйтсек, кейін білгеніміздей, әскери өндірістік кешеннің алпауыттары полигонға қарсы шыққан облыс басшыларына небір қоқан-лоққы, зымыян әрекеттерге дейін барған екен...» дейді [2]. Сол уақыттағы КОКП-ның ызғарынан қорықпай, жоғарыға хат жазып, аждаһаны ауыздықтауға үлес қосқан атамыз Семей полигонының ауыр зардаптарымен белшеше күресіп жүріп, ақырында өзі де осы бір аты жаман аурудан небары 64 жасқа толар-толмастан, тым ерте көз жұмған болатын...

Бір таң қаларлығы, Кешірімхан Бозтаев – қылшылдаған жас кезінде-ақ, Қазақстанда алғаш рет фантастика жанрына қалам тартқан дарынды фантаст-жазушы болғанын бүгінде біреу білсе, біреу білмеуі де мүмкін. Биыл қоғам қайраткеріне 90 жыл толып отыр. Ажал аждаһасын құрықтауға үлкен үлес қосқан атамызды ұмытпай, кейінгі ұрпақтың есінде қалдыру басты парызым деп ойлаймын.

Әдебиеттер

1. Сәрсек М. Шығыс елі риза саған, Кешірім // Семей таңы. – 2009. – 13 тамыз. – Б. 4; Семей таңы. – 2009. – 20 тамыз. – Б. 4
2. Жұмаш Көкбөрі «Азат» газеті, 1991, № 16 (20).

СЕКЦИЯ № 5: ИНФОРМАТИКА И ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Калайда Данил, Еділқызы Бақыт

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО области Абай
Научный руководитель – Искаков А.Н., старший преподаватель

«OQUZAN» – ПРИЛОЖЕНИЕ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЗАКОНОВ

Целью нашей работы является: «Разработать приложение OquZan которая позволило бы в игровой форме обучаться законам. Данное приложение будет крайне полезным для обычных граждан, которые просто хотят подтянуть свои знания законов, а также студентам, которые учатся на адвокатов и юристов» [1].

Чем же наш проект будет полезен обществу? Основной проблемой является то, что изучение законов является крайне трудоемким и длительным процессом, который для некоторых людей может показаться крайне скучным и долгим. В свою очередь наше приложение позволит людям в игровой форме весело и интересно изучать законы нашего государство. Мы должны понимать, что если люди будут знать закон, то будет все меньше ситуаций, когда из-за незнания закона человек попадает в беду, или ставит чью-то жизнь под риск. Вот какие задачи будет выполнять наш проект:

- Увеличение уровня знаний законов и компетентности в Казахстане.
- Игрофикация процесса изучения законов, что позволит увеличить интерес в изучении законов гражданами.
- Позволит сделать уроки основ права более интересными и простыми.
- Сократит случаи незнания законов среди граждан нашего государства.

Мы провели среди студентов нашего колледжа, на тему: «Нужно ли нам приложение для изучения законов?» Вышли такие результаты:

«OquZan» – это приложение которая будет позволять изучать различные законы Казахстана, от прав и обязанностей ребенка до уголовного и административного кодекса [2].

Мы собираемся разработать наше приложение либо на Android Studio, либо на Xamarin. Пока что у нас готов только примерный прототип нашего приложения, но уже в будущем мы сделаем полностью функционирующее приложение с основным функционалом [3].

Что насчет финансирования. На этапах запуска мы планируем быть коммерческим проектом с монетизацией благодаря рекламе, однако при желании государства, наш проект может стать некоммерческой и финансироваться государством для расходов на специалистов.

Наше приложение поможет доступно и легко обучаться законам Казахстана, что очень сильно поднимет уровень знаний и компетентности нашего народа.

Литература

1. <https://www.evkova.org/kursovye-raboty/razrabotka-mobilnogo-prilozheniya>
2. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/razrabotka-mobilnogo-prilozheniya>

СОЗДАНИЕ САЙТА «ВСЕ О КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ»: ОТ ЗАМЫСЛА ДО РЕАЛИЗАЦИИ

Создание сайтов – это очень тяжелый и трудоёмкий процесс. Для начала надо понять, что такое веб-сайт?

Web-сайт – это совокупность web-страниц, объединенных одной темой и взаимосвязанных между собой гиперссылками. Web-страницы обычно размещаются на сервере в виде папки с именем и адресом web-сайта. Добавлять web-страницы к разработанным сайтам несложно. Сайты могут быть большими, сложными, иерархическими. Поскольку вся информация, вносимая в них, часто изменяется, время от времени необходимо обрабатывать сайт и вводить новые данные. Для быстрого поиска таких данных на главной странице вводятся ключевые слова – гиперссылки.

Этапы планирования сайта:

1. Определить основную задачу сайта.
2. Определить, какая информация должна быть размещена на сайте.
3. Собрать необходимую информацию.
4. Разработать дизайн сайта.
5. Продумать логическую структуру сайта.
6. Организовать физическую структуру сайта, т. е. выделить отдельные файлы, составляющие сайт, в папки.

7. Проверить, все ли правильно.

HTML – язык гипертекстовой разметки. Он определяет набор правил для отображения обычных текстов в виде web-страниц. При работе с языком HTML можно использовать обычное приложение Блокнот для создания web-страницы или сайта. Команды, используемые на языке HTML, называются тегами. Они делятся на две группы: парные и непарные. Теги считаются парными, если открывается один тег, а другой его закрывает.

CSS (Cascading Style Sheets – каскадные таблицы стилей) – это стандарт, определяющий отображение данных в браузере. Если HTML предоставляет информацию о структуре документа, то таблицы стилей CSS определяют, как его отображать.

На сайте все просто – отдельное меню с полноценным набором ссылок. Дизайн простой, но приятный. Для создания сайта использована программу Блокнот, которая относится к простейшим средствам создания веб-документов, тем не менее это мощный инструмент для работы с HTML, CSS и скриптов.

Содержание работы соответствует поставленным целям и задачам исследования. В теоретической части изучила литературу по данной теме, провела анализ ресурсов, использовала только достоверные данные, проанализировала большое количество интернет-сайтов по теме создания веб-сайта и по теме кибербезопасности.

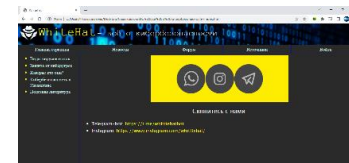
Сайт соответствует следующим требованиям:

- Содержит форматированный текст, прочие основные элементы языка HTML;
- Мое отношение к интересной ему тематике.
- Содержит более 20 HTML-страниц.

Это я разобрала один из самых, если не самый простой вариант создания хорошего личного сайта. Все основные определения я рассказала, и поделился своим личным опытом в создании сайтов. Поэтому могу сказать: главное, чтобы вы старались, и ваш сайт получится таким каким вы его представляете.

Литература

1. Учебник «Информатика». 10 класс. Издательство «Арман-ПВ», 2019 г., 121-182 с.
2. <http://html.find-info.ru/> HTML язык разметки гипертекста.

Аженев Алихан
«КГКП Колледж радиотехники и связи» г. Семей
Научный руководитель – **Шалова Ф.К.**, преподаватель физики

ГИДРОМАССАЖОР ДЛЯ НОГ СВОИМИ РУКАМИ

Ежедневно наши ноги испытывают огромную нагрузку. Для расслабления, оздоровления и восстановления сил прекрасно подойдет гидромассажная ванночка для ног. Данное чудо техники избавит от неприятных ощущений и подарит незабываемое удовольствие. настоящее время обычно подаётся смесь воды и воздуха. Гидромассажным оборудованием оснащаются бассейны и ванны, существуют также отдельные души, душевые панели и душевые гидромассажные кабины. Смешанные между собой вода и воздух провоцируют образование микропузырьков. Специальные отверстия в профилактическом резервуаре, бассейне СПА или ванне, называются форсунки именно через них производится целенаправленное движение пузырьков. Подачу водно-воздушных струй можно регулировать по интенсивности и видоизменять форму потока за счет модификации форсунок. Когда человек погружен в гидромассажный бассейн, его тело находится в условиях, приближенных к невесомости. Максимальному расслаблению мышц способствует и поддерживаемая комфортная температура воды. Сочетание релаксации и гидромассажа помогает достичь значительного терапевтического эффекта. Это особенно важно при наличии ярко выраженного болевого синдрома. Вибрирующая массажная струя глубоко и безболезненно воздействует на расслабленную в воде мускулатуру и производит механическое, термическое и, при использовании морской и минеральной воды, химическое влияние. Эффект гидромассажа ног. На стопе человека размещается примерно 70000 нервных окончаний, которые имеют связь с органами нашего тела. Задействовав определенную точку на стопе, стимулируется работа органа, улучшаются его функции. За счет специальных массажных элементов происходит положительное воздействие на кровоток, улучшается ток лимфы в стопах, расслабляются мышцы ног. За счет такого воздействия ткани, на которые было направлено массажное действие, получают большее количество кислорода и других питательных элементов. Ускоряются обменные процессы. Гидромассажные ванны оказывают широкий спектр воздействия на организм. Они сочетают тонизирующий и расслабляющий эффекты, помогают улучшить состояние кожи и иммунитета. Струи воды активизируют обменные и жиросжигательные процессы. Естественно, одна процедура, как и курс гидромассажа, если никаких дополнительных мер решения проблемы не принимается, не поможет похудеть и убрать целлюлит, однако в комплексе с другими средствами это показывает великолепные результаты. Однако важно подходить к подобным процедурам с аккуратностью, подробно изучив список противопоказаний. Тогда гидромассаж принесет вашему организму только пользу. Я хочу сделать свой индивидуальный гидро массажер для ног чтобы улучшить салоны в нашем городе семей. По мнению специалистов, даже однократное применением гидромассажной ванночки способно избавить от головной боли, снять усталость и напряжение, успокоить и укрепить сосуды. Данный прибор является отличной профилактикой варикозного расширения вен. Мой проект состоит в том чтобы люди сидели с комфортом в салонах пока ждали косметических процедур, то есть я хочу сделать гидромассажер для каждой ноги чтобы человек сидел в любой позе с комфортом. Хочу сделать гидромассажер только для каждой ноги, отдельная маленькая ванночка, с подогревом и вибромассажем. Какие вещи буду использовать для своего проекта это две прочные пластиковые емкости, подогреватель, платформа и вибромоторчик. Платформу я планирую сделать из деревянной доски или из какого-то другого материала, платформа будет присоединяться к ванночкам для устойчивости и удобства в хранении. Подогреватель я подключу ко дну емкости для подогрева воды. Вибрации, исходящие от дна ванночки, приводят воду в движение, благодаря чему она массирует стопы. Данная часть бывает гладкой, подвижной или рельефной. В случае с гладкой и рельефной, вибрацию производит весь прибор. Гидромассаж приятное расслабляющее действие оказывает вихреобразное движение воды, которая мощным потоком снимает отечность и усталость. Помимо расслабления, прибор оказывает бодрящее действие за счет струй воды, находящихся под давлением. Всевозможные массажные устройства (валики, ролики) направлены на расслабление мелких сосудов, снятие спазм с мышц стопы. Помимо этого будет находиться платформа между двумя ванночками для манипуляции над ногтями клиента. Данная платформа дает возможность человеку, предоставляющему услугу, выполнять свои обязанности, в более комфортных условиях, что дает и огромный плюс клиенту при получении данной услуги. В итоге я хочу принести пользу и людям и комфорт, прибыль салонам красоты.

УНИВЕРСАЛЬНАЯ ТЕПЛИЦА СВОИМИ РУКАМИ

Хочу представить вашему вниманию проект «Универсальная теплица своими руками». Для того чтобы автоматизировать теплицу и улучшить её строение.

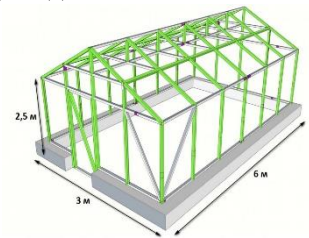
Моя идея заключается в том, что бы сделать мой проект доступным для нашего региона Абайской области и удешевить цены на овощи и фрукты.

Проект связан с информатикой и информационными технологиями (информатика, автоматика и электротехника, информационные системы)

Теплица – неотъемлемый элемент практически любой дачи или сада. С ее помощью удастся значительно увеличить количество урожая. Теплица создает микроклимат, при котором растения не погибают и растут с максимальной скоростью. Многие люди самостоятельно создают теплицы, используя подручные материалы. Более предпочтительным решением является заказ готовой теплицы от производителя. Какими преимуществами обладает готовая конструкция

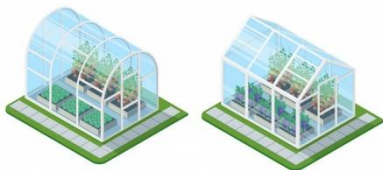
Среди главных преимуществ, которые присущи готовым теплицам, выделяют:

- ✓ высокое качество;
 - ✓ применение поликарбоната в качестве теплоизоляционного материала;
 - ✓ большой срок службы;
 - ✓ эстетичный внешний вид.
- Недостатки готовых вариантов

Главным недостатком является более высокая цена. Помимо этого, готовые теплицы нередко устанавливаются прямо в землю без какого-либо фундамента. При создании самодельной конструкции человек может усилить ее посредством качественного фундамента и использования более прочных материалов.

Если теплица будет расположена в неблагоприятных условиях (большая заснеженность и крайне низкие температуры зимой), то есть вероятность деформации поликарбоната и металлического каркаса. Помимо этого, конструкция может начать подвергаться коррозии. Для неблагоприятных условий необходимо приобретать максимально прочные и

усиленные готовые теплицы, защищенные от снега и сильного ветра.

Теплица из поликарбоната – отличный вариант для сада и дачи. Установив ее на участке, можно выращивать огурцы, помидоры и многие другие овощи. Созданные условия будут способствовать получению максимального урожая на ограниченной площади земли.

Виды теплиц:

По культурам, которые в них будут выращивать: у разных тепличных растений свои требования к освещенности и влажности. Какие-то культуры можно сажать вместе, другие же могут навредить друг другу.

- **Овощные** – здесь можно выращивать томаты, огурцы, баклажаны, перцы, арбузы. Их высаживают еще весной в закрытый грунт.
- **Рассадные** – создают все условия, чтобы получить крепкую рассаду. В таких теплицах следят за поддержанием уровня влажности воздуха и устанавливают систему полива.
- **Цветочные** – для декоративных видов цветов, которым требуются особые климатические условия.

По форме:

Прямоугольные с двускатной крышей – самый популярный вариант. В теплицах такой формы происходит равномерное освещение и обогрев растений. Плюс они выдерживают любой снегопад.

Пристенные – такие пристраивают к стенам дома или сарая. Как правило, с односкатной крышей. Это удобное и практичное решение, поскольку можно экономить на стройматериалах и не занимать большую площадь на участке. Скат крыши должен быть направлен на южную сторону.

Арочные – тоже удобный вариант, который экономит укрывной материал благодаря отсутствию острых углов. К тому же на такой теплице не задерживается снег. Однако из-за небольшой высоты боковых стен приходится отказываться от высоких культур.

Виды отопления зимних теплиц своими руками с видео

Круглогодичный урожай дает не только правильно выбранная и смонтированная конструкция теплицы, но и выбор системы отопления. Выделяют несколько разновидностей, применимых для теплиц:

- ✓ печное;
- ✓ биологическое;
- ✓ водяное;
- ✓ газовое.

Каждый вариант имеет свои особенности, недочеты и достоинства.

Как правильно построить теплицу своими руками

1. Определение правильного местоположения
2. Выбор каркаса
3. Выбор покрытия
4. Сборка каркаса
5. Регулировка температурного режима в теплице
6. Дополнительные вопросы планирования
7. Другая информация

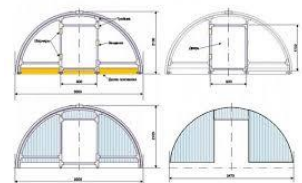

Цель работы: Сделать автономную подачу воды и удобный механизм для открытия потолка теплицы, а так же отопление растений.

Виды теплиц и их конструкции:

Плюсы такой теплицы:

- Удобство;
- Практичность;
- Автономность;
- Новый подход в обслуживании теплицы:

Минусы: Затратно в финансовом аспекте; Приобретение в материалах для благоустройстве теплицы: Главная цель проекта автоматизировать теплицу для удобства человека и улучшения конструкции.

Мой проект будет выглядеть таким образом.

Ерболат Дильнур

Абай облысы, Семей қаласы «№32 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ

Ғылыми жетекшісі – Сабаханова Г.Ғ., Сабырбаева А.Ж., математика пән мұғалімдері

АБАЙ МЕН ШӘКӘРІМ МҰРАЛАРЫН МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА ПӘНДЕРІМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ

Шәкәрімнің айтқандары негізгі грек философтарының көзқарастарымен сәйкес келеді. олардың пікірінше Шәкәрім айтқандай материя төрт мәңгі өмір сүретін элементтерден тұрады, олар: жер, су, ауа және от. Әрбір элемент белгілі геометриялық формаға ие болатын атомдардан тұрады. Жердің атомдары – кубтар, судың атомдары – икосаэдрлар, ауаның атомдары – октаэдрлар, оттың атомдары – тетраэдрлар. Атомдардың өздері үшбұрыштардан тұрады, себебі олар ең қарапайым математикалық форма болып

есептеледі. Заманында математиктер королі атанған әйгілі есепкер Карл Гаусс (1777 – 1855) бастап қалаған «Қалдықтар математикасы» бұл күнде салыстыру теориясы деп аталатын тұтас бір ғылыми өркенді сала болып саналады.

Пифагор мен Абай іспеттес даналар алғаш атап көрсеткен «қос қарсыластар» даңғылы, бұл күнде кең аралы, сан-салалы білім мен өнер тармақтары боп өркен жайды, мәселен, Пифагор жұптармен қатар (бар, жоқ), (ақ,қара), (әке,шеше), (ақиқат, жалған), (плюс, минус), (1,0) т.с.с егерлес егіз бастапқы ұғымдар негізінде «математикалық логика», «ықтималдық теориясы», хабарламалық білім мен техника негіздері «симметрия сыры» т.с.с. ғылыми және оқу пәндері пайда болды.

Осы айтылғандарға қарап, тапқышкерлік есебін шешу үшін, табиғи талантпен қатар қажымас қайрат аңғарлы ақыл және ақындық қиял қажет екенін көреміз. «Егер – дейді Абай, ісім өнсін десең ретін тап». Бұл сөзден есеп шешуге шеберленем деген әр адам ең әуелі есеп шешудің ежелгі ережелерін, әдіс-амалдарын және жаңа жолдарын жақсы білу қажет екенін айқын аңғаруға болады.

Сөз соңында, қазақ халқы өзінің этникалық тұрғысында малмен күнін көрген, қыс-қыстақ, жаз-жайлау іздегенін көшпенді халық болғанын, ұрпақтан – ұрпаққа өз ғылым, білімін ауыз әдебиеті арқылы жеткізіп отырғанын білеміз. Аспан денелерін күн, ай, жер қозғалысын түнгі мал күзеті кезінде жіті бақылап; жыл мезгілдерін, ауа райын болжай білген.

Жетіқарақшы, Темірқазық шоқ жұлдызымен оқушыларды таныстырып, берісі - әдебиет пен физика сабағының тығыз пәнаралық байланысын, арысы – Әлем біртұтастығын түсінікті қалыптастырудағы Абай, Шәкәрім бабаларымыздың шығармасының маңызы ерекше екенін көрсетеміз. Міне, осы сабақтар арқылы физика мен математиканың формулаларымен шектеліп қана қоймай, әлемдегі өркениет процестеріне жақындап, оқушыларымыздың рухани белсенділігін арттырудағы үлесі мол екенін көреміз.

Әдебиеттер

1. Маусымбаев Серікбай. Шәкәрімтану мәселелері 4 - бөлім. Шәкәрімнің атомистикалық көзқарастары. 93-103 бет. Новосибирск. – Талер – Пресс. 2007.
2. Нұрсұлтанов Қажы. Нақышбекова Қапиза. «Жүлдегерлік жүз есеп». Семей қаласы. 1992 ж.
3. Шәкәрім шығармалары. Алматы. Жазушы – 1988 ж.
4. «Информатика физика математика» журналы. № 5 – 1998 ж.
5. «Егеменді Қазақстан» газеті. № 341-344. 3 қараша. 2007 ж.

Сайлаубекова Нұрай

Семей қ. «№ 32 ЖОББМ» КММ

Ғылыми жетекшілері – Ашимова К.С., Аягузова Ж.Е., математика пәні мұғалімдері

ҮШБҰРЫШТАР ТЕНДІГІНІҢ ЖАҢА БЕЛГІЛЕРІ

Қоғамда өз орнын тауып, пайдалы іспен айналысуға әркім де талпынары анық. 7 сыныптарға арналған геометрия оқулығында үшбұрыштар теңдігінің 3 белгісі берілген. Мен үшбұрыш қасиеттерін жан-жақты зерттеу, талдау арқылы оның көптеген басқа да қасиеттерін анықтадым. Үшбұрыштар теңдігінің жаңа белгілерін табу үшін әртүрлі геометриялық әдіс тәсілдерді пайдалану арқылы оңтайлы жолдары іздестірдім. Үшбұрыштардың жаңа теңдігін алуда төмендегідей әдістерді таңдадым: жалпы ғылыми (теориялық) әдіс, салыстыру әдісі, статистикалық әдіс, графикалық технологиялар әдісі (АКТ), қорыту әдісі. Үшбұрыштардың теңдігінің жаңа белгілерін: медиана, биссектрисса, биіктік арқылы қарастырдым. Яғни, медианасы арқылы – 5, биіктігі арқылы – 9, биссектрисасы арқылы – 3 дәлелдеме қорытып шығаруға болады.

Үшбұрыш медианасы бойынша: 1. Екі қабырғасы мен олардың біріне жүргізілген медианасы; 2. Медианасы мен медиана жүргізілген қабырғасы және медиана мен сол қабырға арасындағы бұрышы; 3. Бір қабырғасы мен медианасы және олардың арасындағы бұрышы; 4. Бір төбесінен шыққан медианасы мен екі қабырғаларының арасындағы бұрыштары; 5. Үш медианасы арқылы.

Үшбұрыш биіктігі бойынша: 1. Бір төбеден шыққан қабырға мен биіктігі және сол төбедегі үшбұрыштың бұрышы; 2. Бір бұрышы және сол бұрыштан жіргізілген биіктігі мен биіктік проекциясы; 3. Екі бұрышы мен үшінші бұрышы арқылы түсірілген биіктік; 4. Екі бұрышымен олардың бірі арқылы

жүргізілген биіктігі; 5. Биіктігі және онымен іргелес екі сүйір бұрышы, 6. қабырғасы мен биіктігі және биіктікке іргелес емес бір бұрышы; 7. Екі биіктігімен бір бұрышы; 8. Екі биіктігі мен биіктік түсірілмеген үшінші қабырғасы; 9. Бір төбеде шыққан қабырғасы мен биіктігі және сол төбеде шыққан екінші қабырғасы мен биіктік арасындағы бұрышы.

Үшбұрыш биссектрисасы бойынша: 1. Бір төбеде шыққан қабырғамен биссектриса және сол төбеде жататын бұрыш; 2. Бұрыш және сол бұрыштың биссектрисасы мен биссектриса түсірілген қабырға арасындағы бұрыш; 3. Бір қабырғаға іргелес екі бұрышы және сол бұрыштың бірінің биссектрисасы.

Мысалы: Егер бір үшбұрыштың екі қабырғасы мен олардың біріне жүргізілген медианасы сәйкесінше екінші үшбұрыштың екі қабырғасы мен олардың біріне жүргізілген медианасы тең болса онда мұндай үшбұрыштар тең болады.

Берілгені: $\triangle ABC$ және $\triangle A_1B_1C_1$ $AC = A_1C_1$ $AF = A_1F_1$ – медиана $BC = B_1C_1$

Дәлелдеу: Үшбұрыштар теңдігінің 3-інші белгісі бойынша $\triangle AFC = \triangle A_1F_1C_1$ бұдан екі қабырғасы мен арасындағы бұрышы бойынша $\triangle ABC = \triangle A_1B_1C_1$.

Үшбұрыштардың анықталған жаңа белгілерін геометриялық есептерді шығаруда кеңінен қолдануға болды. Бұл белгілерді меңгеру геометрияға қызыққан, өз бетімен теоремаларды дәлелдеуді үренушілерге көп септігін тигізеді анық. Сонымен қатар, үшбұрыштың аталған белгілері адамның іс-тәжірибесінде де қолданыс табады, мысалы: пішіндердің аудандарын есептеуде.

Әдебиеттер

1. «Геометрия 7-9». Атанасян;
2. «Геометрия 7» Бекбоев И.

Докуртова Ләйлә

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Ибраева А.А.**, информатика пәнінің мұғалімі

АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖОЛ ТАЛҒАМАЙТЫН МАШИНА

Зерттеу жұмысымның мақсаты: робототехника саласындағы Arduino жиынтығының Зерттеу жұмысымның мақсаты: робототехника саласындағы Arduino жиынтығының қолданылуына сараптама жасап, артықшылықтарын көрсету.

Осыған байланысты зерттеудің бағыты мынадай міндеттердің шешілуін қажет етті:

- қажетті датчиктер мен платаларды қолданысқа алу;
- arduino-да жасалған машинаның бағдарламасын әзірлеу;
- талаптарға сәйкес түсіндірме жазбаны дайындау

Қазіргі заман талабына сай автоматтандыру құралдарын дұрыс таңдау автоматты бақылаушы және реттеуші жүйелері элементтерінің сенімді жұмыс жасауын қамтамасыз етеді. Arduino – бұл атау микроконтроллерлер үшін бірнеше стандартты орналасуы бар, сондай-ақ өнімнің бір моделінің шегінде бірдей өлшемдері бар бірнеше танымал баспа тақталарын қамтиды. Кеше фантастика болған робот, робототехника осы жаһандану дәуірінде «ақылды» құрылғылар ретінде өмірімізге дендеп ене бастады. Мысалы, біз сигнализация, су шығынын есептегіш, сағат, жүгіртпе жолағы, топырақтың ылғалдығын есептегіш, термометр, ақылды үй т.б. жобаларды жасай аламыз. Оқытушылар мен студенттер оны қымбат емес ғылыми жобаларды жасау, химия және физика принциптерін дәлелдеу немесе бағдарламалау мен робототехниканы бастау үшін пайдаланады. Дизайнерлер мен сәулетшілер интерактивті прототиптер жасайды, музыканттар мен суретшілер оны жаңа музыкалық аспаптармен орнатып, тәжірибе жасау үшін пайдаланады.

Arduino артықшылығы қарапайым және қол жетімді пайдаланушы интерфейсінде және түрлі жобалар мен қосымшаларда қолданылуында.

Қазіргі кезде, Arduino нарықта көп талап етілетін тіл, Arduino мамандары бойынша көптеген вакансиялар бар және де Arduino бағдарламашыларына үлкен жалақы төленеді. Ғаламторда Arduino үлкен

қоғамдастыққа ие, ол бойыншы көптеген форумдар, веб-сайттар бар. Сіз Arduino-ны оқу барысында басқа адамдарға сұрақтар қоя аласыз, немесе белгілі бір жобаларды көре аласыз.

Автоматтандырылған жол талғамайтын машинаның техникалық жабдықтамасы:

1. Ардуино Уно пластасы
2. екі корпус
3. мотор
4. драйвер (тоқ береді)
5. төрт батарейка (қуат береді)
6. сымдар (плата мен драйвер арасында байланыс орнату)
7. төрт дөңгелек
8. USB кабелі (C++ программасын машинаға жүктейміз).

Автоматтандырылған жол талғамайтын машинаның міндеті ауыл мен қала арасында, батпақты, қарлы жерде, мұз үстінде жүргенге арналған және ерекшелігі қашықтықтан басқарылады.

Жобамды қорыта келе, робот компьютер арқылы адамның қызметін атқаратын компьютерлік техника екенін жеткізгім келеді. Робототехника – елімізде енді ғана дамып келе жатқан инновациялық саланың бірі. Ал әлемде бұл саланың тарихының тамыры тереңде жатыр.

Ал Arduino-бұл конструктордың жүрегі, онда бөлшектердің жинауға болатын заттардың әртүрлілігінде шектеулер жоқ. Барлығы тек сіздің қиялыңызбен шектеледі. Бұл жаңа әлем, адамның хоббиі. Мұны әлемде 10 миллионнан астам адам түсінді. Қазіргі таңда техниканың басым көпшілігі осы жүйе негізінде жұмыс істейтіндіктен болашақта компьютер мен ғылымның дамуына сәйкес қашықтықтан басқару жүйелеріне де сұраныстар арта беретіні сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Петин В.А., Проекты с использованием контроллера Arduino, 2-е изд., перераб и доп., СПб:БХВ-Петербург, 2015. -464 с.
2. Список уроков программирования Ардуино | Оборудование, технологии, разработки: [Электронный ресурс] // mypractic.ru/uroki-programirovaniya-arduino-navigaciya-po-urokam

СЕКЦИЯ № 6: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Нурланова Зарина

Семей қ., «№ 38 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі» КММ
Ғылыми жетекшісі – Шакиртова М.С., педагог-психолог

ЫМДАУ ТІЛІ НЕМЕСЕ ВЕРБАЛДЫ ЕМЕС ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

Сезімдер тілі – бұл нақты ғылыми анықтамасы жоқ түсінік, алайда ол бірнеше ғасыр бұрын пайда болды. Ежелгі адамдар дәуірінде тілдің пайда болуына дейін вербалды емес қарым-қатынас қолданылды. Ежелгі адамдар әр түрлі дыбыстар шығарып, ымдау арқылы, қолдарын қимылдатып, бастарың изеп қарым-қатынасқа түсе бастады. Ежелгі дәуір философы Феофаст аудитория алдында сөйлеу кезінде өзіндік ымдау тілін ойлап тапты. Оның ойынша адамның дауысы анық және нақты естілу керек. ежелгі ойшыл Цицерон өзінің шәкірттерін ымдау тілін дұрыс пайдалануға үйретті [1].

Қазіргі психологтар және психиатрлар «сезімдер тілінің» түсінігіне вербалды емес қарым-қатынас түсінігін қосты. Жүріс-тұрыс, отырыс, ара қашықтық, мимика ымдау – бұлардың барлығы вербалды емес қатынас және адамдарға ықпал етеді. Мысалы, егер адам экранда біреудің лимон жегенің көрсе, автоматты түрде түрін тыржитады. Әр адам өзінің сұхбаттасушысымен ымдау тілі арқылы үздіксіз қатынаста болады. Мысалы, поезда, автобустағы жолаушысымен [2].

«Әлеуметтік байланыс» оқулығының авторы В.П. Конечкая вербалды емес қарым-қатынастың әдіс-тәсілдеріне дене қимыл-қозғалысын, ымдау, мимика, қарым-қатынастағы қысқа үзілістер жатқызады. Басқа ғалымдар бұл әдіс-тәсілдерді «кинесика тілі» деп атайды (гректің «қимыл-қозғалыс» деген сөзі) [3].

Вербалды және вербалды емес белгілерді зерттеген американдық ғалым Альберт Маграбян вербалды (ым, мимика арқылы) емес қарым-қатынас вербалды (сөздік) қарым-қатынасқа қарағанда адам санасының көп бөлігін қамтиды. Оның «7-38-55» принцип» атты ғылыми мақаласында адам ақпараттың 70% көз арқылы қабылдайды. Содан кейін ақпаратты өңдеу үрдісі жүреді. Адам қарым-қатынасқа түскенде сөзбен гөрі, басқа адамның ымдау тілінен оның сезімі мен эмоциясын таниды. Сұхбаттасушының көңіл-күйін оның бет мимикасынан тануға болады, соның әсерінен адам қарым-қатынасқа түсу ретін таңдайды [4].

Макс Эггерттің «ымдау тілінің» бірнеше белгілерін қарастырайық:

№	Физикалық белгілер	Психикалық белгілер
1	Жағаны ұстау, мойындағы алқаны ұстау, сөмкені ұстау	Сенімсіздік
2	Қолы және алақандары ашық	Ашықтық, шынайылық
3	Қолдары кеуде тұсында айқасу	Бас тарту
4	Жиі көзді ашып-жұму	Үрей
5	Терең тыныс алу	Босансу, мойындау
6	Иегін сипау	Ойлану, бағалау

Вербальды емес қарым-қатынасты дамытуға арналған ойындар мен жаттығулар.

«Қолтырауын» жаттығуы. Әр ойыншыға жануарлар суреті бар карточкалар таратылады. Ойыншылар сол жануарларды ымдау тілі арқылы көрсету керек.

«Сыйлық» жаттығуы. Әрбір ойыншы сөзсіз қимыл-қозғалыс, ым-ишара арқылы туылған күнін тойлаушы адамға қандай сыйлық “сыйлайтынын” көрсетеді, ал қалғандары оның не екендігін табуға тырысады [2].

Қорытындылай келе, вербалдық емес қарым-қатынас құралдары дегеніміз танымдық немесе эмоционалды-бағалаушы хабарды жеткізуде ым-ишара, дене қозғалысы, дауыстың ырғақтық ерекшеліктері, тактильдік (тері) әсерлері болып табылады. Ымдау тілін түсіну адамдармен қарым-қатынаста өте маңызды [3].

Әдебиеттер

1. Вердербер Р., Вердербер К. Психология общения. – СПб: «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 318 с.
2. Этика делового общения. Юнита 1. Для студентов Современного Гуманитарного Университета. – М.: СГУ, 2002. – 88 с.
3. Психология и этика делового общения. Юнита 1. Теоретические основы психологии и этики делового общения. Для студентов Современного Гуманитарного Университета. – М.: СГУ, 2002. – 57
4. Психология и этика делового общения. Юнита 2. Технологические аспекты психологии и этики делового общения. Для студентов Современного Гуманитарного Университета. – М.: СГУ, 2002. – 57
5. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 376 с.

Сайфутдинов Тимур

КГУ «Новопокровская средняя школа» отдела образования Бородулихинского района
Управления образования области Абай.
Научный руководитель – **Большакова Ю.В.**, педагог-психолог

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДРОСТКОВОГО ОДИНОЧЕСТВА

В первобытном обществе самым тяжелым наказанием была не смертная казнь, а изгнание, наказание одиночеством. Принято считать, что склонны к одиночеству люди закрытые, не умеющие вступать в коммуникацию, люди без амбиций, но это не так. Одиночество может разрушить так же преуспевающих, семейных людей, ярких и творческих личностей.

Впервые состояние одиночества наиболее остро осознается в подростковом возрасте и может привести к устойчивому чувству непонятости и отверженности, поведенческим отклонениям, депрессии и даже к суициду, что подчеркивает актуальность изучения данной темы [1].

Гипотеза: мы предполагаем, что многие подростки нашей школы испытывают одиночество.

Цель: выяснить особенности переживания одиночества подростками нашей школы и оказать им помощь.

Задачи:

1. Провести диагностическое исследование, определить причины.
2. Проанализировать и обобщить результаты.
3. Провести мероприятия по оказанию помощи.

Основным методом исследования стал опросник «Одиночество» С.Г. Корчагиной, который прошли 118 учащихся в возрасте с 11 до 17 лет.

Результаты:

51% имеют низкую степень одиночества. 38% испытуемых со средним уровнем периодически испытывают это чувство, но способны справляться с его негативной стороной. Для 11% характерны сильные негативные переживания, острая нехватка социальных контактов, неспособность самим преодолеть это чувство. Мы определили эти 11% школьников для дальнейшей работы.

Чтобы понять причины подросткового одиночества, был подключен опросник «Как у тебя с самооценкой?», по результатам которого видно, что у всех испытуемых низкая самооценка.

Далее мы обратились к результатам исследования суицидальной направленности, где мы видим, что все испытуемые имеют низкий уровень общительности. Это говорит о неразвитых коммуникативных навыках. Одиночеству сопутствует синдром избегания и изолирования, при этом всегда существует внутренний конфликт между желанием установить близкие отношения и страхом быть отвергнутым, непонятым.

У 85% испытуемых высокий уровень депрессивности и невротизации. Одинокие подростки часто испытывают угрозу своей безопасности, что выражается в постоянной тревоге, спровоцированной эмоциями печали и страха.

Сделав анализ диагностических исследований, мы имеем следующие выводы:

– Одиночество напрямую связано с низкой самооценкой и неразвитыми коммуникативными навыками. Не умеет взаимодействовать – дистанцируются – испытывают одиночество.

– На фоне выраженного чувства одиночества формируются устойчивые депрессивные мысли, возрастает уровень невротизации.

Мы провели серию тренингов, где мы учили подростков взаимодействовать с окружающими, верить в себя и вырабатывать адекватную самооценку. Работа велась в течение 3 месяцев, а результат не заставил себя ждать. Подростки видели, что у них общие проблемы и это их сблизило, они стали взаимодействовать друг с другом вне учебы, а учителя увидели их более открытыми, активными, инициативными.

Анализ теоретических данных показал, что многие одинокие подростки склонны к девиантному поведению. Это могут быть воровство, употребление алкоголя, вступление в отношения с целью поиска любви, что приводит к нахождению подростков в позднее время на улице и ранней беременности. Мы провели большое мероприятие по профилактике вредных привычек, а научный руководитель нашего проекта Большакова Ю.В. провела несколько лекций по половому воспитанию.

Заключение. Предполагаемая гипотеза подтвердилась. Иногда за странными поступками детей, выраженным избеганием контактов, агрессивным поведением стоит острое чувство одиночества и задача взрослых оказать ему в этот момент поддержку и свое внимание.

Литература

1. Светлана Корчагина «Психология одиночества», Издательство: МПСИ, 2005 г.

Сатбек Жанель

КГКП « Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбака Байсеитова» УО области Абай
Научный руководитель – **Искаков А.Н.**, старший преподаватель

«АБВГДЕЙКА» – КРУЖОК ДОШКОЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Дошкольное образование – процесс, необходимый каждому ребёнку. В чем заключается его цель, задачи и суть? В том, чтобы дети могли успешно учиться в школе, овладели навыками социализации и адаптации. Необходимость дошкольного образования заключается в формировании познавательной сферы, подготовка к школьному обучению, обозначать свою точку зрения, развитие навыков [1].

Цели дошкольного образования :цель данной программы состоит в обеспечении целостного подхода к воспитанию и развитию личности ученика, в создании основы для сознательного, обдуманного управления развитием с учётом возрастных изменений; создание максимально благоприятных условий для раскрытия способностей каждой отдельной личности. Задачи воспитания: развивать умение общаться и сотрудничать, создавать условия для развития творческих и интеллектуальных способностей детей, формировать самостоятельность, расширять возможности для развития трудовых, художественно-эстетических умений и навыков, изучать личностные качества обучающихся [2].

Виды занятий: 1. теоретические занятия (беседы, рассказы, изучение школьных предметов и обсуждение литературы.) 2 практические занятия(игры (Kahoot), дебаты, мозговой штурм(проверка знании). Плюсы и минусы дошкольного обучения: плюсы (дети учатся ранней социализаций; обогащение обучения и развлечения; также это спасение для родителей, для работающих родителей, оставлять малышей в дошкольных учреждениях становится необходимостью). Минусы (расходы на дошкольное образование; разлука детей и родителей ;меньше вниманияиндивидуально каждому). Результат дошкольного образования для детей и родителей: развитие ребёнка идет вверх: он овладевает речью, увеличиваются творческие и интеллектуальные способности;ребёнок не боится окружающего мира, но и не относится к нему безответственно: исследует все, что видит вокруг, относится осторожно к тому, чего не знает или не понимает;соблюдает правила поведения, принятые в обществе;понимает свои чувства и умеет выражать их;умеет дружить. Хороший результат дошкольного образования – это готовность ребёнка к школе, его способность преодолевать новые препятствия, стрессоустойчивость, высокий уровень энергии, позитивное отношение к учебе, высокая мотивация [3].

Кроме того в дошкольный кружок «АБВГ Дейка» ходят дети и в школьном возрасте, программа предлагается для учащихся 1-5-х классов. В общении с детьми реализовываются следующие правила: 1) Умение выслушивать ребенка до конца; 2) Не принимать решения за ребенка, а побуждать его сделать это

самостоятельно; 3) Открытость и доступность учащимся. 4) Отношения и ученика строятся на взаимном уважении, доверии, справедливости и требовательности. Подводя итог всему вышеизложенному, можно говорить о том, что готовность к школе – это системное, многокомпонентное образование в котором интегрируются различные свойства и способности детей, необходимые для успешного обучения в школе.

Литература

1. <https://www.kp.ru/guide/podgotovka-k-shkole.html>
2. <https://margoritka.ru/plyusyi-i-minusyi-doshkolnogo-obrazovaniya.html>
3. https://medaboutme.ru/articles/chto_vklyuchaet_v_sebya_doshkolnoe_obrazovanie_detey/

Қазизова Айзада

«М.О. Әуезов атындағы педагогикалық колледж»

Ғылыми жетекшісі – **Маханбет А.**, «Педагогика және психология» пән оқытушысы

ШӘКӘРІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ

Ш. Құдайбердіұлы жаңа заман өзгерістеріне әлі де үн қосып келеді. Оның мұраты бұрынғысынша адал еңбек, рулық алауыздықты жою, әділетті өмір салтын қалыптастыру болды. Шәкәрімнің рухани мұрадағы маңызы зор. Шәкәрім «XX ғасырда адамзат баласынан ізгілік ... көрмедім» сөзі үлкен маңызға ие: «Адал еңбек, ақ жүрек, арлы ақыл бар жерде адам нәпсісіне ие болады, әділетсіздікке, арамдыққа, өтірікке, алдауға тосқауыл қояды. Осы үш құндылық арқылы адам түзу жолға түседі. Адам жөнделсе – қоғам мен өмір жөнделеді, жаратушыны шын сүю басталады» – деп тұжырымдайды ойшыл ақын. Шәкәрім ұлағатын басшылыққа алсақ, адамды түзеудің, тәрбиелеудің ең тиімді жолын табамыз. Қазіргі адамзаттың зиянды да қауіпті қасиеттеріне тек адал еңбек, арлы ақыл, таза жүрек қана тосқауыл бола алады. Осы үш құндылықты басшылыққа ала отырып, адамзат түзеледі. Бірақ оларды жеңу оңай емес. Себебі, ол адамның тойымсыз нәпсінің хабаршысы болуы мүмкін. «...байлаулы Ынсапты» қапастан босата алатын «Ар ілімі» арқылы келетін адал еңбек, арлы ақыл, ақ жүрек. Бұл үш құндылық – адам тәрбиесінің, ұлт тәрбиесінің мызғымас ірге тасы. Үш құндылықты берік ұстанымға айналдыру қаншалықты қиын болса да, олардың түбінде өркениет тірегі болатыны шындық.

Ақынның көптеген өлеңдерінде адамды тәрбиелеу, адамды түзету, адамды жақсылыққа баулу сияқты идеялары үнемі кездесіп отырады. Осы өлеңдерді ортақ мазмұн мен ортақ идея – адамды әділет, ынсап, ақиқат, жаратушыны сүю, еңбек, білім, талап сияқты құндылықтарға баулу арқылы дұрыс адам, түзу адам қалыптастыру. Ақынның көптеген өлеңдерінде адамды тәрбиелеу, адамды түзеу, адамды жақсылыққа баулу сияқты ойлар ұдайы кездеседі. Бұл өлеңдерде әділеттілік, махаббат, ақиқат, Жаратушыға деген сүйіспеншілік, еңбек, білім, талап сынды құндылықтармен таныстыра отырып, дұрыс тұлғаны қалыптастыру жалпы мазмұны мен жалпы идеясы болып келеді.

Шәкәрім адам мінезіндегі жағымсыз қасиеттерді жою арқылы адамның өзін-өзі жетілдіру идеясын ұсынады. Жоғарыда аталған құндылықтар адамда өздігінен бола алмайды. Адамның өзі соларға ұмтылуы керек. Шәкәрім айтқандай, түзу адам – үнемі өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын адам. Шәкәрім шығармасында батырдың бетін сыпырып, адам болмысы қашанда ашылады. Бұдан ақын өлеңдерінің көркемдігі кемімей, керісінше, дәстүрлі халық эстетикасымен үндесіп, ақынның төл поэтикасын нығайтқан элементтердің бірі екені аңғарылады. Шәкәрім өз шығармасында психологизмнің тура және жанама түрлерінің мүмкіндіктерін еркін пайдаланады.

Шәкәрімнің мына өлең жолдарына үңілсек:

Құмарлық деген бір ит бар,

Жаныңа шын жау ит бар.

Алды-артыңа қаратпас,

Рахымы жоқ тым ит бар [2], – дейді.

Адамның бойындағы жат қылықтың бірі – құмарлық. Құмарлық бар жерде имандылық болмайды. Бұл ашкөз сезім және жасанды мінез-құлық пен келеңсіз әрекеттер.

Тәуелсіз елдің азаматтары Шәкәрім аңсаған адами қасиеттерге қол жеткізсе, елдің рухани өмірі, экономикасы, білімі биік белестерге көтерілетіні даусыз. Шәкәрім ұсынған «Түз адам» ұғымының бүгінгі

ұлт тәрбиесі үшін маңызы зор екенін білеміз. «Ар тағылымының» астарында жатқан «Арлы үм», «Адал еңбек», «Ақ жүрек» парадигмалары тәрбиенің дінгегіне айналуы тиіс.

Қорыта айтқанда, ұлт ойшылдары жастар тәрбиесін ұйымдастыру барысында тұлғаны тәрбиелеу туралы ойларын нақты жүзеге асыруы қажет. Адамгершілік, сыйластық, бауырмалдық, мейірімділік сияқты ұлттық тәрбиенің қарапайым, бірақ өмірлік маңызы зор құндылықтарды жас ұрпақ ұлт ойшылдарының шығармалары арқылы тез қабылдайды. Қазіргі адамдардың адамгершілік қасиеттері төмендеп, сана-сезімі материалдық құндылықтарды иемденіп жатқан заманда ізгілікті насихаттың маңызы арта түсуде. Адами қасиеттерді бүгінде ұлт ойшылдарының шығармаларындағы идеялар негізінде ғана жүйелеп, жүзеге асыра аламыз.

Әдебиеттер

1. Құдайбердиев Ш. Шығармалары: Өлеңдер, дастандар, қара сөздер. 541 б.
2. Құдайбердиев Ш. Иманым. 105 б. Алматы: Арыс, 2000. – 105 б.
3. Құдайбердиев Ш. Иманым. 190 б.

Искакова Жанерке

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Искаков Б.Т.**, технология пәнінің мұғалімі

ЭБРУ ТЕХНИКАСЫМЕН СУДА СУРЕТ САЛУ

Эбру – ежелгі түріктерден бастау алған су бетіне салынатын сурет өнері. Ғажайып құбылысты суретшілер суда ерімейтін арнайы майлы бояулар арқылы жасайды. Нәтижесінде, мата немесе қағаз бетіне көшіріп алуға болатын өрнек пайда болады. Осылай эбру сабағы тіл бұзылысы бар балалар үшін өте пайдалы. Себебі ол когнитивтік белсенділікті дамытады, сөйлеу түсінігін жақсартады, сондай-ақ бала тәуелсіз сөйлеуді бастайды. Түс қабылдауды, кеңістікті қабылдауды, дерексіз ойлауды, есте сақтау қабілетін жақсартады. Сонымен қатар қол моторикасын, бұлшық ет жадысын, шыдамдылық пен төзімділікті дамытады. Көзді қолмен үйлестеруді жақсартады.

Менің жобамның мақсаты: мектеп жасында оқыту үрдісінде бейнелеу өнері жұмыстарында жаңа технологияларды тиімді қолдану, балалардың шығармашылық қабілеттерін одан әрі жетілдіру. Оқушылар суретті ерекше ықыласпен салады. Оларды айналадағы қоршаған дүние әлемі өз қызығымен еліктіріп әкетеді. Балалардың сурет салу әдісін меңгеруі, олардың қабілетінің дамуы болып табылады. Мектеп жасындағы балаларға көркемдік және эстетикалық шығармашылық арқылы өздерінің әсерлерін білдіруге, олардың дәстүрлі сурет техникасының көмегі мен зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін жақсартуға мүмкіндік беру. Түрі, түсі, ырғағы, композициясы, шығармашылық қызметі, сурет салуды қалайтын эстетикалық сезімдерін дамыту. Көп түрлі түсті әлемнің сұлулығын көруге және түсінуге үйретеміз.

Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер шешілді:

1. Бала мүмкіндігін ескеріп, заманға сай білім беру;
2. Балаларда сурет салудың техникалық дағдыларын қалыптастыру;
3. Балаларды сурет салудың әр түрлі дәстүрден тыс тәсілдерімен таныстыру.

Қажетті көрнекіліктер: алдын ала эбру тәсілмен жасалған суреттер көрмесі. Керекті құралдар: төрт бұрыш ыдыс, крахмал негізінде қайнатылған сұйықтық, акрил және гуашь бояулар, қылқалам, шанышқы, сулық, сүрткіш т.б..

Эбру технологиясы бойынша сурет салу: Эбру Орта Азияда орта ғасырларда пайда болды. Бухарада және Самарқандта бұл «эбре» деп аталды, яғни, жыртылған. Содан кейін ол Иранға көшіп келді, мұнда ол «еурри» деп аталды. Парсы түріктер оны түріктерден қабылдады. 17 ғасырдан бастап бұл техника түрік қағазы ретінде Еуропада белгілі болды. Ежелгі еңескі жұмысы XI ғасырда құрылды. Суға қарап, мұндай керемет адам, дәл солай болғанда не істеу керектігін білмейді. Этикет Азияда туылды. «Людмила Восток» Евфратқа «толқынды қағаз» немесе «қағаздармен» қағаздар, алайда «қағаз өлшеу», «бибилері», «жалындарды жыртып тастау», «көпіршігі және жел» деп аталады.

Материалдар мен жабдықтар: алдын ала дайындалған ерітінділер (біздің жағдайда крахмал негізіндегі паста); гуашь бояулар (кремді күйге дейін сұйылтылған) су мен клерикалық желім қосылады; щеткалар (жұқа және қалың); эбро-өрнектерін жасау кезінде қолданылатын су белгілі бір тығыздыққа ие болуы керек, сондықтан гүлдер ерімейді, бірақ оның бетінде қалады. Сұйықтық пайдалануға дайын. Сұйықтықты кішкене табаққа салыңыз Суреттегі сурет үшін қажетті түс гаммасын қолдану арқылы біз қиялға еркіндік беретін элементтерді қосамыз.

Жұмыс барысында бояулар бір-бірімен оңай араласатынын ұмытпаңыз. Сондықтан әр түс үшін бояудың өзі үшін бөлек щетка мен контейнерді таңдаған жөн. Эбру стилінде сурет салудың қарапайым әдістері мен әдістері. Шығармашылықтың бұл түрі әсіресе балалар үшін қызықты болады. Стиль қиялды жүзеге асыруға және ұсақ моториканы жақсартуға көмектеседі. Сонымен қатар, ашық түстер мен ерекше сурет технологиясы сабақтарға жағымды эмоциялар қосады. Жаңадан бастаушыларға осы стильді игеру үшін қарапайым сюжеттер мен әшекейлер қолайлы.

Әдебиеттер

1. Балалармен арт-терапия жұмысы. Киселева М.В. «Слово» 2007 ж.

Шәкірт Шырын

Абай облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«Қалалық көпбейінді қазақ мектеп гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Жақсылық А.Е.**, педагог-психолог

ҚАЗІРГІ ЗАМАН МУЛЬТФИЛЬМДЕРІНІҢ БАЛА ПСИХОЛОГИЯСЫНА ЗИЯНЫ

Мультфильм-дегенимиздің өзі (лат. – көбейту) – арнайы салынған суреттерді немесе қуыршақтарды пайдалана отырып фильм түсіруге арналған кино өндірісінің бір саласы. Мультфильм – идеологияның бір түрі іспеттес. Бүгінгі жеткіншек – ертеңгі ұлт жанашыры, «ұлттыңды сақтағың келсе, қызыңды тәрбиеле, руыңды сақтағың келсе ұлыңды тәрбиеле» деп бекер айтылмаса керек. Ал бүгінгі тәрбиешілеріміз «өнегелі» өрмекші адам мен «шешен» Шрэк болса, ертеңгі қазағымыз «супермендей» «саналы» болып шығатыны анық. Алпамыс, Қобыландыларды ұмыт қалдырып, Бетмендей «батыр» болуға талпынған бала қылығына жауапты бірден бір ата-ана.

Мультфильмнің бір түрі фантастикалық мультфильмдер – олар шындық фактілерімен байланысы жоқ мәселелерді қарастырады. Олардың пейзаждары әдеттен тыс болып келеді және нақты, бірақ таңғажайып жерлерде (мысалы, ай) немесе параллель өлшем сияқты мүлдем шындыққа жатпайтын жерлерде орналасуы мүмкін. Алайда мультфильмнің бұл түрі шындықтан толықтай ажыратылған емес. Мультфильмнің бұл түрі кейіпкерлерді ақылға қонбайтын жағдайларға, бірақ күнделікті өмірдегі сезімдерге, эмоцияларға немесе ойларға итермелейді. Осылайша, қоғамдағы сезімнің немесе ойлаудың кең тараған тәсілдері мазаққа айналады немесе оларға күмән келтіріледі.

Шетелдік мультфильмдердің немесе бағдарламалардың жасалу технологиясы өзгеше, балаларды қызықтыру өте жақсы ойластырылған. Шетелдік дүниелер балалардың орнынан тапжылмай көруіне арналып жасалған деуге болады. Ата-аналардың айтуына қарағанда, балалар түгілі әлгі мультфильмдердің ересектерді де еріксіз өзіне тартып алатын әсері күшті. Балаларға арналған мультфильм деген дүниенің ішінде кәмелетке толғандар ғана білуге тиісті бірталай ақпарат айтылады. Оны бала бірден түсіне алмағандықтан, оны ата-анасынан, болмаса өзінен ересектерден сұрайды. Алған жауабына байланысты балаларда әртүрлі түсінік қалыптасуы мүмкін және сол түсінік балалардың өмірінде кей жағдайда шешуші рөл атқарып жатады. Мысалы, жоғарыда айтылған телеарналардағы мультфильмдерді көретін сана-сезімі толық қалыптасып үлгермеген балаларда бірнеше жағымсыз мінез-құлықтың белгілерін байқауға болады. Біріншіден, олар сол мультфильмдердегі кейіпкерлердің терминдерімен сөйлеуге ұмтылады. Және өздеріне қызық көрінгендіктен сол әрекеттерін дұрыс деп ойлайды. Екіншіден, бала ағзасына пайдалы болып табылатын таза ауада серуендеу, спортпен айналысу сияқты қажетті шараларды кері ысырып қойып, бос уақытының барлығын теледидардың алдында өткізеді. Демек, қазіргі балалар таза ауадағы ойын мен спортты теледидардағы түрі ұсқынсыз мультфильм кейіпкерлеріне ауыстырды деп есептеуге болады. Үшіншіден, теледидарды тапжылмай көру баланың денсаулығына міндетті түрде кері әсер етеді.

Жоғарыдағы мәліметтерді қорыта келе мультфильмді балаға ұсынбас бұрын мәні барма, кері әсері болмай ма деген тұстарын зерттеп алса деген ата-анаға ұсыныс. Қазіргі заман баласын телефонсыз, әлеуметтік желісіз елестете алмайсың бірақ сол бала қарап отырған орта, алып отырған әр ақпараты пайдалыма? Айтар ұсынысым әр мультфильді көрер кезде бірінші берілген жас ерекшеліне міндетті түрде мән берсеңіздер, екіншіден тілі балаға ұғынықты тілінде ұсынылама енді дамып келе жатқан ұрпаққа тіл кемістігіне алып келмейме баланың тілі ұғынықты ана-тілін ести келе шығады. Қазіргі уақытта даярлық топ оқушыларындажәнеде бірінші сынып оқушыларында тіл кемістігі көп кездеседі жәнеде баланың тілі жартылай орысша жартылай қазақ тілінде болып келіп жатыр мектеп табалдырығына оның барлық әсері осы баланың мектеп жасына дейінгі даму үстіндегі организиге дұрыс өзінің жасына сай дамытушылық заттардың болмауының үлесі мол. Баланың сол психикасын құртатын мультфильдердің орнына түрлі дамытушылық ойыншықтар мысалы: құрағыштар, түс ажыратуға арналған түрлі пішіндер, ертегі терапиясы,коса, сенсорлық пластиналар, нейро жаттығуларды т.б ұсынар едім. Саликалы да саналы ұрпақты тәрбиелеу әр қоғам мүшесі үлес қоса алатын парыз.

Әдебиеттер

1. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика институтының Хабаршысы № 4(2), 2007 жыл, 61-92 б.
2. «Бала тәрбиесі» журналы № 2

Нурлан Саида

Назарбаев Интеллектуальная школа ФМН г. Семей
 Научный руководитель – **Наварян О.В.**, учитель английского языка

СВЯЗЬ УЧЕБНЫХ СТРАТЕГИЙ И МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СТАРШИХ КЛАССАХ НИШ

В работе представлено исследование на нахождение и определение связи мотивации к изучению английского языка в 11-х классах Назарбаев Интеллектуальной Школы и тех стратегий, которые используют учителя английского языка на своих уроках. Целью, данного исследования является, используя опросник мотивированных стратегий обучения (MSLQ), определить, как мотивация, внутренняя или внешняя, связана с используемыми стратегиями в обучении. Опросник мотивированных стратегий обучения (MSLQ) был разработан для измерения типов стратегий обучения и академической мотивации в старшей школе по 7-балльная шкала Лайкерта где 1 (это не про меня) и 7 (касается меня полностью). MSLQ состоит из двух разделов: мотивационного и стратегии обучения. Раздел мотивации состоит из 31 пункта, которые оценивают цели и ценностные убеждения студентов в отношении английского языка, их убежденность в том, что они хорошо успевают на уроках, а также их беспокойство по поводу тестов и экзаменов.

ШКАЛА МОТИВАЦИИ		ШКАЛА УЧЕБНЫХ СТРАТЕГИЙ	
Критерии	Кол-во вопросов	Критерии	Кол-во вопросов
Ориентация на внутреннюю цель	4	Повторение	4
Ориентация на внешнюю цель	4	Самостоятельная работа	6
Ценность задачи	6	Критическое мышление	5
Контроль убеждение в обучении	4	Когнитивная саморегуляция	12
Самозффективность	8	Тайм мэнэджмент	8
		Регулирование усилий	4
		Обучение в команде	3
		Просьба о помощи	4
Общее количество вопросов	31	Общее количество вопросов	50

85 участников 11 классов приняли участие в анкетировании, на которое ушло 15-20 минут. Справедливым будет замечание о том, что, несмотря на средний уровень владения такими учебными стратегиями как репетиция и управление ресурсами, уровень внутренней мотивации учащихся относительно высок. Можно предположить, что высокий уровень внутренней мотивации в первую очередь связан с пониманием значения задачи, критическим мышлением, метакогнитивной саморегуляцией и контролем убеждений в отношении обучения. Показавшие высокие результаты убеждения : «мне очень интересно содержание этого курса», «я считаю, что материал данного курса полезен для меня», «мне нравится предмет данного курса», «понимание предмета данного курса очень важно для меня», «я рассматриваю материал курса как отправную точку и пытаюсь развить свои собственные идеи по этому поводу», наглядно могут продемонстрировать высокий уровень вовлеченности учащихся в понимании предмета. Для того, чтобы понять источники внутренней мотивации необходимо рассмотреть образовательную методику, распространяющуюся в стенах школы. Проектирование содержания NIS-Programme было основано на ценностно-ориентированном, деятельностном, интегрированном и коммуникативном подходах. Творческое применение знаний, критическое мышление, выполнение исследовательских работ, использование информационно-коммуникационных технологии (ИКТ), применение способов коммуникативного общения, способность работать в группе и индивидуально, умение решать проблемы и принимать решение – являются навыками, тренирующимися учащими на протяжении учебной жизни. Таким образом методы обучения и ценности, внедряемые в школах НИШ, способствуют высокому уровню внутренней мотивации у учащихся 11-ых классов в изучении английского языка.

Рысқали Айзере, Халелова Дина

Семей қаласы «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы № 47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
Ғылыми жетекшісі: **Акимжанова Г.Б., Далбина Ж.К.**, қазақ тілі мен әдебиеті пән мұғалімдері

ҚАЗАҚ ӨЛШЕМ БІРЛІКТЕРІН ҮЙРЕТУДЕГІ КРЕАТИВТІ ОЙЫНШЫҚ ТҮРЛЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ

Қазақтың барлық сөзінің шегі, өлшемі болған. Адамдар әрбір өлшемнің атқаратын міндеті бар екенін білген, сөйтіп оны ішкі рухани салмақтың сыртқы көрінісі деп қараған. Заттың сыртқы өлшемі, оның биіктігі мен тереңдігі, қаттылығы мен жұмсақтығы – бәрі түйсікке әсерін тигізетін құбылыстар [2].

Біздің халқымыздың ауыз әдебиетінде татымдай, шынтактай, қолдаяқтай, шейін, дейін, қарай, таман, салым, тарта, жуық, таяу, торсықтай, есе, рет, қиян – қырлы, қара – құрым, үш тұмша, найза бойы, баданадай, қарыс, қадақ, тұтам, тамам, уыс, күректей, қасықтай, астаудай, шымшым, шаршы, кез, елі, қырық құрау, қарыс, аршын, адым, таспа, сүйем, батпан, тамшы, титтей, шайнам, табан, шайқам, әммә, тарыдай, уыс, бір ауық, кесек, тақыр, мысқал, азды - көпті, айшылық, күншілік, жылшылық, ұдай, құлаш, ықылым, кешелі – бүгінді, шым – шымдап, тосат, пұт, қылаң, мүшел, барабар, қат, т.б. сөздер өлшем бірліктері ретінде қолданылып келген.

Замана талқысынан өтіп, өңі өзгерген де сөлі қалған, көк шыбықтай майысқақ, атадан балаға мұраға қалған, жүрек қылының пернесі – ауызекі тараған қазақтың ұлттық өлшемдерін оқып үйренудің бір жолы креативті ойыншықтар түрлері екендігін дәлелдеп, ұсынбақшымыз.

Әйгілі жазушымыз Мұхтар Әуезовтің «Ел болам десең – бесігіңді түзе» деген сөзінде сан-алуан астар бар. Ал сол ұрпақты түзу жолға салуға атсалысарлық алғышарттардың бірі – ойыншық. Ойыншық деген атаудың өзі үлкендерді ойыншыққа «ойыншық қой» деп немқұрайды қарауға итермелеп тұратындықтан ба, баланың немен ойнауы керектігіне жете мән бермей келеміз [6].

Бүгінгі күні бала тәрбиесіндегі бірден-бір құрал – ойыншықтар. Десек те, кез келген бала сәби күнінен ұлттық құндылықтарды көзбен көріп, қолмен ұстап өсуге тиіс. Бұл орайда, ұлттық идеологиямызды насихаттап, балғындарымыздың бойына ұлттық болмысты сіңіру қажет. Сондықтан, қазақы ойыншықтың қаншалықты қажет екенін айтпай-ақ түсінуге болар [6]. Осы ұлттық ойыншықтар арқылы жас буын алдындағы тіл мен діл мәселесін де жеңілдетуге, жеделдетуге әбден болады. Қазіргі жастарымыз көз ашқаннан өзгенің ойыншығымен ойнап, өзге атауларды жаттап өскендіктен, кейін өз тіліне шорқақ болмағанда қайтсін? Мұны бүгінгі таңда өмірдің өзі дәлелдеп беріп отыр.

Біз өз жобамызда ойыншықтарды тек ойыншық тұрғысында ғана емес, тәрбиелік мәні бар құрал ретінде де ұсынып отыр. Көкірегі ояу көпшілікті қызықтырып отырғаны да ойыншықтардың осы қыры. Өйткені, балалар ұлттық ойыншықтармен ойнай отырып ойлайды, ойыншық бөлшектерінің атауын білу арқылы қазақты танымы, өлшем бірліктері туралы білімі толыса түседі. Заманауи материалдардан жасалған ойыншық нұсқасына айналған киіз үй, өлшем бірліктерге арналған әр түрлі ойыншықтар балалардың жас ерекшелігіне орай көлемі жағынан бірнеше түрге бөлінбек. Ол үлгілерді бала өзі бұзып, өзі тігіп (құрап) ала алатын болады. Барлық бөлшегін өз қолымен ұстап, ойыншықтарды құрастыра отырып ойын баласының өзі талай танымдық дүниелерге қанықпақ. Ұлттық ойыншыққа ұлттық идеология ретінде қарауымыз қажет. Үңіле білсек, ұлттық ойыншық та – ұлттық идеология. Ұлттық болмысқа тұнып тұрған өлшем бірліктері туралы қазақты ойыншықтарды дамыту, жетілдіру арқылы қазақ тілінің көсегесін көгертуге біршама үлес қосамыз. Біз ұсынған ойыншықтар арқылы өзге ұлт бүлдіршіндерінің бойына қазақылық болмыстың дәнін егеміз. Сонымен бірге, осы ойыншықтар төңірегіндегі тәрбие жұмыстарын толықтыра отырып, жүйелі деңгейде балабақша өміріне енгізілсе. Сол арқылы ұлттық тамырынан қол үзіп бара жатқан ұрпаққа тосқауыл қоюға тырысармыз. Осы бір ұлттық ойыншық төңірегі жете зерттелсе жетесіздік азайып, зерделілік жетілер, бәлкім. Біз бала бойындағы мәдениетті білім емес, тәрбие арқылы ғана қалыптастыра алатынымызды мойындауымыз керек. Қазіргі біздің қоғамда да олқы соғып тұрған жағдай – осы жеткіншектер тәрбиесі. Теледидар көрсетілімдері мен түрлі компьютерлік ойындарға бой алдырған балғындарымыздың болмысы «бір түрлі» болып бара жатқаны жа-сырын емес. Ал, оның алдын алу үшін – тәрбие мәселесінің тетіктерін нығайту қажет. Ұлттық тәрбиенің уызына жары-маған жет-кіншектің жан-дүниесі жадағай болмақ [8].

Осы зерттеу жұмысын орындау барысында өзімен бірге оқушыларды да, ата-аналарды да қызықтыра алды және оқушылардың өлшем бірліктерін ойын түрлері арқылы білуіне қызығушылығын оята білдік деп ойлаймыз.

Біздің жасаған зерттеу жұмысымыз қазақтың ұлттық мәдениетінің дамуына тағы бір жаңа баспалдақ жасады деген ойдамыз.

Әдебиеттер

1. Нұрмағанбетов Ә. «Сөз сырына саяхат», Алматы.
2. С. Елубаев «Қазақтың байырғы өлшемдері», Алматы, Қазақстан – 1996 ж.
3. А. Құралов «Қазақ дәстүрлі мәдениетінің анықтамалығы».
4. Ә. Доспамбетов «Қырық қазына», Алматы – 1997.
5. С. Қалиев, М. Оразаев «Қазақ халқының салт-дәстүрі», Алматы – 1994.
6. Мектепке дейінгі педагогика кітабы. Авторы: Аңдабекова
7. <http://bilim-all.kz/article/2852-Oiynshyqtar-turaly-dereker>
8. <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B9%D1%8B%D0%BD%D1%88%D1%8B%D2%9B>
9. <http://alashainasy.kz/darynokuortalygy/ooyinshyiktar-kalaya-payda-boldyi-60337/>
10. Кенжеахметұлы. С. «Жеті қазына», Алматы

СЕКЦИЯ № 7: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алтынгазинова Жанерке

Высший медицинский колледж «Авиценна», область Абай, г. Семей
Научный руководитель – **Қанатұлы М.**, исполнительный директор Высшего медицинского колледжа «Авиценна», преподаватель общественных дисциплин

МЕДИЦИНСКИЙ ТУРИЗМ: РОЛЬ В ПОДДЕРЖАНИИ ЗДОРОВЬЯ И УВЕЛИЧЕНИИ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТИ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

В условиях повышения роли интеллектуального и высокотехнологизированного труда проблемы функционирования и перспективы развития отраслей сферы услуг, связанных с сохранением человеческого потенциала, укреплением здоровья людей, заслуживают приоритетного внимания. Одной из ключевых отраслей, направленных на решение комплекса неотложных социальных задач, выступает здравоохранение.

Научные исследования проблем медицинского туризма.

Экономической наукой выработано общепринятое понимание термина «туризм», под которым прежде всего понимается временный выезд туриста с постоянного места жительства с целью удовлетворения его познавательных, профессионально-деловых интересов, отдыха, оздоровления и исключения коммерческой составляющей из самого понимания туристской деятельности, поскольку занятия туристов не носят предпринимательской направленности и не связаны с получением прибыли (дохода). Вся совокупность туристских перемещений граждан первоначально классифицируется по территориальному принципу; затем внутри национального рынка – по видам туризма. Принято разграничение видов туризма по цели поездки: рекреационный, экскурсионный, научный, деловой, этнический, спортивный, религиозный, лингвистический туризм и др. Однако специальные виды туризма [деловой, медицинский (в целях лечения), поездки на охоту и др.] первоначально основываются на видовом принципе, а уже затем распределяются по национальным рынкам.

Первый аспект медицинского туризма – оздоровительно-рекреационный, рассматриваемый как собственно медицинские услуги, которые предоставляются туристам во время путешествий. Зарубежным аналогом этого аспекта медицинского туризма является SPA-туризм² (лечебно-оздоровительный туризм), который имеет несколько направлений: медицинское, классическое, местное (этническое). Оказание SPA-услуг базируется на платежеспособном спросе и потребительском выборе клиентов, однако целесообразной считается их профессиональная медицинская корректировка. Второй аспект медицинского туризма – познавательный, реализуется посредством предоставления экскурсионных услуг во время путешествия. Экскурсионный туризм является смежным (по отношению к медицинскому туризму) видом. Однако услуги экскурсионного туризма могут осуществляться и в сочетании с медицинскими услугами.

Для повышения результатов экономической деятельности организаций, специализирующихся на предоставлении услуг медицинского туризма, экскурсионная составляющая должна базироваться на учете требований менеджмента и маркетинга. Концептуально маркетинг интегрирован в систему ценностей, измеряемых в денежном выражении, которые ранжируются в зависимости от значимости конкретного действия или объекта относительно потребностей индивидуального либо коллективного потребителя в определенный момент времени. Из общей стоимости услуг вычитаются затраты, связанные с выполнением отдельного действия или использованием объекта [5].

В медицинском туризме главная причина установления пункта назначения определяется в зависимости от места оказания медицинской помощи. Существует понимание того, что выбор страны посещения и планирование времени пребывания (с учетом специфики различного рода услуг, оказываемых оздоравливающимся клиентам) являются достаточно значимыми факторами, хотя и менее важными по сравнению с видами предлагаемой для оказания медицинской помощи. Доказано, что

эффективность туристской деятельности значительно повышается в результате совершенствования ее организации, создания специализированных туристских кластеров [9, 10].

Главными составляющими медицинского туризма выступают лечение и реабилитация. В глобальном масштабе медицинский туризм считается достаточно развитым, характеризуется устойчивыми темпами роста. Согласно оценочным расчетам в 2017, 2018 гг. мировой рынок медицинского туризма возрастал на 4% в год (при росте мирового ВВП на 3,5%); доходы хозяйствующих субъектов составили 15 млрд долл. США от медицинского туризма, 40 млрд долл. США – от оздоровительного туризма. По оценочным расчетам, в перспективном периоде данные тенденции сохраняются, и к 2022 г. уровень доходов возрастет на 30-35%.

Для достижения конкурентоспособности услуг медицинского туризма на мировом рынке в условиях становления цифровой экономики необходимо решить ряд задач: завершить создание интегрированной информационной системы об ассортименте оказываемых услуг, объектах и маршрутах медицинского туризма; провести отбор базовых учреждений с сертифицированными услугами, разработать методологию реализации проектов по их продвижению; сформировать пакет туристских продуктов с широкой медицинской, оздоровительной и культурно-ознакомительной программой, включающей услуги по дистанционному сопровождению; подготовить программы лояльности и кобрендинг для различных социальных групп туристов. Обустройство мест для лечения и отдыха, характеризующихся наличием бальнеологических ресурсов, уникальных природных и инфраструктурных объектов должно быть в числе приоритетных задач регионального социально-экономического развития. Для реализации проектов медицинского туризма необходимо наличие достаточных по объему и сбалансированных по структуре финансовых ресурсов, а также обеспечение их целевого и рационального использования. Концентрация внимания на приоритетных проблемах способствует созданию предпосылок для обоснования и раскрытия мультипликативного влияния медицинского туризма на взаимосвязанные и взаимодополняющие виды экономической деятельности, позволяет детально рассмотреть элементы, формирующие разнообразие и качество предоставляемых услуг.

Литература

1. Jafari J. Significado sociocultural y educacional del turismo de juventud. *Papers de Turisme*. 2015;(58):39-55.
2. Восколович Н. А. Междисциплинарный аспект современных исследований в сфере туризма. *Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика*. 2016;(6):71-86.
3. Ветитнев А. М., Войнова Я. А. Организация санаторно-курортной деятельности. М.: Федеральное агентство по туризму; 2014. 272 с.

Зенкович Диана, Рахимжанова Инкар

КГКП «Семейский финансово-экономический колледж имени Рымбека Байсеитова» УО области Абай
Научный руководитель – **Искаков А.Н.**, старший преподаватель

SFEK STORE – КАК ПРИМЕР ЭФФЕКТИВНОГО МАРКЕТИНГА

В условиях современной глобализации брендинг учебных заведений является неотъемлемой частью стратегии развития. Сегодня происходят значительные изменения в самом понимании образования. Учебные заведения стали конкурентами на рынке образовательных услуг, где ведут активную борьбу за каждого студента, которые, в свою очередь, сегодня могут называться клиентами. Особенностью брендинга учебного заведения можно считать их целевую аудиторию, которая является одновременно и потребителем услуг, и готовым «продуктом» [1].

Целью нашей работы является: разработка брендовой продукции колледжа как средства повышения популярности учебного заведения и привлечения абитуриентов. Упрощение приобретения необходимой продукции в целях комфортизации учебной жизни студентов и преподавателей.

Для оригинального представления были выбраны следующие виды продукции: футболки для занятий физического воспитания, блокноты, пакеты, карандаши, ручки, шопер, папки, бутылки, резинки для волос.

Преимущества выбранных товаров:

1. Популярность – наличие у студента брендового продукта привлекает внимание и обеспечивает узнаваемость;
2. Востребованность – данные товары предназначены для студентов колледжа, и всегда необходимы;
3. Быстрота приобретения – наличие в колледже киоска на 1 этаже упрощает поиск необходимого продукта.

Первоначальные минимальные расходы представлены в таблице:

Название товара	Количество (штук)	Общая стоимость (тенге)
Блокноты	20	2520
Ручки	200	6000
Карандаши	200	6000
Футболки	50	10000
Бутылки	100	20000
Шоперы	30	30000
Папки	50	6000
Пакеты	200	10000
Резинки для волос	50	1740
Расходы на распечатку логотипов		35000
Итого		127260

Для представления и продвижения ассортимента будет использована страница в сети инстаграм. Там будет предоставлен прайс лист и список товаров, которые будут обновляться [2].

Финансирование планируют осуществлять инвесторы или выпускники нашего колледжа.

Был проведен опрос: "Стоит ли открывать брендовый магазин в нашем колледже?". По результатам опроса, проводимым среди студентов, выяснилось, что ответов "за" было 93%, а ответов "против" было всего 6%.

Делая вывод, можно сказать, что данный магазин будет пользоваться спросом и иметь успех.

Литература

1. Галумов, Э.А. Основы РЯ. М.: Летопись XXI, 2014. 408 с.
2. Батра, Р. Майерс, Д., Аакер, Д. Рекламный менеджмент. М.: Вершина, 2011. 784 с.

Балагазин Азамат

КГКП «Колледж радитехники и связи»

Научный руководитель – **Сартаева Г.Т.**, преподаватель экономических дисциплин

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА НА ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА

Экономическое развитие любого государства представляет собой процесс изменения хозяйственной структуры в лучшую сторону, который оказывает влияние на социальную, политическую, экономическую, культурную и другие сферы жизни общества, нанося при этом большой урон окружающей среде.

Уровень экономического развития страны определяется по различным показателям. Одним из них является индекс человеческого развития (ИЧР). ИЧР это интегральный показатель, рассчитываемый ежегодно для межстранового сравнения и измерения уровня жизни, грамотности, образованности и долголетия как основных характеристик человеческого потенциала исследуемой территории. Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) проводит ежегодный рейтинг ИЧР всех стран мира. Казахстан сохранил свои позиции в ежегодном Индексе человеческого развития и по-прежнему входит в категорию государств с очень высоким уровнем человеческого развития, занимая 51 место среди

189 стран и территорий (рейтинг 2022 года). Но, к сожалению, ни одна страна мира еще не достигла высокого уровня человеческого развития, не оказав колоссального давления на планету. И сейчас речь пойдет о той нагрузке, которую испытывает планета Земля от нашей с вами жизнедеятельности и от нашего стремления жить лучше в том числе.

Одной из глобальных проблем человечества является проблема, связанная с ухудшением экологической обстановки. Это и всемирное потепление, и загрязнение мирового океана, и загрязнение воздуха в городах и прочее. Каждый из нас с вами так же причастен ко всем перечисленным проблемам. В рамках работы научного студенческого общества колледжа радиотехники и связи, участником которого я являюсь, ежегодно проводятся конференции, на которых рассматриваются актуальные вопросы и ведется поиск вариантов, позволяющих улучшить ситуацию. В частности в прошлом учебном году была проведена большая работа над проектом «Студенты КРиС и зеленая экономика». В рамках работы над проектом студентами были посещены Цементный завод, Горводоканал, Спецавтобаза, которая занимается сбором и вывозом твердых бытовых отходов на свалку, ТеплоКоммунЭнерго. Были опрошены жители города. Результатом проекта стала выработка конкретных рекомендаций по сокращению вредного воздействия жизнедеятельности человека на окружающую среду.

В этом учебном году на конференции была рассмотрена проблема углеродного следа. Мы занялись подсчетом того, какой углеродный след оставляет каждый из нас в результате своей жизнедеятельности. Углеродный след – это масса углекислого газа, которая производится в результате деятельности людей, бизнеса или государства. Среди студентов и преподавателей колледжа был проведен опрос, который включал в себя следующие вопросы: Как часто Вы выносите мусор? Какой объем Вашего мусорного ведра? Каким образом вы утилизируете мусор? Собираете ли отдельно пищевые отходы? Готовы ли вы раздельно собирать отходы? Из результатов опроса следует, что большинство жителей выносит мусор ежедневно, небольшими порциями, не накапливая его у себя в квартире; мусор выносится в контейнеры, а пищевые отходы собираются отдельно и идут на корм собакам (в частном секторе); все жители понимают, что отходы опасны; к сожалению, еще не все готовы собирать отдельно бумагу, стекло, пластик и т.д.; в домах достаточно накопилось вещей и предметов, без которых можно было бы обойтись; есть и неиспользуемые вещи, предметы, которые могли бы пригодиться другим людям; жители не часто пользуются советами по использованию «вторичного сырья». В интернете есть много различных калькуляторов углеродного следа, загрузив свои данные можно быстро посчитать, какой углеродный след оставляет каждый человек. Везде, где появляется человек, остается «углеродный след». Человек оставляет на планете после себя от 20 до 40 тонн мусора, в зависимости от продолжительности жизни.

Результатом проведенной нами работы стало то, что каждый из нас стал задумываться над тем, сколько мусора мы оставляем за собой, стали экономнее относиться к воде, стали больше ходить пешком. В колледже установили два контейнера, для раздельного сбора пластиковых бутылок и бумаги. Эту работу мы проводим и дома. Т.е. начали мы с себя, и это должен сделать каждый. А сейчас небольшие рекомендации от нас. Давайте сделаем нашу планету чище и здоровее.

Журин Денис, Нуременов Даниял

КГУ «Средняя общеобразовательная школа-лицей № 38» г. Семей

Научные руководители – **Борлукова М.Н., Линник О.П.**, учителя информатики и математики

ПРОБЛЕМЫ ИЗМЕРЕНИЯ УРОВНЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

«Отныне главной задачей экономических реформ являются не абстрактные цифры роста ВВП и позиции в мировых рейтингах, а повышение доходов и уровня жизни нашего народа», – заявил Касым-Жомарт Токаев. В новом Казахстане главным принципом развития экономики должно стать справедливое распределение доходов и рост уровня жизни граждан» [1]. Благополучие связано с изучением не только благосостояния страны по конкретным экономическим показателям, но и субъективными оценками человека своего текущего уровня жизни, постоянно меняющегося в связи с нестабильной экономической обстановкой. Все это является основными проблемами при измерении благополучия, недостаточная объективность результатов исследований, сложность обработки статистических данных и расчетов. Цель проекта: исследование методов проведения мониторинга уровня благосостояния населения и оценки

полученных результатов, как фактора обеспечения обратной связи между населением региона и органами власти, при планировании социально-экономического развития региона. Работая над проектом, были изучены все вопросы, затрагивающие уровень и качество жизни жителей нашего региона. Использованы социальные сети, т.к. они имеют большое влияние на массовое сознание и поэтому нужно активнее использовать их возможности для проведения мониторингов и разъяснительной работы. Для проведения мониторинга оценки благополучия, была разработана анкета, которая заполняется респондентом. Международные индексы оценки благосостояния по методике ВОЗ, WHOQOL-BREF, The OECD Better Life Index [2,3] адаптированы для нашей страны. Для проведения онлайн-анкетирования в обоих исследованиях были использованы возможности сервиса Google формы и социальных сетей. Обработка результатов исследования проводилась с использованием табличного процессора MS Excel, что значительно сократило время обработки и возможность ошибки. Значение показателей рассматривалось в динамике. Полученные результаты обоих исследований свидетельствуют о низком уровне качества жизни населения региона. Наблюдается небольшая положительная динамика уровня удовлетворенности настоящим и будущим. Следовательно, политика социальной поддержки населения не приводит к адекватным изменениям в уровне субъективного благосостояния населения. Причем показатели удовлетворенности прошлым выше, чем уровень настоящего благосостояния. Это говорит о неуверенности многих в завтрашнем дне и является тревожным сигналом органам власти и требует усиления информационно-аналитического обеспечения планирования и прогнозирования социально-экономического развития региона.

В ходе исследования была подтверждена гипотеза о том, что объективные результаты реального уровня благосостояния жителей региона, возможно получить с помощью различных методик, позволяющих рассмотреть благосостояние населения с разных сторон. Учитывая преимущества и недостатки зарубежных методик и проведенного анализа предлагаем:

1. Применять комплексный подход оценки интегральных индексов благополучия и устойчивого развития для получения реальной картины, использовать различные методики оценки, учитывающие не только объективные среднестатистические данные, но и субъективную оценку населения.
2. Использовать возможности социальных сетей для проведения мониторинга.
3. Проводить мониторинговые исследования более 1 раза в год, в динамике, так как ситуация в современных условиях меняется гораздо чаще и люди в такой период требуют повышенного внимания со стороны властей.
4. Разработать интерактивные показатели благополучия, взаимодействие с которыми будет осуществляться через веб-приложение.

Литература

1. <https://ourworldindata.org/human-development-index#data-quality-definition>
2. <https://text.ru/rd/aHR0cHM6Ly9nbG9idXMtZXh0cmVtZS5ydS9yYXpub2UvdXJv>
3. ОЭСР (2019), Экономические перспективы ОЭСР, Том 2019, Выпуск 1, Издательство ОЭСР, Париж, <https://dx.doi.org/10.1787/b2e897b0-en>.

Айходжаева Перизат

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің
«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Ғылыми жетекшісі – **Джасбаева А.М.**, орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ЭКОСӨМКЕ – УАҚЫТ ТАЛАБЫ

Дүние жүзінде, соның ішінде, біздің елімізде экономика дамып, халқымыздың әл-ауқаты артуда. Алайда оның пайдасымен қатар зияны да аз болмай отыр. Өндіріс қалдықтарымен топырақтың, судың, газ және түтінмен ауаның ластануы адамзатқа зиянын тигізуде. Сондықтан экологиялық тепе-теңдікті сақтау бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Өзіміз күнде көріп жүргендей айналаны ластайтын өнімнің бірі- полиэтилен пакеттер екені айдан анық. Осы пакеттердің күнделікті қолданыстағы орны көп. Әр адам аптасына кем дегенде үш рет дүкенге барып азық- түлік сатып алады, оқушылар мектепке дене

шынықтыру сабағына киетін арнайы спорт киімдерін апарды, үйірмелерге қатысатын оқушылардың да апаратын заттары көп. Осы және мен айтпаған тағы басқа қажеттіліктерге көбінесе полиэтилен пакеттері қолданылады. Олардың түрлері өте көп, көлемі де әр түрлі, түстері әдемі, тіпті ұлттық ою салынғандары да бар. Иә, полиэтилен пакеттердің бағасы арзан. Алайда, біз айына неше пакет қолданатынымызды ескерсек, оларды сатып алуға аз ақша кетімегенімізді аңғарамыз. Сонымен қатар полиэтилен пакеттері көп қолдануға жарамайды, олар тез жыртылғыш келеді, экологияға әкелетін зияны қаншама. Жерде полиэтилен пакеті жатпаған көшелерді көресіз бе, әсіресе қала сыртында? Айтарлық, бір үйден кем дегенде он полиэтилен пакеті қоқысқа тасталды, бір көшеде жүз үй болса неше пакет тасталатынын өзіңіз санап көріңіз! Полиэтилен пакеттерінің жүз жылсыз шірімейтіндігін ескерсек, экологияға әкелетін зияны да орасан зор. Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып мен полиэтилен пакеттердің орынына үнемді, сыйымды, көпфункционалды, экологиялық жағынан таза және әлде қайда ыңғайлы эко-сөмкені қолданудың тиімділігін және оны тігуді кәсіпке айналдаруға болатындығын өз жобамда сөз еттім. Ғалым, «Нобель» сыйлығының лауреаты У. Нордхаустың «Экономикадан экологияға зиян келмеген жағдайда ғана өсім саналады»-деген тұжырымын негізге алған мен «Эко-сөмке-уақыт талабы» атты бизнес- жобаны осы тараптағы ізденісіммен, талпынысым болып табылды. Бизнес-жобаны жазу барысында эко-сөмкені тігу мен сатуды және сол арқылы кіріске қол жеткізуді мақсат еттім. Келесі міндеттерді басшылыққа алдым: эко-сөмкені қажетсіз киімдерден тігу арқылы матаға кететін шығынды азайту, экологияны қорғау, өз қаламның тұрғындарын жұмыспен қамтамасыз ету, тұтынушы талабынан шығу, сапалы тігу және табысты саудаға қол жеткізу. Жоғарыда эко-сөмкені қолданылмайтын киімдерден тігетінім туралы айттым. Сіздер, бұл қолайсыз деп ойларсыздар. Өз пікірімді дәлелдеп берсем. Менің анамда ғана тойға киетін ондаған көйлегі бар. Бір тойдан кейін олар киілмейді, бірнешеуін анам құрбыларына сыйлайды, кейбіреуі ұмытылып та қалады. Ал сіздердің аналарыңызда, әпке-сіңілдеріңізде осындай көйлектер қаншама? Ендеше неге оларды сіздерден арзан бағаға сатып алып, эко-сөмкелер тікпеске?

Эко-сөмкенің көпфункционалдығы, ұзақ қолдануға тиімділігі, дизайны, көлемі және түстерінің көптүрлілігі, жүздеген пакетті бір эко-сөмкемен алмастыра алатындығы және материалға көп шығындалбау – жобаның өзекті жағы. Бастапқыда эко-сөмкелерді бір дизайнмен тіксем, бизнесім дамып, кіріс кірген соң жаңа үлгідегі эко-сөмкелерді тігу де ойымда бар.

Бизнес-жобада эко-сөмкені тігуді өндіріске енгізу арқылы өз қаламның тұрғындарының аз бөлігін болса да жұмыспен қамтамасыз етуді жоспарладым. Сатылым және маркетингті, ашылуына байланысты жұмсалатын қаржыны, ай сайынғы шығындарды, есеп-қисапты, бәсеке түрлерін, қауіп-қатер факторларын және оларды жоюдың жолдарын айқын көрсеттім.

Бүгінгі оқушы-ел ертеңі, болашақ маман. Мен осы бизнес-жобам арқылы жасаған қадамым- туған елге, жерге, қоршаған ортаға деген сүйіспеншілігім, қамқорлығым, жанашырлығым және ел экономикасының дамуына кішкентай да болса қосқан үлесім.

Әдебиеттер

1. Аганина Қ.Ж., Қараева Р.Ж., Қараев Е.Ж., Сұлтанов Ж.М. Кәсіпкерлік және бизнес негіздері. Нұр-Сұлтан, 2019
2. Эрик Рис. Бизнес с нуля. Ағылшын тілінен аударылған. Мәскеу, 2014 ж.

СЕКЦИЯ № 8: ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

Шорина Ангелина

КГКП «Геологоразведочный колледж» Абайская область, г. Семей
Научный руководитель – **Касымжанова Ш.А.**, преподаватель химии-биологии

МОРОЖЕНОЕ ЛЕКАРСТВО ОТ МНОГИХ БОЛЕЗНЕЙ

Данная работа является актуальной и в наши дни. Все без исключения любят освежающий в жаркий день вкус мороженого. Данный продукт очень популярен и требователен. На первый взгляд всё хорошо, но нам стоит кое-что выяснить. Действительно ли можно – это лакомство использовать для улучшения нашего здоровья? Данная исследовательская работа и была создана для выяснения ответов на интересующие нас вопросы.

Цель проекта: исследовать химический состав мороженого и понять как мороженое реагирует с ягодами и травами.

Задачи исследования:

1. Изучить химический состав мороженого.
2. Добавление разнотравья в мороженое.
3. Добавление вытяжки ягод в мороженое.

Мороженое – пищевой продукт – десерт, представляющий собой замороженную в процессе непрерывного взбивания массы, содержащую питательные, вкусовые, ароматические и эмульгирующие вещества.

Из чего состоит мороженое?

Из СОМО – 10%, жира – 10%, сахара – 15%, стабилизатора-эмульгатора.

Практическая часть

Опыт № 1 Изучение Химического состава мороженого

Обнаружение белков в мороженом (биуретовая реакция)

В пробирку наливают 1 мл растаявшего мороженого и добавляют 5-7 мл дистиллированной воды, закрывают её пробкой и встряхивают. К 1 мл полученной смеси приливают 1 мл 2 М раствора NaOH и несколько капель 10%-ного раствора CuSO₄.

Вывод: Появление ярко фиолетового осадка доказывает присутствие белка.

Обнаружение остатков ароматических α-аминокислот (ксантопротеиновая реакция)

Помещают в пробирку 1 мл смеси, и приливают к ней 3-5 капель концентрированной азотной кислоты. Смесь нагревают. Появляется желтое окрашивание. После охлаждения добавляют к смеси 3-5 капель 25%-ного раствора аммиака. Происходит изменение цвета с желтого на оранжевый.

После охлаждения добавляют к смеси 3-5 капель 25%-ного раствора аммиака.

Вывод: Происходит изменение цвета с желтого на оранжевый доказывает присутствие ароматического α -аминокислоты.

Обнаружение углеводов

Фильтруют 2 мл смеси, оставшейся после опыта 1, и добавляют к фильтрату 1 мл 2 М раствора NaOH и 2 – 3 капли 10% - ного раствора CuSO_4 .

Вывод: Появление красного осадка доказывает присутствие углеводов (дисахарид лактоза).

Опыт № 2 Лечебное мороженое

Мороженое со смородиной. Смородина содержит витамины: С, Е, К, Р, группы В, антиоксиданты, эфирные масла. Максимально выражена польза черной смородины для здоровья при простудных заболеваниях. Она укрепляет иммунитет, уничтожает болезнетворные бактерии, снимает жар и боль, ускоряет выздоровление. Взвешиваем 20 грамм мороженого добавляем 10 грамм вытяжки смородины.

Мороженое с вишней. Больше всего в ней содержания витаминов А и С. На 100 гр – 20% суточной нормы витамина А и 17% витамина С. Благодаря этим веществам при регулярном употреблении вишни улучшается состояние волос, ногтей и суставов. Также в составе есть витамин В и такие минералы, как: калий, магний, фосфор и железо. Взвешиваем 20 грамм мороженого добавляем 10грамм вытяжки вишни.

Ромашка, тысячелистник, цикорий, бузина оказывают противовоспалительное, кровоостанавливающее, антисептическое, слабое вяжущее, болеутоляющее, седативное, противосудорожное, патогенное, желчегонное действие. Взвешиваем 10грамма смесь сухих трав (ромашка, тысячелистник, цикорий, бузина), нагреваем на водяной бане в течение 30 минут, полученную вытяжку добавляем в 20 грамм мороженого.

Заключение

В результате мы получаем мороженое с разнообразным содержанием витаминов, такие как С, В, К, D, Е. Данное мороженое вкусное и полезное. Любители мороженого будут в восторге. Полезное с приятным.

Литература

1. Скурихин И.М., Нечаев А.П. Все о пище с точки зрения химика. – М.: Высшая школа, 1991
2. Энциклопедический словарь юного химика. – М.: Педагогика, 1990.
3. Яковичин Л.А. Химические опыты с мороженым. // Химия в школе. – 2006. – № 7, с.69
4. Соловьев В.Б., Сметанин В.А., Генгин М.Г. Практикум по методам биохимических исследований. Пенза, 2009.
5. Огорокова Ю.И., Еремин Ю.Н. Гигиена питания. – М.: Медицина, 1973, стр. 148.
6. <http://www.dataved.ru/2010/09/ice-cream-chemistry.htm>
7. https://medaboutme.ru/articles/samoe_vkusnoe_lekarstvo_morozhenoe_i_zdor

Кабдулмарат Еркежан

Аягөз ауданы білім бөлімі бойынша «№ 10 қазақ мектеп-гимназиясы» КММ
Ғылыми жетекшісі – **Жумадилова Н.К.**, биология пәнінің мұғалімі

МИКРООРГАНИЗМДЕРДІҢ КЛЕТКАЛАРЫНЫҢ ӘР ТҮРЛІ ТЕМПЕРАТУРАЛАРДА КАРБОНИЗДЕЛГЕН ТАСЫМАЛДАУШЫЛАРҒА ИММОБИЛИЗДЕНУІ

Микробты синтез өнімдеріне қазіргі заманға сай өндіруде микроорганизмдердің иммобилизденген клеткаларын көптеп қолданады, өйткені олар суспендиялық дақылдардың клеткаларымен салыстырғанда көптеген артықшылықтары бар-сол немесе басқа метаболиттің биосинтезінің деңгейін арттыруға көмектеседі, оның ортада жинақталу жылдамдығын көбейтеді, соңғы өнімнің концентрациясының ингибирленуін алып тастайды, мембранды механизмдерде тыныс алуын белсенді қылады және құрылымдық және функционалдық өзгеруін жүзеге асырады.

Соңғы уақытта микроорганизмдердің иммобилизденген клеткаларын әр түрлі өнімдердің биосинтезінде ғана қолданып қана қоймай биосенсорлар ретінде де қолданады. Сонымен қатар дәрілік препараттарды алу процесіндегі биотрансформация да қолданады. Иммобилизденген клеткаларды қолдануда экологиялық аспектісі өте маңызды, мысалы, тоған суларды тазартуда, топырақтан ауыр металдарды, пестицидтерді және басқа да химиялық заттарды бөліп алуда қолданылады. Иммобилиздеудің әр түрлі тәсілдерінің ішінде қатты тасымалдаушыларға адсорбциялану тәсілі қарапайым әдіске жатады, басқаларынан өзінің техникалық және әдістемелік қарапайымдылығымен, арзандылығы, биокатализаторларға жағымсыз әсері

Жоқтығымен ерекшеленеді. Бұл клеткалардың субстраттарда және тасымалдаушылардың саңылауларында орналасуы, табиғи қасиетіне байланысты бекінеді.

Микроорганизмдердің клеткаларының адсорбцияларының тасымалдаушысы ретінде бейорганикалық және органикалық, әр түрлі сахаридті матрицаларды, микробты полисахаридтерді қолданады.

Жұмыстың мақсаты – әр түрлі температураларда карбонизделген тасымалдаушыларға (сары өрік қабығы, жүзім дәнегі) микроорганизм клеткаларының иммобилизденуін зерттеу.

Біздің жұмысымызда тасымалдаушылардың карбонизденуі 550°C, 600°C, 650°C, 700°C, 750°C температуралар аралықтарында, аргонның ағысында жүргізілді. Иммобилиздеуге микробиология мұражай қорынан ашытқы клеткалары *Rhodothorula glutinis* var. *Glutinis*, бактерия клеткалары *Bacillus subtilis* алынды. Жүзім дәнегіне иммобилизденген *Rhodothorula glutinis* var. *Glutinis* клеткаларының сорбциялық қасиетіндегі жоғарғы көрсеткіш 700°C – 56% байқалса, ал сары өрік қабығындағы сорбциялық қасиетіндегі жоғарғы көрсеткіш 700°C – 75% көрсетті. Ал төменгі көрсеткіштер бойынша сары өрік қабығындағы сорбциямен салыстырғанда жүзім дәнегіндегі сорбция 8 пайызға төмен болғандығын көрсетті. Әр түрлі температураларда карбонизделген жүзім дәнегіне иммобилизденген *Bacillus subtilis* клеткаларының сорбциялық қасиетіндегі жоғарғы көрсеткіш 700°C – 47% болатындығы анықталса, төменгі көрсеткіште 750°C – 22% көрсетті. Мұнда сары өрік қабығына иммобилизденген *Bacillus subtilis* клеткаларының сорбциялық қасиеті бойынша төменгі көрсеткішпен салыстырғанда 16% айырмашылықта болғанын көрсетті.

Әр түрлі температураларда карбонизделген жүзім дәнегіне қарағанда сары өрік қабығына әр температураға сәйкес микроорганизм клеткаларының сорбциялануы өзінше жоғарғы көрсеткіштер көрсетті.

Сайлаубай Жанибек

«Электротехника колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – **Шынарбек Ш.Ә.**, арнайы пәндер оқытушысы

Катранова М.Б., арнайы пәндер оқытушысы

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРМЕН ЖАБДЫҚТАУ ЖҮЙЕЛЕРІН ЦИФРЛАНДЫРУ

Өзектілігі заманауи цифрлы технологияға негізделген цифрлық трансформациялауға басымдық беру. Жүйе электр энергиясымен қамту сапасын арттыруға айтарлықтай әсер етеді. Бұл технологияларды жүзеге асыру электр торабының негізінде Семей қаласының интеллектуалды энергожүйесіне сай келетін платформаны құруға мүмкіндік береді.

Мәселе Кәсіпорынды цифрландыруды дамыту үшін жағдай жасау керек. Ол үшін өндірістік процестерді бақылауды жақсарту, шығынды азайту, өнімнің өзіндік құнын төмендету, еңбек өнімділігін арттыру, өндірістің тиімділігі мен қауіпсіздігін арттыру және бәсекеге қабілеттілігін көтеру.

Жұмыс мақсаты Семей қаласының аумағындағы электр желілер кешеніне, энергетикалық нысандарға цифрлық трансформациялауды жүргізу.

Жобаның экологиялық негіздемесі Экологиялық жағынан қоршаған ортаға көп зиян келтірмейді. Айта кететін жағдай ПВХ материалынан жасалған QR кодты жарамдылық мерзімі аяқталғаннан кейін арнайы белгіленген жерге өткізу керек. Себебі пластиктің екі жүз жылға жуық уақытта ыдырайтындығы белгілі. ПВХ материалы жерге түскенде ұсақ бөлшектерге ажырайды да, өзінен қоршаған ортаға химиялық заттарды бөле бастайды. QR кодтың жарамдылық мерзімі 5 жыл.

Жобаның экономикалық негіздемесі Жобамызды іске асыруда қанша қаражат жұмсалатыны есептелінді. Есептеу жұмыстарын жүргізу үшін «Біріккен ЭнергоСервистік Компаниясы» АҚ-на қарасты Семей қаласында орналасқан Пригород аудандық электр желісі (АЭЖ) тандалынып алынды.

Анықталғандай Пригород АЭЖ-не жалпы 15 355 дана QR-код жасаймыз. QR-кодтың мөлшері 5x5 см – ауданы 25 см². ПВХ өлшемі 60x90 см – ауданы 5400 см²

ПВХ 60x90 см өлшемінен шығатын QR-код саны: $5400 : 25 = 216$ дана

ПВХ 60x90 см өлшемінде басып шығаратын ПВХ саны: $15355 : 216 = 71$

QR-кодты жасауға 425 500 теңге қаражат жұмсалады.

Электр желілік кешенін цифрлық трансформациялау бағдарламасы шеңберінде энергия объектілері, электр қондырғылары, электр желілері туралы ақпаратты QR-кодтау бойынша жоба ұсынылады. Жобамыздағы QR-кодтың мөлшері 5x5 см етіп алынды.

Электр қондырғыларының, электр желілерінің техникалық сипаттамалары, паспорты, қосылу схемалары, өндірістік нұсқаулықтар және өзге де нормативтік құжаттары туралы ақпараттарды бағдарламаға енгіземіз. Осы жобада қолданылған негізі бағдарлама STOR деп аталады. Бұл бағдарлама өте күрделі функцияларымен жабдықталған. Жобада динамикалық кодтау түрі қолданылды. Бағдарламаның артықшылығы жабыстырылған QR-кодты ауыстырмай-ақ, STOR бағдарламасына кіріп, енгізілген мәліметтерге түзету жасауға болады. Электр желілеріне, қондырғыларына жасалатын тексеру жұмыстарын енгізіп отыруға өте тиімді.

Ұсынылып отырған жоба кәсіпорын үшін жаңа мүмкіндіктерге жол ашады.

Жоба арқылы келесі мәселелерді шешуге болады:

– Қарапайым механизм (QR-кодтау) арқылы қызметкерлердің уақытын үнемдеу және жұмыстарын жеңілдету;

– Кәсіпорынның жоспарлы – сақтық жұмыстарын жасау кезінде қаражат шығыны айтарлықтай азайады (электр желілерін және электр қондырғыларын нөмірлеу, атауын жазу жұмыстары жасалмайды);

– QR-кодтың көмегімен электр объектілері жайлы ақпаратты және жүктеуге арналған сілтемені де енгізуге мүмкіндік бар;

– Кәсіпорынды таныстырудың жақсы әдісі болып табылады.

Қорытынды «Біріккен ЭнергоСервистік Компаниясы» АҚ-мен бірігіп Семей қаласының аумағындағы электр жүйелеріне цифрлық трансформациялауды енгізу жұмыстары бірігіп атқарылуда. Зерттеу жұмыстары өз нәтижесін беруде. Цифрландыру кәсіпорындар үшін маңызды нәрсе екенін айтқымыз келеді. Бұл уақыт өте келе энергетика мен өнеркәсіптің көп бөлігін қамтитын маңызды процесс.

Мукашев Бекнұр

«Электротехника колледжі» КМҚК

Ғылыми жетекшісі – **Шынарбек Ш.Ә.**, арнайы пәндер оқытушысы

Катранова М.Б., арнайы пәндер оқытушысы

ҚОЛЖЕТІМДІ БИОГАЗ

Өзектілігі энергия тапшылығы байқалған уақытта, бұрыннан пайдаланып келе жатқан көмір, мұнай, табиғи газ сияқты энергия көздерінің сарқылуы немесе қорының азаюы, қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсерінің күн санап артуы ешкімді бей-жай қалдырмайды. Бұл жобаның негізгі өзектілігі қоршаған ортаны ластамайтын альтернативті энергия көздерінің, соның ішінде биогаз энергиясының артықшылықтарын көрсету және оны қолданысқа енгізу.

Мәселе энергия тапшылығы байқалатын, мал шаруашылығымен айналысатын ауылдарға (қыстауларға, жайлауларға) биогаз қондырғыларын орнату.

Жұмыс мақсаты ірі қара малдың шымынан «Қолжетімді биогаз» өнімін алу.

Міндеттері

– Жобаны құрастыру, техникалық жобаны сәйкестендіру;

– Қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету;

– Ардуино UNO платформасы мен программасын қолдану, экран бетіне шығару (датчик MQ4, датчик DHT11, LCD дисплей);

– сынақтан өткізу.

Үй жануарларының (малдың) санына қарай шикізаттың (көннің) тәуліктік дозасы (мөлшері) анықталады. Яғни, Семей қаласының ауылдарында мал санына байланысты құрастырылған биореактордың орташа көлемі 207,2 м³ шамасындағы биогаз реакторын орнатуға болады.

Ауылдағы әр үйдің көлемі шамамен 60 м²-ді құрайды деп есептейік. Бір үйді бір тәулік бойы жарықпен және жылумен қамтамасыз етуге 15 м³ биогаз қажет. Сонда, бір айда осы электр қондырғыларының барлығын қолданды деп есептесек 7500 теңге электр энергиясына жұмсайды, бірақ кейбір үйлерде тек жарық, газ, теледидар және тоңазытқыш ғана пайдаланылады, оларда мөлшермен 3000-4000 теңге көлемінде шығады. Жалпы ауыл тұрғындарының орташа төлейтін ақысы 5000-5500 теңгедей болады. Ауданы 60 м² болатын бір үйді жарықпен, жылумен және басқа да қажеттіліктермен қамтамасыз етуге 15 м³ биогаз жеткілікті.

Отын ретінде биогаз: электрқуат, жылу немесе бу өндірісінде, немесе көлік жанармайы ретінде қолданылады.

Зерттеу барысы

«Қолжетімді биогаз» жобасы ARDUINO UNO платасының көмегімен ауа температурасын, ылғалдылығын және газының деңгейін бақылау үшін арнайы құрылды. Мәліметтер компьютер экранына немесе LCD дисплей арқылы шығарылды. Осы жобаны жүзеге асыру барысында қажетті құрал-жабдықтарды алып, оларды бір-біріне байланыстырдық.

Жұмыстың барысы төмендегідей:

– Қажетті құрал-жабдықтарды жинадық (биомасса жинау орны, арнайы ыдыс, түтікшелер, кран, резервуар (резина);

– Шаруа қожалықтарының бірінен ірі қара малдың шымын және зәрін жинап алдық, арнайы ыдысқа салдық. Ыдыс бекітулі күйде химия зертханасына алынды;

– Компьютерде ARDUINO UNO программасымен қажетті датчиктер арқылы LCD дисплей экранына газдың деңгейлік мөлшері мен температурасы және ылғалдылық туралы мәлімет көрсетілді.

Қорытынды

«Қолжетімді биогаз» өнімі алынды. Дайын биомассадан метан (табиғи газ) газ алынды. Алынған газ арнайы резервуарға жиналды. Газдан бөлінетін сұйықтық концентранты арнайы ыдысқа жинақталады. Қолданысқа берілетін газды кран арқылы пайдаланушы қолдана алады.

Процесті қадағалау мақсатында биомасса жинақтайтын орынға ауа температурасын, ылғалдылығын және резервуарда метан газдың деңгейін анықтайтын орнатылған датчиктер арқылы мәліметті компьютер экранына немесе Led дисплейге шығарылады. Егер резервуарда жинақталған газдың деңгейі мөлшерден тым асып кеткен жағдайда светодиодты шам арқылы бізге белгі беріледі.

Қайыржанұлы Құрметжан

Абай облысы білім басқармасы Аягөз аудандық білім бөлімінің

«Қалалық көпсалалы қазақ мектеп-гимназиясы» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Ғылыми жетекшісі – **Искаков Б.Т.**, технология пәнінің мұғалімі

ТРАКТОР МОДЕЛІ

Ауылшаруашылық техникасын жаңадан құрастыру және жандандыру бүгінгі күн тәртібінен түспей тұрған мәселенің бірі. Бұл саладағы жетілдіру жұмыстары адамдардың жұмыстарын жетілдіріп қана қоймай, еңбек өнімділігін арттырады, осыдан келіп жобамның өзектілігі шығады.

Жоба мақсаты: замандастарыма ауылшаруашылық саласында жарты ғасырдан аса уақыт қолданыста жүрген МТЗ-80 маркалы тракторының макетін таныстыру арқылы оның жетілдіру жолдарын ұсыну.

Осы мақсатта жету үшін төмендегі міндеттер шешілді:

- МТЗ-80 тракторының шығу тарихымен таныстық;
- техникалық сипаттамаларын көрдік;

- компоненттерін жіктей отырып, танысып шықтық.

Жоба нәтижесінде қазіргі буын өкілдері арасында МТЗ-80 маркалы трактор туралы түсінік қалыптасады және бұл маркі моделін жетілдіру жолдары ұсынылады.

Бұл 1974 жылы Минск трактор зауытында өндірілген бірегей доңғалақты машина болып табылады. Бұрынғы Кеңес Одағының бүкіл аумағында өте үлкен сұранысқа ие модель. Әсіресе МТЗ-80 фермерлер тракторшылар үшін таптырмайтын техника үлгісі. Бұл модельдің техникалық сипаттамалары оны әр түрлі мақсаттар үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл модель ақылға қонымды бағасымен және жоғары технологиялық сүйемелдеуімен танымал. Бұл факторлар адамдардың пайдалануын арттырады. Тәжірибеден байқағанымыздай МТЗ-80 өнімдерін көбіне орта фермерлік шаруашылықтарда қолану өте қолайлы екендігін көрсетеді. Бұл техника құрылғыларымен сәл таныс адамның өзіне жөндеуге мүмкіндік беретін техника түріне жатады. Қосалқы бөлшектері базарлар мен дүкендерде өте көп.

1953 жылы іске қосылған босату Трактор «Беларусь», ең танымал бірі болып саналады. Бірақ оның параметрлері тапсырма үшін қолайлы емес. Осылайша, 50-ші және 52-ші моделін қуаты 50 а.к. болды фермерлер қажеттіліктері өсуі жедел жаңа, әлдеқайда қуатты машиналар қолданыстағы, сондай-ақ даму және құрылыс жаңғырту қажет. Сондықтан трактор бүгінгі күні де өзекті болып табылады МТЗ-80 ерекшеліктер болды. Негізгі модельдер ретінде, инженерлер, барлық сол 50-ші және 52-ші моделі пайдаланылады. Бұл шешім, жаңа трактор жұмыс уақыты емес, ақша емес еді, бұл шын мәнінде негізделген жасалды. өндірістік емес жасады түрлендіру. Бірақ өндіріс технологиясының министрлігінің тапсырысы бойынша 80 а.к. сыйымдылығы ол мүмкіндігінше тезірек бастау қажет болды.

Әрине, 50 моделін жаңа технологиясы төмен. Барлық техникалық бөлігі түрлі жаңартулар көп ұшырады. Өзгертілген бәрі: МТЗ-80, техникалық сипаттамалар, компоненттері мен жиналыстар көзқарас. үлкен және кәсіби жұмыс, бұл технология әлі де өте танымал болып табылады, өйткені атқарылды. Содан кейін трактор басқа елдерге экспорттауға бастады.

Алдыңғы айырмашылығы модельдерді, кабина резеңке бампер жеткізілетін. Ол шу мен дірілді азайту мүмкін. ретінде бетін оқшаулағыш сипаттамасы үшін ең жақсы материалдарды пайдалануға тырысты. Кафедра алдыңғы, басқару элементтері, тетіктерінің және педалей түрлі руль ұйымдастырды; аспаптар тақтасында - негізгі құралдар, температура калибрлі, майлау жүйесіндегі қысым, манометр, амперметр, спидометр және индикатор шамдары. Желдету табиғи түрі люк және артқы терезе арқылы жүзеге асырылады. есіктер құлыптармен жабдықталған, және салонында нысандарды қону үшін ашық күйде құрылғыны құлыптау жатыр. жүргізуші жайлылық рульді еңкейту мүмкіндігі қарастырылған үшін. руль колонкасы тігінен реттеуге болады.

Әдебиеттер

1. Петин В.А., Проекты с использованием контроллера Arduino, 2-е изд., перераб и доп., СПб:БХВ-Петербург, 2015. – 464 с.
2. Список уроков программирования Ардуино | Оборудование, технологии, разработки: [Электронный ресурс] // myractic.ru/uroki-programirovaniya-arduino-navigaciya-po-urokam
3. Стюарт Арнольд, Arduino для начинающих. Самый простой пошаговый учитель, М: ООО издательство «ЭКМО», 2017. – 256 с.

МАЗМУНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

№ 1 СЕКЦИЯ: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 1: ЕСТЕСТВЕННЫЕ И ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

Шмунк Даниил ИССЛЕДОВАНИЕ СВОЙСТВ АДсорбЦИОННОЙ СПОСОБНОСТИ АКТИВИРОВАННОГО УГЛЯ.....	4
Кривобоков Никита ИССЛЕДОВАНИЕ НЕНЬЮТОНОВСКОЙ ЖИДКОСТИ.....	5
Жұмабеков Диас, Жұманов Марлен ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СУСЫНДАРДЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕР АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ.....	6
Нурмуллаева Айгерим ВЫРАЩИВАНИЕ МИКРОЗЕЛЕНИ В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ.....	9
Тілеулі Санжар, Дүйсембай Әсет ТАБИҒАТ БАЙЛЫҒЫН ХАЛЫҚ ИГЛІГІНЕ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ.....	10
Жайықұлы Азамат, Қуандықұлы Нүрәлі СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ҚАТТЫ ҚАЛДЫҚ ҚОЙМАСЫН ЗАМАНАУИ ӨНДЕУ ЖОЛДАРЫ.....	11
Absalyamov Nursultan GREEN BUILDING AS A TOOL FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENT.....	13
Махитжанов Алижан РЕШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМЫ ДЕФИЦИТА ВОДЫ С ПОМОЩЬЮ ПОДЗЕМНОГО КАПЕЛЬНОГО ОРОШЕНИЯ.....	14
Шкатова Ульяна БРЕНДИНГ МОЕГО СЕЛА.....	15
Абсаликов Никита РАДИАЦИОННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ЯДЕРНОГО ПОЛИГОНА НА ПРИЛЕГАЮЩУЮ ТЕРРИТОРИЮ И НАСЕЛЕНИЕ.....	16
Жиынды Зәйтүн АҒЗАЛЫҚ ЗАТТА ТАҒАМДАРДЫҢ САҚТАЛУЫ.....	18
Рафикова Балнұр МЕКТЕП СӨМКЕСІ ЖӘНЕ СКОЛИОЗ.....	19
Пірімқұлова Наргиз, Тұрсынова Айнара ЖАЛПАҚ ТАБАНДЫЛЫҚТЫҢ ЗИЯНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ	20

№ 2 СЕКЦИЯ: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

№ 2 СЕКЦИЯ: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

Труспекова Айсу ҚОНАҚ КҮТҮ-АТА ДӘСТҮРІМІЗ.....	22
Тұраров Азамат ШӘКӘРІМНІҢ ЖАСТАРҒА ӨСИЕТІ.....	23
Байгерей Жанна М. ӘУЕЗОВТИҢ ӘДЕБИЕТТАНУДАҒЫ АЛҒАШҚЫ ІЗДЕНІСТЕРІ.....	24
Әділқызы Диляра Т. ӘБДІКӘКІМҰЛЫНЫҢ «СЕНІ СҮЮ» ӨЛЕҢІ.....	29
Төлеутай Перизат ТҮРЛЫҚАН ҚАСЕНҰЛЫ «ҚАЙТПАС ҚАЙСАР ҚАЗАҚПЫН» (ТҮРЛЫҚАН ҚАСЕНҰЛЫНЫҢ АЛАШТЫҚ ИДЕЯСЫ).....	30
Нұрланұлы Еркебұлан АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНА ЗАМАНАУИ ЖАС ҰРПАҚТЫҢ КӨЗҚАРАСЫ.....	31
Байрахметов Абай Ә. КЕКІЛБАЕВ ДАСТАНЫНДАҒЫ АБЫЛАЙДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ТҮЛҒАСЫ.....	32
Слям Айзат ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНДЕГІ МИФТІК ТАНЫМ.....	33
Қоңыртаева Толғанай, Тоқтасын Қарақат ӘБІШ КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДАНАЛЫҚ СӨЗДЕР.....	35
Қадышев Бактияр ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІ ЖӘНЕ ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ ЖАНР.....	36
Нурбек Айзере, Дуйсенова Сенім «МИФОЛОГИЯ ӘЛЕМІ» ҮСТЕЛ ОЙЫНЫ.....	38

№ 3 СЕКЦИЯ: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТІЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ № 3: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

Романова Виктория АНГЛИЦИЗМЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РЕЧЬ ШКОЛЬНИКА.....	40
Қадесов Ануар АҒЫЛШЫН ТІЛІНІҢ ӨЗГЕРІСІНЕ ҒАЛАМТОР ЖЕЛІСІНІҢ ӨСЕРІ.....	41

Ергалиев Тимур ТРЕХЪЯЗЫЧИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ.....	42
Karimova Diana THE ROLE OF KAZAKH – LANGUAGE WEBSITES IN LEARNING ENGLISH.....	43
Альжанова Рамина ЧТЕНИЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИОБЩЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ К ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.....	44
Ержанқызы Еңлік ENGLISH SPEAKING CLOTHES.....	45

№ 4 СЕКЦИЯ: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 4: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Тыныбеков Еркебұлан МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТУРИЗМА.....	47
Даулетова Дильназ ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМНІҢ ЗАМАНАУИ ҚОҒАМДАҒЫ ОРНЫ.....	48
Ерзатқызы Жанель РЕПРЕССИЯҒА ҰШЫРАҒАН ТҰҢҒЫШ ҚАЗАҚ БИОЛОГЫ.....	49
Ботабаев Нурболат СЕМИПАЛАТИНСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА МУХТАРА ОМАРХАНОВИЧА АУЭЗОВА.....	50
Құрманбаева Эльназ СЕМЕЙДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНИКУМЫНЫҢ ОҚЫТУШЫ КАДРЛАРДЫ ДАЙЫНДАУДАҒЫ ҚЫЗМЕТ (1922-1937 жж.).....	52
Түсүпбек Балғын ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ӘЛЕМДІК БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНЕ ТАБЫСТЫ КІРГҮДІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ.....	54
Мұратқазы Мирас БАСПА ІСТЕРІ.....	55
Божко Полина ЛЕГЕНДЫ О ЛЮБВИ КАК НАСЛЕДИЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА....	56
Нұрбаева Гүлжан ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ	57
Балтабекова Томирис ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ КӨНЕ ҚАЛАСЫ- САУРАН.....	58

Тайлакбаева Медина КАЗАХСКИЕ ЮВЕЛИРНЫЕ УКРАШЕНИЯ – ОТРАЖЕНИЕ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ НАРОДА.....	61
Хатифов Мерей ЭКОЛОГИЯ ПАТРИОТЫНА 90 ЖЫЛ.....	62

№ 5 СЕКЦИЯ: ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 5: ИНФОРМАТИКА И ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Калайда Данил, Еділқызы Бақыт «OQUZAN» – ПРИЛОЖЕНИЕ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЗАКОНОВ.....	63
Садыкова Аружан СОЗДАНИЕ САЙТА «ВСЕ О КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ»: ОТ ЗАМЫСЛА ДО РЕАЛИЗАЦИИ.....	64
Аженев Алихан ГИДРОМАССАЖОР ДЛЯ НОГ СВОИМИ РУКАМИ.....	65
Сагидоллаев Айдар УНИВЕРСАЛЬНАЯ ТЕПЛИЦА СВОИМИ РУКАМИ.....	66
Ерболат Дильнур АБАЙ МЕН ШӘКӘРІМ МҰРАЛАРЫН МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА ПӘНДЕРІМЕН БАЙЛАНЫСТЫРУ.....	67
Сайлаубекова Нұрай ҮШБҰРЫШТАР ТЕНДІГІНІҢ ЖАҢА БЕЛГІЛЕРІ.....	68
Докуртова Ләйлә АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖОЛ ТАЛҒАМАЙТЫН МАШИНА.....	69

№ 6 СЕКЦИЯ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 6: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Нурланова Зарина ЫМДАУ ТІЛІ НЕМЕСЕ ВЕРБАЛДЫ ЕМЕС ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС.....	71
Сайфутдинов Тимур ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДРОСТКОВОГО ОДИНОЧЕСТВА.....	72
Сатбек Жанель «АБВГДЕЙКА» – КРУЖОК ДОШКОЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	73

Қазизова Айзада ШӘКӘРІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ.....	74
Искакова Жанерке ЭБРУ ТЕХНИКАСЫМЕН СУДА СУРЕТ САЛУ.....	75
Шәкірт Шырын ҚАЗІРГІ ЗАМАН МУЛЬТФИЛЬМДЕРІНІҢ БАЛА ПСИХОЛОГИЯСЫНА ЗИЯНЫ.....	76
Нурлан Саида СВЯЗЬ УЧЕБНЫХ СТРАТЕГИЙ И МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СТАРШИХ КЛАССАХ НИШ.....	77
Рысқали Айзере, Халелова Дина ҚАЗАҚ ӨЛШЕМ БІРЛІКТЕРІН ҮЙРЕТУДЕГІ КРЕАТИВТІ ОЙЫНШЫҚ ТҮРЛЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ.....	78

№ 7 СЕКЦИЯ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 7: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алтынгазинова Жанерке МЕДИЦИНСКИЙ ТУРИЗМ: РОЛЬ В ПОДДЕРЖАНИИ ЗДОРОВЬЯ И УВЕЛИЧЕНИИ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТИ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ.....	80
Зенкович Диана, Рахимжанова Инкар SFEK STORE – КАК ПРИМЕР ЭФФЕКТИВНОГО МАРКЕТИНГА.....	81
Балагазин Азамат ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА НА ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА.....	82
Журин Денис, Нурекенов Даниял ПРОБЛЕМЫ ИЗМЕРЕНИЯ УРОВНЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА.....	83
Айходжаева Перизат ЭКОСӨМКЕ – УАҚЫТ ТАЛАБЫ.....	84

№ 8 СЕКЦИЯ: ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 8: ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ

Шорина Ангелина МОРОЖЕНОЕ ЛЕКАРСТВО ОТ МНОГИХ БОЛЕЗНЕЙ.....	86
Кабдулмарат Еркежан МИКРООРГАНИЗМДЕРДІҢ КЛЕТКАЛАРЫНЫҢ ӘР ТҮРЛІ ТЕМПЕРАТУРАЛАРДА КАРБЕНИЗДЕЛГЕН ТАСЫМАЛДАУШЫЛАРҒА ИММОБИЛИЗДЕНУІ.....	88
Сайлаубай Жанибек СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРМЕН ЖАБДЫҚТАУ ЖҮЙЕЛЕРІН ЦИФРЛАНДЫРУ.....	89
Мукашев Бекнұр ҚОЛЖЕТІМДІ БИОГАЗ.....	90
Қайыржанұлы Құрметжан ТРАКТОР МОДЕЛІ.....	91

Мектеп және колледж оқушыларына арналған
«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»
VII облыстық ғылыми конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
VII областной научной конференции
«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»
для учащихся школ и колледжей

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ баспаханасында басылған
Көлемі 6,1 б.т. Формат 60x84. Таралымы 50 дана.
Семей қаласы, Глинка к., 20 «А»

Отпечатано в типографии НАО «Университет имени Шакарима города Семей»
Объем 6,1 п.л. Формат 60x84. Тираж 50 экз.
г. Семей, ул. Глинки, 20 «А»